KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XIX-ik évf. November, December. 1884. 6-ik füzet.

TOLSTOI GRÓF HITVALLÁSA.

A tudományoknak az ujabb korban tett gyors eléhaladása sajátságos helyzetet teremtett sokaknál az emberiség legdrágább kincsével, a vallással szemben. Az emberi lélek a maga fejlődésében öszhangra törekszik mindenkor, de az intézmények, melyek a fejlesztés eszközeiül szolgálni vannak hivatva, gyakran akadályozólag hatnak az öszhangzatos fejlődésre. S ez történik mindenütt, hol az intézmények eléhaladása nem tart arányos lépést az emberi szellemével. A természettudományok a középkori dogmatismus lánczaiból kibontakozva, a szabad vizsgálódással az uj ismeretek egész gazdagságát hozták felszinre, és az iskolákból uj világosság fénye áradt szét. Bármily meglepőeknek tüntek is fel az uj ismeretek, az iskolák nem tartózkodtak közlésüktől, és az emberi szellem a külső világról uj igazságokat nyert s a világegyetemről és törvényeiről való fogalmai azok fényénél lényegesen átalakultak. De igy bámulatosan haladott a tudomány és gazdagitotta a szellemet a természetről való helyesebb ismeretekkel, holott az egyházak legnagyobb részt éppen oly csodálatos módon állva maradtak a középkori dogmatismus és ceremonialis vallás mellett. A helyett, hogy ők is az előitéletet maguktól elhányva, az emberi szellemet a kevésbé felvilágosult korok dogmái nyomasztó hatása alól fölszabaditsák és lehetővé tegyék a vallási nézeteknek is átalakitását, csökönös álláspontra helyezkedtek és azon állanak ma is mozdúlatlanúl. Kihasznált szertartásokkal akarták és akarják továbbra is táplálni az emberi lélek vallásos aspiratioit és értelmiségét oly dogmákkal elégiteni ki, melyek nem a keresztény elvek, hanem metaphysikai okoskodások következményei.

E körülményben leli főképpen magyarázatát az az elhidegülés, melyet korunkban a vallás iránt oly sok léleknél tapasztalhatni; ez hozta roszsz hirbe a vallást némely mivelt körökben és adott lételt annak a téves nézetnek is, hogy „a vallás csupán a nép számára van"; és ez a magyarázata bizonyos tekintetben annak is, hogy némelyek a pessimismusnak és materialismusnak, melyet nehány bölcselő éppen az ujabb időben hozott előtérbe, nyiltan vagy hallgatagon döltek a karjaiba; és ez a magyarázata végül annak az elégületlenség-

nek is, mely az élet és egész értéke iránt napjainkban anynyinál és oly ijesztő mérvben mutatkozik.

Hanem az emberben levő isteni ismét és ismét megbizonyitja magát az ilyenekben is, és pedig abban az irányban, a melynek mi létjogosultságáért mindig küzdöttünk, abban az irányban, a melylyel meggyőződésünk szerint egyedül lehetséges a jelenkor vallási feladatának megoldását eszközölni, — mely irány nem más, mint a szabadelvü kereszténység, mely egyenesen a Jézus tiszta vallására menve viszsza, ezen az alapon a vallási nézeteknek észszerü átalakitását s az emberi lélek vallási és erkölcsi tehetségeinek minél magasabb fokra fejlesztését és ez által való boldogitását ismeri céljának.

A fennebbi jelenségre legujabban kitünő példát szolgáltat Tolstoi gróf, Oroszország legnagyobb élő regényirója, kiről a mult évi folyamunkban is közöltünk egy idevonatkozó czikket *), közelebbről megjelent „Az én hitvallásom“ czimü terjedelmesebb müvében.**)

Tolstoi gróf, ki ma 55 év körül van, 35 évet élt mint nihilista, és pedig nem mint socialis vagy forradalmi nihilista, a mint ezt a szót közönségesen érteni szokás, hanem mint a szó valódi értelmében nihilista, a kinek nem volt semmi hite.***) Azonban ezelőtt mintegy öt évvel az evangelium tanulmányozása közben felébredt lelkében a Jézus vallásában való hit; és benső világa egyszerre megváltozott. Az evangeliumban a Jézus tanát másképpen látta, mint az egyházban. Az egyház neki dogmákat, szabályokat és szertartásokat adott, de nem vallási igazságokat. Ezért idegenedett el egyházától és a vallástól. De az evangeliumban megtalálván a vallás alapigazságait, lelkébe oly hoszszu idő után ismét nyugalom és béke szállt. A vallás neki ismét vezérlő fény lett, mely az élet sötét utját előtte megvilágositotta.

Mintha egészen uj igazságokat fedezett volna fel, ugy tünt fel lelke előtt a hegyi beszéd magasztos vallás- és erkölcstana; érezni kezdette, hogy a vallás éltető hatalom, mit az egyházban nem érezett, s hogy az evangelium igéiben oly igazságok vannak letéve, melye-

---

*) Egy orosz regényiró hitvallása. „Ker. Magvető“ XVIII. évf. 313—318 l.

**) Worin besteht mein Glaube? Eine Studie von Graf Leo Tolstoi. Aus dem russischen Manuskript übersetzt von Sophie Behr. Leipzig, Verlag von Duncker et Humblot 1885. Franczia nyelven e czim alatt: Ma Religion par Le Comte Leon Tolstoi. Paris, Fischbacher. 1885.

***) Ez álláspont legszélsőbb fajtája lehetett annak az agnosticismusnak, mely Angliában ujabb időben Spencer Herberttel kapott lábra.

ket örömmel és megnyugvással fogadhat bé. A fölgerjedt vallásos érzelem ifju hevével olvassa át ujra meg ujra a boldogság tanait; és mig lelkén a hit derüje ömlik el, megalakul az evangelium igazságain az ő hitvallása.

Tolstoi gróf hiszen egy Istenben és Jézus Krisztus boldogitó tanaiban. S főleg ez utóbbiak azok, melyekkel érdekes könyvében foglalkozik. Eszméi származása leirásából kitetszik, hogy az Istenről való fogalma, melyet az egyháztól nyert, lelkében átalakuláson ment keresztül, hogy nála a háromságtan az egység fogalmává tisztult. De ő nem bocsátkozik ennek a fejtegetésébe, a minthogy távol tartja magát minden metaphysikai okoskodástól, ugy látszik tán azért, mert az egyházat is a metaphysikai okoskodások vitték az evangeliumtól oly meszsze. Ő a vallásban mindenekfelett az élet czélja és értéke kérdése megoldására keres feleletet s ezt megtalálván a Jézus tanaiban, azokat tárgyalja az életboldogság szempontjából részletesen.

Nem követhetjük mindazokon a fejtegetéseken keresztül, bár sok helyt valóban megragadók, melyekkel Jézus tanai igazságát feltünteti, de hitvallásából, melyet könyve végén foglal öszsze, adjuk a következőket:

„Hiszek a Jézus Krisztus tanában és az én hitem a következő:

Hiszem, hogy boldogságom e földön lehetséges, ha minden ember betölti a Jézus tanát.

Hiszem, hogy e tan betöltése lehetséges, könynyü és örömteljes.

Hiszem, hogy addig is, mig e tan bé nem töltetik, és én egyedül leszek azok közt, a kik azt bé nem töltik, életemnek a kikerülhetetlen elvesztéstől való megmentésére még sem tehetek egyebet, minthogy e tant betöltsem.

Hiszem, hogy életem a világ tana szerint kinteljes lenne, és hogy csupán a Krisztus tana szerint való élet adja nekem ezen a világon azt a boldogságot, melyet az élet Atyja szánt nékem.

Hiszem, hogy ez a tan az egész világnak boldogságot ad; hogy az engem a kikerülhetetlen elveszéstől megment és nekem itt alant a legfőbb boldogságot nyujtja. És mivel mindezt hiszem, másként nem tehetek, minthogy e tant kövessem.

„A törvényt Mózes adta; de az öröm (χάρις) és az igazság Jézus Krisztus által lett; (Ján. 1, 17). Krisztus tana öröm és igazság. Korábban, mikor az igazságot nem ismertem, nem ismertem az örömet sem. A roszszat jónak nézve, beléestem a roszszba és kételkedtem boldogság utáni törekvésem jogosultságában. De most az

igazságot megismertem és hiszem, hogy a boldogság, a mely után törekszem, az Atya akaratja, életem legtörvényesebb alapja.

Krisztus mondotta nékem: Élj a boldogságnak; de őrizkedj ama kisértésektől, melyek a boldogság képmásai gyanánt csalogatva, az igazi boldogságot tőled elrabolják és roszszba visznek. A te boldogságod a te egységed minden emberrel, és a roszsz az ember fia egységének megzavarása. Ne foszd meg magadat attól az örömtől, mely néked adatott.

Krisztus mondotta nékem, hogy az ember fiának egysége az embereknek egymáshoz való szeretete; az nem czél, mely után törekednünk kell, hanem ez az egység, ez az egymás iránti szeretet természetes boldog állapot, az az állapot, a melyben a Krisztus szavai szerint a gyermekek születnek, és a melyben minden ember van és él, mindaddig, a mig csalárdság, tévedés és csábitás meg nem zavarja.

De Krisztus nemcsak ezt mondotta meg nekem, hanem világosan és minden félreértést kizárólag felszámitotta parancsaiban mindazokat a kisértéseket, melyek engem az egység, szeretet és boldogság eme természetes állapotától megfoszthatnak. A Krisztus parancsai adják nekem ama kisértésekből való szabadulásra az eszközt, melyek engem boldogságomtól megfosztanak, és én másként nem tehetek, minthogy az ő parancsolatiban higyjek.

Nekem az élet öröme adatott, és én azt magát megsemmisitem. Krisztus nekem parancsolatiban megmutatta ama kisértéseket, a melyekkel boldogságomat szétrombolom, és a miatt nem tudom azt tenni, a mi nekem üdvöt hoz.

Ebben és csupán ebben áll az én egész hitem.

Krisztus nekem megmutatta, hogy az első kisértés, mely boldogságomat feldulja, e l l e n s é g e s k e d é s e m az emberekkel, haragom irántuk. Nem tehetem, hogy ne higyjek ebben, és azért az emberekkel ellenségeskedésben nem élhetek öntudatosan; nem örvendhetek, mint korábban tettem, haragomnak, nem dicsérhetem magamat azért, nem gyujthatom lángra és nem igazolhatom azzal, hogy magamat jelentékenynek és okosnak tartsam, másokat pedig semmiknek, elveszetteknek és értetleneknek.

De ez még nem elég. A midőn most tudom, hogy haragom természetellenes, ártalmas és beteges állapot, azt is tudom, hogy minő kisértés inditott engem arra. Ez a kisértés abban állott, hogy én magamat más emberektől elkülönöztem, midőn közülök némelyeket magammal egyenlő születésüeknek vettem, s a többieket pedig

mind tudatlanoknak, miveletleneknek, nem embereknek tartottam. Most látom, hogy ez az elkülönzés, ez a másoknak semmivé tartása, volt a főoka az emberekkel való ellenségeskedésemnek. Midőn korábbi életemre viszszagondolok, most látom, hogy én sohasem engedtem ellenséges érzelmeimet oly emberek ellen lángra gyuladni, a kik felettem állottak, és hogy én ezeket sohasem sértettem; ellenben egy olyan embernek, kit magamnál alsóbbnak tartottam, a legcsekélyebb reám nézve kellemetlen tette is, haragra és sértegetésekre lobbantott, még pedig minél alantabb állónak látszott az ilyen ember, annál könnyebben sértettem, ugy, hogy valamely embernek képzelt alantas állása már maga sértést idézett elé részemről. De most értem, hogy csakis az állhat minden emberek felett magasan, a ki magát mások előtt megalázza és mindeneknek szolgál. És hogyha most is, a mikor mindezt tudom, egy vigyázatlan pillanatban haragra engedném magamat ragadtatni és felebarátomat megsérteném, nyugodt kedélyállapottal többé még sem esném eme kisértetbe, a mely engem, mig az emberek fölé emel, elrabolja igazi boldogságomat: az egységet és szeretetet. Most többé nem tudok semmiben résztvenni, a mi külsőleg az emberek fölé emel és tőlük elkülönit; most már sem magamra, sem másokra nézve nem tekinthetek, mint korábban tettem, az állásra, névre és czimre, hanem az embernek mint embernek nézem az állását és nevét.... Nem azt keresem, a mi elkülönit, hanem mi az emberek nagy többségével egyesit.

Krisztus nekem megmutatta, hogy egy másik kisértés, a mely boldogságomat feldulja, a k é j e l g ő g y ö n y ö r, azaz egy más nő utáni vágyakodás, mint a kivel én öszszekötve vagyok. Nem tehetem, hogy ebben ne higyjek, és azért nem tarthatom a kéjvágyat, a mint korábban tettem, az ember természetes és nemes tulajdonának; s nem tudom azt a szépség iránti szeretettel vagy szerelmességgel igazolni.

S most azt is tudom, hogy mi csábitja az embert erre, s azért nem eshetem többé belé. Tudom, hogy a kisértés főoka nem abban van, hogy az emberek nem tudják attól magukat megtartóztatni, hanem abban, hogy sokan, a kik öszszekötve lettek, egymást elhagyják. Most értem, hogy az egynejüség az emberiség törvénye, a melyet megszegni nem szabad. Most értem teljesen Jézusnak ama szavait, hogy a ki feleségét elbocsátja, azaz azt a nőt, a kivel először öszszeköttetett, egy másikért, az alkalmat ad a paráznaságra és maga ellen ujra roszszat hoz. Én hiszek ebben és ez a hit megváltoztatta az én korábbi nézetemet arra nézve, hogy mi jó és nemes, mi rosz és alacsony az életben. A mi korábban nekem a legjobbnak tünt fel

— egy finomult, szépitett élet, egy szenvedélyes, költői szerelem, mint azt a költők és müvészek dicsőitik, most rosznak és megvetendőnek tünt fel. Jónak tünt fel ellenben egy munkás, szükölködő, egyszerü, a vágyakat mérséklő élet.

Krisztus nekem megmutatta, hogy a harmadik kisértés, mely boldogságomat feldulja, az eskü kisértése. Én nem tehettem, hogy abban ne higyjek és azért nem kötelezhetem magamat, mint korábban tettem, valaki iránt valamire esküvel és nem igazolhatom, mint korábban tettem, eskümet azzal, hogy abban az emberre nézve semmi roszsz nincs, s hogy mindenek ugy gondolkoznak, hogy az az államra nézve szükséges s hogy reám és másokra nézve is roszszabb lenne, hogyha én ezt a kivánalmat megtagadnám. Most tudom, hogy az mind reám, mind másokra nézve rosz, s következőleg nem követhetem.

S nemcsak hogy ezt tudom, hanem ismerem a kisértést is, a mely engem erre a roszra vezetett, és többé nem eshetem belé. Tudom, hogy a kisértés abban áll, hogy a csalás az Isten nevével megszenteltetik. De a csalás abban áll, hogy az emberek előre megigérik, hogy alávetik magukat annak, mit mások parancsolnak, holott az embernek senkinek sem szabad magát alávetni, csak Istennek. Most tudom, hogy a világon a legrettentőbb roszszak — a háboru és börtön gyilkolásai, ebben a kisértésben állanak azok nevében, a kik az embereket, a kik ily roszszat elkövetnek, minden felelősségtől felszabaditják.

Hogyha a sokféle roszszra gondolok, mely nekem alkalmat adott arra, hogy az embereket gyalázzam, a helyett, hogy szeressem, most látom, hogy mindaz a rosz az esküvel, annak a kényszerüségnek a vallomásával idéztetett elé, hogy az ember magát mások akaratjának alávesse. Most fel tudom fogni ama szavak értelmét, hogy minden a mi az egyszerü erősitésen és tagadáson: az ugy ugy-on s a nem nem-en túlmegy, minden előre adott igéret egy roszsz.

Ezt felfogva, hiszem hogy az eskü az én boldogságomnak és mások boldogságának kárára van. És ez a hit megváltoztatta az én becsülésemet a jóra és roszszra, a nemesre és nem nemesre nézve. . . Azért én nem távozhatom el többet a Krisztus parancsától, mely az esküt tiltja, nem eskühetem, s másokat arra nem kényszerithetek, s az esküt fontosnak vagy szükségesnek vagy csak ártalmatlannak is nem tarthatom, mint azt oly sokan teszik.

Krisztus velem megismertette, hogy a negyedik kisértés, mely boldogságomtól megfoszt, a rosznak roszszal állani ellent; én nem tehetem, hogy ne higyjem, hogy ez reám nézve és másokra nézve is

rosz, és azért öntudatosan nem tehetem; s nem igazolhatom, mint korábban tettem, hogy az szükséges az én magam és mások védelmére, hogy a tulajdon, akár enyém, akár másé, megvédessék.

S nemcsak ezt tudom most, hanem ismerem a kisértést is, a mely engem erre a roszra vezetett. Tudom, hogy ez a kisértés abban a hibában állott, hogy életem saját magam és vagyonom védelmezésével biztosittassék. Tudom, hogy a roszsz nagyobb részint onnan származott, hogy az emberek a helyett, hogy munkájukból másoknak adjanak, nemcsak hogy nem adnak, hanem maguk tartózkodnak minden munkától és másoknak a munkáját erőszakkal magukhoz ragadják. Hogyha mindarra a roszra gondolok, a mit magamnak és másoknak okoztam s mindarra, a mit mások cselekedtek, látom, hogy a roszsz onnan jött, hogy mi lehetségesnek tartottuk életünket védelemmel biztositani és jobbitani. Most fel birom fogni ama szavak értelmét: „Az ember nem azért született, hogy neki munkáljanak, hanem hogy ő munkáljon másoknak," és ama szavakét: „a munkás méltó a maga jutalmára." Most hiszem, hogy az én boldogságom és másoké akkor lehetséges, ha mindenki nem magáért munkál, hanem másért, s nemcsak hogy nem vonja el munkáját másoktól, hanem azt mindenkinek adja, a kinek arra szüksége van. Ez a hit megváltoztatja az én nézetemet arra nézve, hogy mit tartsak jónak és mit rosznak az életben... Nem használhatok erőszakot senki ellen s nem munkálhatok azokkal együtt, a kik azt használnak.

Krisztus nekem kinyilvánitotta, hogy az ötödik kisértés, mely boldogságomtól megfoszt, a különbség, melyet saját népünk és más népek közt teszünk. Nem tehetem, hogy azt ne higyjem, és azért, hogyha egy önfeledt pillanatban ellenséges érzelem támad bennem egy más nemzetbeli iránt, nem lehet, hogy ezt az érzést nyugodt pillanatomban hamis érzésnek ne ismerjem; s ezt meggondolva nem tehetem, hogy barátságos érzelemmel ne legyek idegen nemzetbeliek iránt is, éppen mint saját földieim iránt.

De nemcsak azt tudom most, hogy más népektől való elkülönözésem az én jóllétemnek ártó roszsz, hanem ismerem a kisértést is, mely erre vezetett, és nem tehetem, a mint korábban tettem, hogy annak szolgáljak nyugodtan és öntudatosan. Tudom, hogy ez a kisértés abban a tévedésben áll, hogy ez a jóllét csak az én nemzetem jóllétével van öszszekötve, de nem a világ minden népeinek jóllétével. Most tudom, hogy más emberekkel való egységemet az országok határai vagy az államok rendeletei nem korlátolhatják. Most tudom, hogy minden emberek egyformán egyenlők és testvérek. S

hogyha én mindarra a roszra gondolok, melyet tettem, s melyet tapasztaltam és láttam a nemzetek ellenségeskedése következtében, világos előttem, hogy mindennek az oka az a csalódás volt, mit patriotismusnak s a haza iránti szeretetnek neveznek. Hogyha neveltetésemre gondolok viszsza, látom, hogy a más népek iránt ellenséges érzés, s azoknak az enyémtől való elkülönitése bennem nem volt meg, hanem mindezeket mesterségesen, esztelen neveléssel oltották belém.

Most fel tudom fogni ama szavak értelmét: Jól tegyetek ellenségeitekkel, tegyétek ugyanazt, mit saját testvéreitekkel tesztek. Mindnyájan egy Atyának vagytok gyermekei és ugy kell tenni nektek is, mint Atyátoknak, azaz ne tegyetek különbséget magatok és más népek közt, legyetek egyenlők mindenekkel. Most fel tudom fogni, hogy reám nézve a boldogság csak akkor lehetséges, ha egységemet a világ minden embereivel kivétel nélkül vallom..... S hogyha még most is önfeledt állapotban inkább állok az orosz nép mellett, mint egy idegen nép mellett, az orosz államnak több sikert kivánok, mint másnak, nyugodtabb utángondolásra mégis nem szolgálok ennek a kisértésnek, a mely tönkrejuttat engemet és másokat. Én felfogtam miben áll az én jóllétem. Hiszek abban és azért nem tehetem azt, a mi jóllétemtől kétségtelenül megfoszt.

S nemcsak azt hiszem, hogy ugy kell hogy éljek, hanem azt is hiszem, hogyha ugy fogok élni, életem a reám nézve egyedül lehetséges, észszerü, örvendetes, a halál által meg nem semmisitendő jelentőséget meg fogja nyerni.

Hiszem, hogy észszerü életem, világosságom azért adatott nékem, hogy az emberek előtt világoljon, nem szavakban, hanem jótettekben, hogy mások is dicsőitsék a mennyei Atyát (Mát. 5, 16.) Hiszem, hogy életem és az igazságról való ismeretem adomány, mely azért adatott, hogy azt az igazságért való munkára használjam; s hogy ez az adomány tüz, de csak akkor, ha ég. Hiszem, hogy életem egyetlen jelentősége abban áll, hogy abban a világosságban éljek, mely bennem van és azt ne rejtsem véka alá, hanem állitsam az emberek elé magasra, ugy, hogy azt mindenek lássák. És ez a hit nekem uj erőt ad a Krisztus tana teljesitésében és széttör minden akadályt, mely korábban előttem állott.

A mi korábban előttem a Krisztus tana igazságát és kivihetőségét elsötétitte, mi engemet attól viszszatartott, hogy azt elismerjem és kövessem, — a nélkülözések, szenvedések, — éppen ezek győztek meg annak igazságáról és vonzottak ahhoz.

Krisztus mondotta: Hogyha ti az emberfiát felmagasztaljátok, mindnyájan hozzám jöttök, és én érzettem, hogy ellenállhatlanul hozzá vonzattam. Azt is mondotta, hogy az igazság szabaddá teszen és én éreztem, hogy teljesen szabad vagyok.

. . . .

A kormány mindazonáltal nem engedheti meg, hogy a társaság egy tagja az államrend alapját ne ismerje el és magát mindazoknak a kötelességeknek a teljesitésétől viszszavonja, melyeket más polgárok teljesitenek. És az a kereszténytől tovább is kivánni fogja az eskűt, a törvényszékben és háboruban való részvételt, s ha nem engedelmeskedik, számüzéssel, fogházzal, sőt halállal fogja büntetni. És ismét a kormánynak ez a kivánalma a keresztényre nézve csak az élet kötelességei teljesitésére való hivatkozás. A keresztényre a kormánynak az a kivánalma csak olyan, melyet az igazsággal ismeretlen emberek állitottak fel. S ezért a keresztény, a ki az igazságot ismeri, nem tehet másként, mint hogy arról mindazokat meggyőzze, a kik nem ismerik. S a minek következtében ennek magát kiteszi — erőszak, börtön, halálbüntetés — mindez neki alkalmat ad, hogy az igazságért ne szavakkal, hanem cselekedetekkel tegyen bizonyságot. Erőszakos tettek — háboru, rablás stb. nem az észnélküli természeti erők által jőnek létre, hanem tévedt, az igazságot nem ismerő emberek teszik. És minél nagyobb a roszsz, melyet ezek az emberek a keresztényre hoznak, annál inkább eltávolodnak az igazságtól, annálinkább szükölködnek az igazság ismeretében. De az emberekkel a keresztény az igazságot másként nem közölheti, minthogy megtartóztatja magát attól a tévedéstől, a melyben azok az emberek vannak, kik neki roszszat okoznak — a roszszat jóval fizeti viszsza. És ebben áll a keresztény egész kötelessége, élete egész jelentősége, melyet a halál sem fog megsemmisithetni.

A csalárdság által egymáshoz kötött emberek is kapcsolatos tömeget alkotnak. És ez a kapcsolatosság éppen az, a mi roszsz a világban. Az embernek egész eszes munkálkodása e csalárdság kapcsolatossága széttörésére van irányozva.

Minden forradalom kisérlet e tömeg szétbontására. Az emberek azt vélik, hogy a szétválasztással e tömeget meg is semmisitik, szétverik, de csak még inkább öszszekovácsolják.

Bármint üssék is, az egyes részek kapcsolata nem zavartatik meg, a meddig csak a benső erőben a tömeg legkisebb része is nem részesedik és nem kényszeriti elkülönülésre.

Az emberek kapcsolatos ereje a hazugság, a csalárdság. Az az

erő, mely emez emberi kapcsolattól minden részecskét szabaddá tesz, az igazság. De az igazság az emberekkel csakis az igazság tényei által közölhető. Az igazságnak csakis a tényei zavarják meg a csalárdság kapcsolatát és szakitják el az embereket, egyiket a másik után ama tömegtől, mely a csalárdság kötelékével van öszszefüzve.

És már több mint 18 száz esztendeje, hogy ez a munka foly. Az kezdődött akkor, a mikor Krisztus az ő parancsolatait adta és nem fog hamarább elvégződni, „mignem mindenek beteljesittetnek“ (Mát. 5, 18.)

Az egyház, mely azokból állott, a kik azt hitték, hogy az embereket az által egészszé egyesitik, hogy bizonyitották, esküdtek, hogy ők az igazság birtokában vannak, már rég halott.

De az egyház, mely azokból áll, a kik nem igéretek és felkenések által, hanem az igazság és szeretet müvei által vannak egyesitve — ez az egyház mindig élt és örökké is fog élni.

Ez az egyház. mint régen, ugy most is nem azokból áll, a kik kiáltják „Uram, Uram!“ és törvénytelenségeket követnek el, hanem azokból, a „kik hallgatnak az én beszédeimre és azokat megtartják.“

Ennek az egyháznak a tagjai tudják, hogy az ők életök „öröm“, hogyha az emberfiuság egységét nem zavarják, s hogy azt az örömet csakis a Krisztus parancsainak a nem teljesitése semmisiti meg. És ezért ezen egyház tagjai nem tehetik, hogy ezeket a parancsolatokat ne teljesitsék és másokat is azoknak a teljesitésére ne tanitsanak.

Hogy kevesen vagy sokan vannak-e ilyenek, az nem határoz, ez az az egyház mégis, a melyet semmi le nem győzhet, s a melyben minden emberek egyesülnek.

„Ne félj kicsiny sereg; mert tetszett a ti Atyátoknak, hogy adjon nektek országot“. (Luk. 12, 32.)“

PÉTERFI DÉNES.

A TÚLTERHELÉS KÉRDÉSE A GYMNASIUMBAN.

Alig van tanügyi kérdés, mely átalánosabban tárgyaltatnék, nagyobb érdekeltséget keltene mindenütt a tanügyi irodalomban, mint a tanulók tulterheltségének kérdése. A leghibásabbak — a németek ismerték fel legelsőbb, mivel a tanitást ők erőszakolták leginkább; ma már világkérdés, még pedig a köznevelés mindenik fokozatán.

Jelen elmélkedésünkben csak a gymnasiumi oktatásra szoritkozunk. Elmélkedjünk pingvi Minerva, a gyakorlat egyszerü nyelvén.

Tulterheltetés létezik. Miben áll? Az a kérdés!

A vonatkozó felszólalásokból, elmélkedésekből és a módokból következtetve, physikai, testi tulterheltséget jeleznek, ellenszerül ajánlják egyszerüen az óra számok apasztását és a tantárgyak változtatását. Részemről mindkettőt indokolatlannak, tévedésnek tartom. Én azt állitom, hogy a szellem van tulterhelve; a növendékek szellemi erejét, tehetségeit terheljük tul, illetőleg nem helyesen foglalatoskodtatjuk.

Hogy a tulterhelést csak testinek tekintik, kitünik abból, hogy az alsóbb osztályokban a heti órák számának apasztását hozzák ajánlatba. Az a tanterv is, melyet a közoktatási kormány az 1883. évi XXX. törvényczikk kivánalmai szerént megállitva kiadott, e nézet szerént készült, a mennyiben az I. osztályban 27 heti óra van kiszabva; mely heti óra közül 6, mint kizárólag testi foglalkozás inkább üditésül szolgálván, észszel való foglalkozásra, e szerént sajátlag csak 21 heti óra esik; mig az V—VIII. osztályok 30 heti órájából csak a 2 tornászati óra üditő, a többi 28 óra az osztályban töltendő észbeli munkával. Mig tehát az I. osztály az öt tanulási napból négyen 4—4 órán tanul osztályban, addig az V—VIII. osztálybeli növendékek három nap 6, kétnap 5 órán.

Részemről e felfogást és az ahoz való ragaszkodást még akkor is helytelennek tartom, ha kizárólag a physikai momentumot veszszük is tekintetbe. Tagadhatlan, miszerént fárasztó, egy kis gyermeknek naponta 6 órát ülni osztályban, de ha tekintetbe veszszük,

a gyermeki mozgékony temperamentumot, ha tekintetbe veszszük, hogy a fejletlen növendékeket magán dolgozással terhelni, neveléstani tekintetből sem megengedhető, mivel értelmes és öntudatos munkát nem várhatni tőlök; s ha tekintetbe veszszük, hogy a nap azon órái, melyekben nincsenek osztályban, rendelkezésőkre állanak, kivált oly gymnasiumokban, hol nincs együtt lakás, s a hol a kisebb növendékek nincsenek a nagyobbak vezetése alatt, s azért szabadon játszhatnak: a 6 ülési napi órát nem tarthatjuk soknak.

Ellenben az V—VIII. osztály növendéki, kik már abban a korban vannak, hogy a tanultakról elmélkedni tudnak, kiknek az osztályban nyert eléadásban hallottakat el kell sajátitniok, meg kell ugyszólva tanulniok; kik e mellett önmunkásságra, házi feladatok dolgozására koroknál és értelmi fejletségüknél fogva alkalmasabbak, s a kiknek tehát sokkal több házi dolgozatot lehet és kell adni — ezek a növendékek, mondjuk physikailag valójában igen meg vannak terhelve.

A testi tulterheltséggel mulhatlanul szellemi tulterheltségnek kell járni. Eddigi elmélkedésünk szerént e tekintetben is a felsőbb osztályok növendékei vannak tulterhelve.

A tulterhelés enyhitésére ajánlatba hozzák, az órák számának apasztását, meg a tantárgyak változtatását. Az órák számának apasztását csak kis mértékben tartom indokoltnak; de igen is indokoltnak tartom az órák számának arányositását oly módon, hogy az I—IV. osztályok órájának számát szaporitsuk, ellenben a IV—VIII. osztályokét apaszszuk.

A könynyités más módja — a tantárgyak változtatása valójában igen is materialis folfogás: az emberi eszet, értelmi tehetséget szántóföldnek tekinti s reá alkalmazza a váltógazdaság már Virgilius által kimondott: mutatis requiescunt faetibus arva-elvét. A növendék eszét, szellemi erejét teljes egész voltában együttesen és egészben foglalkoztatnunk kell a tanitás minden ágában és minden fokozatán. Az okoskodó, elmélkedő tehetségét a léleknek soha sem lehet pihentetni, nyugtatni.

Különben is a gyógyszer veszélyesebb lenne magánál a bajnál. A kik gymnasiumi rendszerünknek az Entwurf nyomán teremtett ujabb rendszerénél ma is többre becsülik a megelőző rendszert, éppen azt hirdetik, hogy ma már a növendékek értelmi tehetsége, gondoskodása a sokféle tantárgygyal igen meg van osztva, el van forgácsolva, hogy a növendékek éppen a miatt nem is lehetnek figyelmesek. S hogy éppen ezért nem lehet a tanitásnak kellő eredménye. Elméleti fejtegetések helyett vegyük magát az iskolai életet és gya-

korlatot; fontoljuk meg magunk, miként hurczoljuk keresztül a növendékeket minden nap délelőtt három órán, délután ismét három órán megszakitás nélkül hat különböző, néha alig rokon tantárgyon; hurczolja pedig 6 tanitó, a kik közül egyik sem tudja, hogy tanitótársa az előbbi órában mely tantárgygyal, mely módon, miként foglalkoztatta az illető növendékeket, magunknak el kell ismernünk, hogy e rendszerben ez hiba.

Sajátlag a tulterheltetés e szerént csekély volna. Én részemről a tulterhelést egyébben látom: abban tudniillik, hogy nem a gymnasium czélja és természete szerént vezettetik a gymnasiumi tanitás s különösen a nevelés ügye.

A gymnasiumi oktatásnak és nevelésnek czélja: egyfelől a növendékek eszének, értelmi tehetségeinek fejlesztése, az ész külömbféle tehetségeinek együttes müvelése; másfelől az, hogy a növendékek anynyi tényleges ismerettel, tájékozottsággal birjanak a tudományok némely, inkább gyakorlati, szokásos águkban, menynyi minden tudományos pályára készülő ifjunak szükséges; szóval ugy kell a gymnasiumban elkészitenünk a növendéket, hogy az egyetemi tudományos szakoktatás négy ága közül bármelyikre léphessék s azon sikerrel tanulhasson; másfelől, hogy leendő szaktudománya, képzettsége mellett az emberi tudás más, gyakorlati mezején se legyen egészen tájékozatlan.

E kettős czélra kellene munkálnunk a gymnasiumi tanitással. Azonban meggyőződésem szerént éppen buzgalmunkban, s mert sokat akarunk, sok tekintetben éppen ellene munkálunk. Tulterhelés van a tantárgyak sokasága, s különösen a módszer és tanitás alkalmazása által.

A hivatolt tantervben öszszesen 12 oly tantárgy van megjelölve, melyek a gymnasiumi tanfolyamnak tüzetes tárgyai. Az Entwurf előtti kor embere ettől is megijedne; részünkről e tekintetben nem találunk túlterheltetést, mert a 12 tantárgy mindenike szükséges a gymnasiumi oktatás czéljaira s azokat helyes beosztással mind is el lehet kellő sikerrel végezni. Azonban baj az, hogy ezekkel nem elégszünk meg, hanem részint azon buzgalomban, hogy a növendékek minél többet tanuljanak; minden egyes tantárgyba bevisznek még néhányat, például a földrajzi oktatást öszszekötik a természetrajzzal, természettannal, ethnographiával s minden lehetővel. Már korábban megirtam volt, hogy az anyanyelv tanitás a népiskolákban nem csak felesleges, hanem indokolatlan, sőt káros is; félve teszem, de mégis kijelentem, miszerént annak a jelenleg érvényben levő tan-

terv szerént a gymn. I. és II. osztályaiban való tanitását is feleslegesnek, sőt károsnak tartom. Örvendek, hogy a népiskolákból a nyelvtan mint tantárgy kiküszöböltetett; óhajtanám, hogy a gymnasium jelzettem osztályaiban is hasonló sors érje. A nyelvtan, mint a nyelv philosophiája, speculativ s annál fogva nehéz tudomány, s mégis a tanterv szerént az I. osztályban tehát a 10 éves növendéknek megkell tanulni az egész alaktant, a hangtani módosúlásokkal; a II. osztályban a mondat különböző fajtáival, azok viszonyaival stb. mint tantárgygyal foglalkozik a növendék. Való, hogy az olvasás is elő van irva; ámde az előirt nehéz tantárgyat mulhatlanul bé kelletvén tanitani a tanitónak, a nyelv tanitásnál e korban lényeges momentum a logika, a beszéd tartalmának megértése egészen mellőztetik. Anyanyelvének grammatikáját mindenik növendék jól tudja. Mikor a gyermek a beszéd tartamát megérti; mikor érti, hogy a beszédben, vagy ha ugy teszik a mondatban, minden szónak meg van a maga logikai szerepe, hivatása, értelme, akkor önmagától reá jön, vagy könnyen reá lehet vezetni, hogy a szavak és a mondatok a gyermek által már ismert alakokat e szerepért, e hivatasért kapták és kapják s ugyszólva a nyelvtan tüzetes tanitása nélkül öntudatossá válik nálok a gyakorlattan, a beszélni tanulással elsajátitott alaktan. Szeréntem a 10—12 éves gyermek a gymnasiumban is még olvasson és beszéljen értelmesen; mert e nélkül a nyelvtan értelmetlen lélekölő scholasticává válik.

Terheltetés még a tantárgyaknak a csoportositása helyett azoknak megosztása, hoszszura nyujtása. Örömmel constatálom azonban, hogy a ministeri jelen minta tanterv teljesen szakitott az entwurfos „vor — und nach curssal;“ minden tantárgy fokozatosan vitetik; két idegen nyelv, a görög és német csoportositva kevesebb év alatt, de több órán tanittatik. Egyedüli kivétel a történelem beosztásával van, kár, hogy igy van.

A történelem kiválóan alkalmas arra, hogy a növendékek felfogó, okoskodó, gondolkodó és itélő tehetségét foglalkoztassa; de ez csak akkor történhetik, mikor a növendék koránál és értelmi fejletségénél fogva a történelmi oktatás rendén előtte feltárulandó eseményeket fel birja fogni, azokról gondolkodni tud, azokat megtudja itélni, különben a történelmi oktatás meddő magolássá, legfeljebb adatok és tények öntudat nélkül való raktározásává lesz.

Éppen ezért tartom indokolatlannak, hogy Magyarország történelme a III. és VIII. osztályokban, tehát kétszer tanittatik: a III. osztályban a növendékek értelmi fejletsége csekély levén, a történelmi

tanitásnak semmi képző czélja sincs, tehát semmi való sikert sem várhatunk, legfeljebb száraz adatgyüjtésnek tekinthetjük, ha tudniillik az adatok a növendék emlékezete tárházából ki nem hullanak addig, mig VIII. osztályos korában a nemzet történelmét kellő értelmi fejletséggel tanulja. Természetes, hogy a felállitottam elv nyomán a történelemnek a IV. és V. osztályokban való tanitását is igen korainak, annálfogva helytelennek tartom.

Helyesebbnek kell tartanom unitárius gymnasiumainkban 20 év óta meglevő azt a rendszert, mely szerént az egyetemes történelmet a VI. és VII osztályokban heti 3 órával tehát tömegesen tanitjuk; Magyarország történelmét pedig a VIII. osztályban hasonlólag heti 3 órán. Következőleg azt, hogy Magyarország történelmének a IV. osztályban való előleges tanitását eredeti tantervünk ellenére felvettük, haszontalan és indokolatlan idővesztésnek tartom.

Tulterhelést látok abban, hogy a gymnasiumi oktatást átalán, mondhatni igen magas szinvonalon tartjuk — egyszerüen igen is tudományosok akarunk lenni s vagyunk is. Állitásom igazolására utalok magára a kérdés alatt való tantervre s arra, hogy abban az egyes tantárgyaknak például csak a magyar nyelv tanfolyamának kitüzésénél minő magas tudományos czélok és módok vannak eléirva. Állitásom igazolására felhivom a nyájas olvasót, nyisson fel bármely tankönyvet, kivéve Brassai Sámuel jeles tankönyveit; birálja meg tárgyilagosan elfogultság nélkül s bizonyosan arra a gondolatra, sőt meggyőződésre fog jutni, hogy az iró nem azért adja e könyvet, hogy abból a növendék az illető tantárgyat jól megtanulhassa, hanem hogy abból az iró tudományos szakképzettsége kitünjék. Lám a nyelvtani tankönyvekben is oly forditandó példákat találunk a gyakorlatokban, a melyeket a növendék anyanyelvén sem tud megérteni. Hogy ez áramlatot mindenik tanitó, miként követi, vagy nem uszik azzal — egyéniségétől és felfogásától füg.

Végül igazán megterheltetésnek, sőt egyenesen rontásnak tartjuk azt, h o g y a n ö v e n d é k e k m e g t e r h e l t e t é s é n i g e n i s a k a r u n k s e g i t e n i; egész tanitási módszerünk erre irányul. Érezvén azt, hogy a gymnasiumban a lehetőleg sokat öleltünk fel; vágyakodván, hogy a növendékek minél tudományosabb alakban tudják, arra törekszünk, hogy mindent készen adjunk eléjökbe. S mert a tanitóknak az eléirt tananyagot mulhatlanul meg kell tanitani s be kell nyilvánosan számolni azzal, s a beszámolásnál az illetők rendszerént csak a látható és hallható sikert számitják be, mindenik tanitó erkölcsileg az angol „p a y m e n t b y r e s u l t s“ törvény alatt

állónak érzi magát, mintha a felmutatott eredmény arányában kapna fizetést, azon iparkodik, hogy minél nagyobb sikert tüntessen fel, hogy növendékei minél többet tudjanak recitálni; ezért az ismeret halmazás legkönnyebb utját választja.

Már a legelső irka ugy van szerkesztve, hogy a gyermek keze mintegy vezettessék a kipontozott, kiczirkalmazott betüken, később a betük nagysága, alakja és dülése számára helyek vannak kiszabva; mintha egyenesen arra czéloznánk, nehogy a gyermek ön erején iparkodjék irni megtanulni; nehogy a gymnasiumi növendék maga probálja meg szépen a szépirást megtanulni.

A kéz ügyességét, a képzelődést és figyelmezést fejlesztő szabadkézi rajzot eldobtuk az öntudatlanul teljesitendő mértani rajzért, hogy a fejlesztőleg ható rajzolás helyett a növendékek szokják meg a butitó chablon után való dolgozást.

Azt a módszert, hogy a növendék inductio vagy deductio utján tehát saját maga, erőinek felhasználásával, gondolkodással és okoskodással állitsa meg a megtanulandó szabályokat, elveket, hoszszasnak találván, készen feltálalva adjuk ezeket elébe. Sőt a real tudományoknál is azokat a törvényeket, elveket és igazságokat, melyeket a növendék maga okoskodás utján levezethet, s a melyekről ön maga állithatja, hogy másképpen nem lehet — e procesus helyett a szemléltető methodus tulságos alkalmazásáért való buzgalmunkban kisérletekkel, gépekkel szemléltetjük vele.

Ez eljárásunknak mi a következése?

Először az, hogy a gymnasiumi oktatás azon fő czélját, hogy az ész gymnastikája legyen, éppen nem érjük el, s az ész erőinek minden irányban való öszhangzatos, együttes fejlesztése helyett legfeljebb az emlékező tehetséget gyakoroljuk és terheljük. Másfelől az hogy az ismeretek szerzésével, a felvett tudományokban való tájékozottságot sem érjük el; mert bár számtalan concret ismeretet erőszakolunk a növendékekre; de azokat nem magok a növendékek fejtvén ki s nem ön erejöken szerezvén meg azokat, s mert a folytonos tömés miatt kivált a felsőbb osztályokban az igen nagy elfoglalásért nem adunk időt arra, hogy azokat a növendék rágondolás és elmélkedés utján elsajátitsa, hogy azok ugy szólva vérévé váljanak, lassanként mind elhullanak. Legjobb esetben ugy bocsátjuk el a növendékeket, hogy egy halmaz concret ismerettel birnak; de értelmi fejlettségök gyarló levén, azokban és azokkal nem birván egyetemességre emelkedni, korlátolt rágódók lesznek egész életben.

És ha a régibb nevelési rendszerek embereinek azt vetették szemökre, hogy az erdőtől nem látták a fát, a jelen és jövő kor emberei a fától nem fogják látni az erdőt.

A jelzettem módon való tulterhelésnek ezek csak az oktatást illető hátrányai; nagyobb hátrányai vannak a nevelés tekintetében. A helyett, hogy a gymnasium a szaktanulás vagy élet küzdelmes mezejére kellőképpen felszerelt, elkészült athletákat bocsásson ki, gyámoltalan növendékeket bocsátunk ki, a kik megszokták nem ön erejöken gondolkozni és tanulni: kik mindent készen várnak. Attól lehet tartani, hogy a jelen és jövő kornak lehetnek sok szaktudósai, de értelmesen gondolkozó, okoskodó logicus fejei alig.

KOVÁCSI ANTAL.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

XC.

Járay János levele Radetzky Bálint püspökhöz.*)

Gratiam et pacem precatur a Deo patre per Dnum nostrum Jésum Chrm, et officia sua ex animo Commendat.

Clarissime Dne Sűperintendens, venit ad me hodie venerabilis senex D. Basilius Zentmihafalvi, et serio affirmavit se aliam hereditatem iusta mercede ibidem in sua patria, emisse. Rogavit me obnixe ut pro rei fide scriberem ad Dnam Vram Clariss. Ego vero quamvis emtioni illius noninterfuerim tamen debui fidem dare illi. Proinde rogo Vram Clariss. Dmnem ut pariter etiam fidem dare ne dubitet. Emit autem domum fl. 10.

Thordae 1621. 15. May. Vestrae D. Clarissimae
addictissimus.
Johannes Jaraj

---

*) Ez okmányt nem a tartalma teszi becsessé, hanem az, hogy az az unitárius név egyik legrégibb okmánya. Örömmel adjuk közre éppen most, a midőn angol és amerikai afiai az „unitarius“ név eredetét vitatják. Hale bostoni lelkész Bod Péter elbeszélése után (Bod, Historia Unitariorum in Transylvania p. 43.) „Renovarunt eodem anno (1568). conclusum, quod primum Anno 1557. in Dieta Tordae ediderant, ac Anno 1563. a Regni Ordinibus confirmatum erat in negotio Religionis; Ut Quisque eam, quam mavult, Religionem amplectatur, sine omni coactione, et in alendis suae fidei concionatoribus et usu sacramentorum quisque liber sit, et neutra partium cum altera iniuriis aut vi certare debeat. Imo diversae Religiones inter se inierunt unionem, quod ratione Religionis se invicem turbare et odio prosequi nollent. Ex qua Unione dicti sunt Uniti vel Unitarii; tales minirum, qui aequali cum caeteris iure, qui alterius essent Religionis, Regnum incolere possent, quibuscum Unitam, vel unam efficerent Rempublicam. Adhaesit denominatio iis qui Patrem solum verum et aeternum confiterentur, ultro etiam illis eam admittentibus; illi vero, qui tres Personas in una Essentia asserebant, ex adverso, Trinitarii sunt dicti.“ — az unitárius nevet az unio-ból származtatja. Gordon Sándor belfasti lelkész nem osztja e nézetet. Az Uniti, a kikről Bod szól, a lutheranusok és a kalvinisták voltak. A tordai országgyülés végzéseiben semmi sincs az Unitáriusokról e néven. Teljesen igaza van Gordon urnak, midőn az unitárius névnek már eredetileg dogmai jelentést tulajdonit s azt a trinitarius nevezet antithesise gyanánt fogja fel. Ez a mi nézetünk is, a melyre nézve, ha még eddig hiányzik is a történelmi megbizonyitás, de a dolog természete elég világosan hozza azt magával. Hanem a mi már azt illeti, hogy az „unitárius“ nevezet 1638., a dézsi complanatio óta jött volna az erdélyi unitárius egyházra nézve hivatalos használatba (legal and official designation), erre nézve ajánljuk szives figyelmébe az itt közlött okmányt és az alábbit, a melyek szerint az unitarius név hivatalos használatban fordul elé már 1621-ben és 1630-ban, s a melyeket ugy hiszszük, mindamellett is, hogy feltevésének ellentmondanak, örömmel fog fogadni az unitárius név eredete utáni kutatásában.

Szerk.

Czim. Clarissimo et praestantissimo viro Domino Valentino Radecio, Superintendenti Ecclesiarum *Unitariarum* in Transylvania dignissimo.

Eredetije egy negyed ivre irva, az unitarius főcons. levéltárában fasc. LVI. nro 12.

XCI.

A háromszéki unitarius papoknak a ref. püspök felügyelete alatt hagyása 1630.

Paria litterarum pacificationis inter Superintendentes Unitariorum et Orthodoxae Reformatae Religionis et Ministros Unitarios in tribus Sedibus Siculicalibus existentes.

Nos Chatarina Dei Gratia nata Marchionissa Brandeburgica, Sacri Romani Imperii et Transylvaniae Princeps Partium Regni Hungariae Domina, Siculorum Comes, et Borussiae, Cliviae Ducissa etc. Memoriae Commendamus per presentes, quod cum humiliter requisitae a quibusdam fidelibus nostris, et Superintendente Religionis unitariae, de nonnullis differenciis inter eos et nostrae orthodoxae-Reformatae Religionis Ministros, Nobilesque et Agiles Trium Sedium Siculicalium Sepsi, Kézdi, et Orbai incolas iam ante ortis fuissemus, cum eas res in proxime celebratis Regni Nostri Trium Nationum Comiciis ad praesentem terminum differendas atque sic Complanandas benigne decrevissemus, tandem publico Consiliariorum nostrorum Tabulaeque Judiciariae Assessorum consensu, in hac Civitate nostra praesentibus nobis auditisque ambarum partium Allegationibus et responsis, cum illud nimis grave sibi Unitariae Religionis Superintendens et Ministri retulissent quod Ecclesiae Unitariae in iis tribus Sedibus Siculicalibus existentes iurisdictioni Reformatae Religionis Superintendentis subessent parsque contraria antiquum eius rei neque interruptum Usum Allegassent, tandem re maturius deliberata, communi paci et concordiae consulandum benigne arbitrantes, ut omnes discordiae dissensionesque inter ambas partes penitus sopirentur unanimi Consiliariorum Tabulaeque Nostrae iudiciariae Assessorum consensu et voluntate accedente, hanc ordinationem deliberationemque inter Ambas partes successivis temporibus semper valituram decernendam benigne voluimus. Primo quod Ecclesiae illae Unitariae in iis Sedibus Siculicalibus existentes in posterum habeant suae Religionis Seniorem, qui tamen superiorem orthodoxae Reformatae Religionis Superintendentem uti hactenus in futurum etiam agnoscant. Cum vero visitationem Ecclesiarum Reformatae Religionis superattendens in iis locis instituendam duxerit, is Unitariae Religionis Senior a latere eius sit, cui in negotio Religionis suae Religionis ministros examinandi cura incumbat, neque Superattendens Reformatae Religionis eos de rebus ad Religionem eorum spectantibus examinandos suscipiat. Ordinationes quoque Ministrorum Unitariorum non ab Reformatae Re-

ligionis Superattendente, sed a proprio eorum fiant. Si quae autem lites in Religionis et spiritualium rerum negotio inter partes Unitarias orte fuerint, earum appellatio ad Superintendentem Unitariae Religionis vel Confessionis transmitatur. In reliquis vero casibus omnibus administrationis Ecclesiarum Reformatae Religionis ius suum habeat. Denique in posterum nullae violentiae inter utrasque partes Exerceantur, comminationesque omnes et iniuriarum qualiumcumque semina penitus tollantur, libertasque omnimodo in Exercitio Religionis suae unicuique iuxta unionis formulam permittatur quam quidem ordinationem deliberationemque nostram inter partes supra dictas hoc modo factam praesentibus litteris nostris insertam manusque nostrae subsriptione et sigilli usualis impressione roboratam partibus utrisque benigne dandas duximus et concedendas. Datum in Civitate nostra Colosvar die vigesima Mensis Aprilis Anno Donimi Millesimo sexcentesimo trigesimo.

Catharina m. p. Stephanus Kovatsoczki m. p.

Ad Illustrissimum Principem Dominum D. Clementissimum Universarum Ecclesiarum in hoc Regno Transylvaniae existentium Libellus Suplex.

Kegyelmes Urunk Fejedelmünk Nagyságodnak alázatosan kelletek kegyelmes szemei eleibe terjesztenünk: ez elmult esztendőbeli Colosvárott celebraltatott Terminuson az fejedelem eö Felsége Tanácsinak és böcsületes Assessorainak teczczésekből végeztetett vala hogy az Haromszeki Unitaria Religion való Ecclesiak az vallas és Religio dolgabol es egyebb lelki dolgoknak is igazgatásából az Unitarius püspöktől hallgatnának és hogy az papságra való rendelések is az unitarius püspöktől lennének (az mint Ngod ez supplicationk mellett emanaltatott diplomának exhibealt exemplumából kegyelmesen megértheti.) Az egyéb politiabeli Ecclesiabeli dolgokat és Causakat Keserü János püspök uram igazitana. Mely végezést ő kelme Keserü János püspök uram messze kiterjedett értelemre vette, az unitária religion valo háromszéki ministereket mostan Enyedre hirdettetett papi gyülésire hivatta, taxat is kiván rajtok. Ez dolog felől ő klmét püspök urunk ő klme szeretettel tsendesen requiralvan és kérvén azon hogy bennünket azzal ne bántana és ne perelne, hanem mehetnénk inkáb azzal az fáratsággal magunk Religioján való sinatunkra, holott afféle sinatunkban és gyülekezetünkben lelki dolgok szoktak tractaltatni és igazgattatni, ministerek is ordináltatni. Mivel azért eo klmétől reménségkivül ezt meg nem nyerhette püspök urunk, kéntelenittettünk Ngodhoz folyamodnunk, noha bizonyára illjen országos gondgya közeot Nagodat nem molestaltuk volna. Könyörgünk azért Nagodnak, mint kegls Fejedelmünknek hogy ez Contraversiankban méltóztassék Nagod az Országh Unioja szerént illendő magyarázattal való vilagositást tétetni és Istenes igasságh szerént elintézni hogy ha Keserü püspök uramtól hirdettetett papigyülésiben kellessek-e az mi religionkon valo praedicator atyánkfiainak elmenniek, és ha illendőjé hogy ezzel Conscientiájok ellen többire terheltessenek. N. K. V. V.

Resolutio Principis. Az mint Colosvárot elrendeltetett és eligazittatot az Terminuson, mind az két fél ahoz tartsa magát sub poena Calumniae 27 junii Anno Dni 1631.
Külczim: Litterae ad negotium Religionis Unitariae pertinentes. Scriptae per me Jo. N. Sz.-Mártoni Ao 1668. die 30. Julii.
Eredetije az unitárius főcons. levéltárában fasc. G. nro. 7.

Közli: **Benczédi Gergely.**

XCII.

Bethlen János discursusa a Péchy familia dolgáról.

Memoriale.

Annak az joszágnak állapotja igy forgott. Bethlen Gábor elfoglaltatta volt törvény nélkül Pécsi Simontól, és adta volt az öcsének Bethlen Péternek, az ki Bethlen Gábor haláláig békességesen birta ezt a joszágot, noha Pécsi Simon az fogságból elbocsáttatott volt, de Bethlen Gábor haláláig nem perlette, hanem akkor az kik Bethlen Gábor fejedelmet nem igen szerették, azok kezdték felkiáltani Fejérváratt, hogy valakiktől, valamit törvény nélkül el vött, csak adgyák vissza, megijetkezvén ezen Bethlen Péter, megalkuvék Pécsi Simonnal, adván neki Köböl-Kutat, Paszmost és Viszolyát, annak felette Captalanban ugy végezvén vélle, hogy ha Bethlen Péternek mindkét ágon magva szakadna szállana vissza a Balázsfalvi joszágh Pécsi Simonra és maradékira.

Ennek a végezetnek erejével birta mind haláláig Balásfalvát Gróf Bethlen Péter, mely Balásfalvi joszág, minekelőtte visszaszálhatott volna Pécsi Simon kezébe, az felyebb emlitett compositionalis levélnek erejével, annak előtte Pécsi Simont az zsidozásért meg sententiazak, ugyanakkor három leányát is ugy mint Farkas Ferenczнét, Kénosi Ferencznét es Angyalosi Istvánnét, az sententioval exequaltak is minden javakat, az mit találtak, Pécsi Simont fogságra is vitték, az honnét nem különben bocsátotta el az fiscus, hanem a Fejérvári Captalanban az Fiscusnak vallotta mindennemü igazságát, valaholott ez világon lehetett volna, akár minemü joszágához is.

Ezeknek utánna atta az Fiscus Donatioval Balázsfalvát az Fejedelem asszonynak és gyermekeinek, kik számara, midőn statuáltak volna, Pécsi Simonnak egik leánya Kenosi Ferenczné contradicalt az iktatás ellen, melyért evocált az táblára, azután nem sokára Beszterczén levén terminus megszóllitták, ott midőn Kénosi Ferencznének azt vetették volna szemére, hogy meg notáztatott mind ő s mind az apja, azért nem perelhetne, ilyen választ tön reá: Valamihelt a fiscus a sententiaval executiot tétetett az atyám ellen és én ellenem is, az mit akkor nem exequalt tulajdonicsa magának, az meg maradot mi számunkra, fejemet nem exequaltatta, sem az Balásfalvı joszágra, aval a sententiával nem ment executiora, azért abban az én igazságom fen maradott, sőt az én két öcsémnek ugy mint Farkas Ferencznének és Angyalósi Istvánnénak gyermeki is születtek, az sententiazas előtt, az Decretum continentiaja szerént,

pedig az notában esett embernek hogy ha az notázás előtt immar születve vadnak gyermeki azokra nem szokott terjedni az sententiazásnak ereje, hanem csak azokra az gyermekire, az kik az notázás után születettnének. Azért azoknak az én ecséim gyermekinek is igazsága fen vagyon, az én igazságom is fen van az Balásfalvi joszágban.

Erre Szenpáli István az Rákoczi Györgyné fejedelem asszony procatora ezt felelé: külömb karban áll az te személyed, s azoknak az gyermekeknek személyek, az kiket mondasz, hogy az te ecséidnek születettének az notázás előtt, azért én is külön felelek meg mindeniteknek, legelsőbben azért Kénosi Ferenczné ellen ezt mondom. Az notában eset személy oly, hogy nemcsak keze alatt levő javait veszti el, hanem successioját is, annyira elveszti, hogy sehonnét senkiről ő reája nem szálhat semmi joszág, ha szintén egy testvér atyafia halna is meg, onnét sem szálhatna reá semmi joszág, azért te notázott személy lévén, successiot ne is emlegess, mert az Decretum azt el metszette az te kezedből, ha életed megmaradott köszönd annak, hogy asszony állatt voltál.

Az mely gyermeki az te ecsédnek születetének az sententia előtt, azoknak ezt az választ teszem, hogy ha valamely joszág az ti anyátoknak kezében lőtt volna az sententiázáskor, az Decretum continentiaja szerént az ti reszeteket ki adták volna az executionak idein, de az mely joszágot az anyátok soha nem birt, abba részetek sem lehetett, annak felette az ti anyátok, sőt annak is az ő édes atyja notában esvén Pécsi Simontól, ugymint notázott személyről, ha szintén az te anyátok notában nem esett volna is, nem maradhatott volna semmi az ti anyátokra, az ti anyátok is notába esvén, annál inkább te reátok arról, mert az mint felyebb van irva az notába eset személy el veszti minden successioját az Decretum continentiája szerént, hát igy az ti anyátok is el vesztette volt per notám az maga atyjáról ő reá szállható successiot. De mindezek felett ha szintén az felyebb emlitett dolgokba semmi nem intervenialt volna is, és ti meg nem notaztattatok volna, Pécsi Simonnak minden joszága, azok között Balásfalva is acquisituma volt, az decretum continentiája szerint pediglen az maga keresményéből ki-ki szabadosan ugy disponálhat az mint akar, ő minden igazságát vallotta az Fejérvári Captalanban az Fiscusnak, azért sem neked, sem másnak ahoz már közöd nincsen.

Harmadnapig tractálta ezt az tábla, s tön ilyen Deliberatiot. Nem adta elégséges okát még eddig az contradictionak Kenosi Ferenczné azóta ha több s jobb igazságát nem adhatja, törvény leszen.

Az terminusnak utolsó napján lön ez a törvény, azolta nem perelte senki.

Ezen kivül van még ennihány szó, de pennára nem bizhatni.

XCIII.

Ujabb adat a Péchy familia dolgához.

Memoriale.

Az Balásfalvi pernek exitusa eképen lött Kénosi Ferenczné (Pécsi Zsuzsánna) és az Fiscus között.

Legelsőben szükségképen kell declaralni, miképen volt az joszágnak állapotja. Pécsi Simon urasságra menvén, apprehendalta egy részét Eörvendi familiától mesterséges emtio által; annakutána öregbitni akarván az joszágot, az Péterfalvi portiot vette el erővel Somlyai Györgynétül, magát ki hányván belőle, szemeimmel láttam, kihányásának napján sirva jöve Buzás-Bocsárdra az mostoha atyámhoz ugy panaszlá meg, átkozván, hogy Isten az ő igazsága szerint büntesse meg érette, hogy sajátját igy vette el tüle. Ilyen dominiummal birta egy nehány esztendeig; annakutána megfogá az Fiscus és fogságban tartá Kővárott, de törvént nem láttak reája. Ott egy nehány esztendeig fogságot szenvedvén, az Fiscus minden joszágát — az Szent-Erzsébeten kivül, melyet gyermekei sustentatiojára hagytak nála — (?) akkor estek joszági Fiscus keziben, azok közt az balásfalvi is; egykor megszánván a Fejedelem, elbocsáttatá fogságából. De Balásfalvát Betlen Péternek adta vala — az Gubernator fiának — az annál marada és birta békeségesen Bethlen Gábornak haláláig.

Akkor az ország felkezde kiáltani: Valakiknek a Fiscus joszágát, vagy az Fiscus subsidiumával valaki elfoglalta, adják meg, addig semmihez sem szólnak, sőt különben is vissza veszik. Hogy erről deliberatio ne lehessen megelőzni akarván Gubernator Bethlen István, kinek fiánál vala Balásfalva, megalkuvék Pécsi Simonnal, adván egy nehány ezer forintot neki és Köböl-kutat, Paszmost, Viszolyát, annakutánna ugy contrahálván, hogy ha deficial Bethlen Péter ad utrumque sexum az is (Balásfalva) szálljon vissza Pécsi Simonra simpliciter és gyermekeire. Nem deficialt vala még Bethlen Péter, hanem életben vala, mi üdőre Pécsi Simont és gyermekit az Judaismusért megnotáza az ország, fogságra is vetették Simont, melybül nem különben bocsátá el Rákoczi Fejedelem, hanem igen erős obligatioval köté az Fiscusnak minden joszágát. Meghala nemsokára Pécsi Simon, meghala Bethlen Péter is, az felelesége is, ugy apprehendálta az Fiscus Balásfalvát. --

Sem magának Pécsi Simonnak, sem gyermekinek de restitutione honoris gratiája nem adatván, noha az életek megmaradott; sőt errül talám senki közülök nem is gondolkodván, noha azoknak is minden javokat az sententiával exequálván, olyan stricte, hogy az notában esettek kőzűl gyermekágyat fekűvén az derekalyt is alóla elvonták, ebben állapodott meg az perig a dolog.

Egykor az megnotázott asszonyok közzül egyik, ugy mint Mikes Jánosné[1]) asszonyom, ki ma is él: perleni kezdé, ez levén asser-

---

[1]) Előbb kénosi Kénosi Ferencz felesége.

tiója perinek, hogy ő az ő édes atyjának gyermeke lévén igaz successioja volt Bethlen defactussán Balásfalvában, azért mihelt meg holt Bethlen Péter őtet illette az joszág cum fructibus medio tempore perceptis. Melyre felelt a más fél: Pécsi Simonrul te reád semmi sem maradhatott, sőt ha maga Pécsi élne is, ő reá sem maradhatna semmi is; mert az notában esett személy elveszti nemcsak kezinél valójokat, hanem minden successioját is annak felette; erős contractussa extál mindeniknek, valamik őtet illethetnék, odahagyása felől. Mivel azért maga, sem annálinkább az ő igazságára más nem perelheti.

Arra felelt vala az actrix: Valamire az executio kiterjedett, annak az sententiájának is ereje csak addig tartott; de Balásfalvára aval az nota sententiával executiora, valami azért inexecute maradott, nekünk igaz véreknek maradott.

Erre felelt az I.[1]): Az atyád ellen pronuncialt sententia felől volt eddig csak szó, mert az mint feljebb meg vagyon mondva, maga sem kereshetné; ő róla tereád, mint notában esett személyrül igazság nem szálhatott, kinek még élete is conditiójával hagyatott meg. Az sem igaz, hogy successiot nem vesztene el ember notával, az decretum ezt megmondja világosan; de ha az te személyedrül külön kellene szólani — ámbár te veled külön lett volna is contractusa Bethlen Péternek — még sem szállana semmi joszág reád, nem levén grátiád cum restitutione honoris, sőt csak arra való szabadságod is, hogy akármi üdőben perelhess.

Az A.[2]) ezekre ezt mondá: Valamihelyt meghadták az én életemet, megmaradott mindjárt az én szabadságom az perlésre.

Az másfél erre ultimane igy felele: Nem helyesen mondod te azt, hogy szabadság hagyatott volna tenéked az perlésre, mert az, ki apádnak, magadnak per notam mindenét elnyerte, csak életeteket hagyta meg, ezenkivül mindenetek oda vagyon, az minthogy az atyád ha élne is, nem perelhetne: ugy tereád onnét semmi sem szállhatott, hanem magad is az notas sententiának terhe alatt vagy. —

Deliberatum.

Constál az Pécsi Simon és leányai ellen emanalodott sententiabul, kiket vetének notában signanter az mostan A. is; azért ha szinte Péchi Simon élne is, semmi közi nem volna az perben forgó joszághoz, az A.-nak sincsen, sőt perleni is nem volna szabad sine restitutione honoris, a melyet elvesztett, midőn mindenét elvesztette. Az ki pedig mindenét elveszti, becsületét is elveszti.

Közli: **Koncz József.**

---

[1]) I. = Inctus = alperes.

[2]) A. = Actrix = felperes.

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR LEVELEIBŐL.[1] [2])

(1816—1837.)

Gróf Gyulay Lajos „G y u l a y-A l b u m“ czimü kézirati munkájában szeretett barátja Farkas Sándor emlékének az itt következő szavakat szentelte: „A H a z a, m e l y n e k n e m z e t i s z e l l e m é t f e l r á z n i ő i s s e g i t e t t e n y o m a s z t ó á l m á b ó l, d i c s ő i t n i f o g j a n e v é t é s á l d a n i p o r a i t.“

I.

K o l o z s v á r, jul. 26-án 1816.

Én még Kolozsvárt vagyok, jul. 29-én talán kimegyünk, Miklós már kiment s most csak ketten vagyunk a Bárónéval[3]). Examenünk elfolyt. Vinkler mindenikünknek Rollot (? Rolle) adott. Gondolhatja Nagysád hogy telik időm, senkim sincs a kihez menjek, még is olyan nehezen esik Kolozsvártól megválnom, mert bajosan hiszem, hogy többé mostanság visszajöjjek, én itt nöttem fel, ifjuságom itt töltöttem, s az élet nevezetesebb epocháin itt estem által, s azon kivül a mostohábbak mellett sok szép órát is éltem. — Emlékezik e vagy egyszer vissza Kolozsvárra? Nekem Nagysád s együtt találkozott kevés, de szép óráink sokszori gondolatom; s ne higyje Nagysád, hogy ezt az ész keresett szavaival s affectálva mondom; bizonynyal nem, érzésből, szivből mondom, hogy nekem ismeretségünk azon érzéseim s emlékeim közé fog mindig s akár hol is tartozni, melyek a visszagondolással szivet emelők, s az emlékezés sohajtási közt örömbánkodásra dagasztják a lelket. Ez nekem, hogy a conventio nyelvénél mással nem mondhatom ki, különös szerencsém volt. Tudom ugyan, hogy mindennek olyannak kéne lenni, a milyen Nagysád, de hogy nem minden olyan, s hogy Nagysád azon kevesek közzé

---

[1]) Bölöni Farkas Sándor az itt közölt leveleket b. e. gróf Gyulay Lajosnak s testvérnénjének b. e. gróf Frimont Gyulay Károlinának irta.

[2]) Bölöni Farkas Sándorról „B ö l ö n i F a r k a s S á n d o r é s k o r a“ czimen a Ker. Magvető nagybecsü tanulmányt közölt kitünő történelemirónk J a k a b E l e k tollából (5 köt. 241—334. l.) Örvendünk, hogy a jeles hazafi és nagynevü iró emléke megörökitéséhez e levelek közreadásával is járulhat folyóiratunk. Miért is nem mulaszthatjuk el, hogy a levelek méltó örököse, a tudós közlő iránt legmélyebb köszönetünknek e helyen is kifejezést ne adjunk.
S z e r k.

[3]) Itt ifj. báró Wesselényi Miklósról s anyjáról id. báró Wesselényi Miklós néról sz. Cserei Helenáról van szó.

válalkozott, kik megvetve a kor s a nem megveszett vélekedését, kiemelkednek a Mindennapiak közül, ez nekem példanélkül különösön jött, hogy a sors épen ilyennel hozott egybe. Nagysád nem tekinté a köztünk való nagy közt, nem iskolásságom[1]) .. s kicsinységem. Nekem leereszkedését s bizodalmát adta; nem nézé a rangot s a kort, hozzám jó volt. Ezekért én semmit nem adhatok, meg nem köszönhetem, csak sohajtok ennek meggondolásakor. Én Nagysádban részvételt, emberiséget s a jónak meleg érzőjét találtam, ezek velem mindég tiszteltetni, szeretetni fogják. — O tegyék azt csillagai, hogy soha el ne térjen szelid Geniuszának sugallásától; azt nem teszi tudom, hogy el elegyedjék a Mindennapiak közé, ezt nem hihetem, hogy tegye azt, nem teszi bizonnyal Gyulay Lajos; nem azt hagyta nekem sejditetni jó hivének égése a Jóbbért, hogy jó természetéből kilépnék. Tudom, hogy ezeket nem kell Nagysádnak mondanom, érzi különben is, csak szivem fakadozott erre. Tudom, hogy azt sem fogja hinni, hogy phrasiseket hordtam fel.

Itt közlöm kedves tanitványom Kelemen Lajosnak ezen darabocskáját:

Hazám.

Lebegjetek lebegjetek szent képzetek!
Lelkem repesve öntöm könnyemet,
Hazám szabad leszen!
Szabad leszen nagy nemzetem!
Vad gyilkolói közt megáll a nagy,
'S rajtok feljül emelkedik.
Annak kell lenni a magyarnak,
Mit homlokára metszett a Teremtő!
Csak várd a testi lánczokat szakadni,
Csak várd, e hév könnyek hiába,
Tán csak hiába nem peregnek!
Tán lángoló sohajtozásim,
Talán e képzetek csoportja
S a szent hevülte hiv keblemnek
Talán hiába nem repesnek.
Annak kell lenni a Magyarnak,
Mit homlokára metszett a Teremtő!

Mint örvendek, hogy befojhattam erre a gyermekre! Belőle sok leszen, ha körülményei kedvezők lesznek. — Döbrenteit ölelem.[2]) Éljen szerencsésen a gróf, ne felejtkezzen el.

Nagysádnak tisztelő, becsülő s szeretője

Farkas Sándor.

---

[1]) Pedantság értelmében.
[2]) Döbrentei Gábor 1816-ban még gróf Gyulai Lajos nevelője volt.

II.

Zsibó, 1818, 30-ik August.

Kedves édes Barátom,

Esztendeje már, hogy Téged nem láttalak, s még több, hogy Neked nem irtam. S illik e ez Töled, azt kérdém magamtól, a kinek barátságával, jovával éltem. S ime, most sem a háládatosság irat velem, hanem az a hiuságom, hogy Nálad emlékezetem felébreszszem, s hogy Neked mégegyszer bizonyitsam, hogy Téged szeretlek s becsüllek. O, azolta sok részben meg kellett változnom, s magam megváltoztatnom, s nem volt oly pontom, a melyből ugy irhassak Neked, hogy reám ismerj.

Haljad azutánni történeteim: én a Telet a Guberniümnál töltöttem; a Tavasz elején Bécsbe indultam olyan szándékkal, hogy mostanság Erdélybe viszsza sem térek többé. Bécsben létem után csak hamar kapom Miklosnak[1]) egy levelét, melyben irja, hogy Bécsben várjak reá, s hogy együtt tegyük meg az utazást. Gondolhatod, mely örömet csinált ez Nekem! Ez alatt szándékjok változott; Teleky nem jön már vele s irá, hogy mig utjának készülhet, jőjek le. Most Zsibón vagyok. Meg van már határozva, hogy két hét, vagy három mulva indulunk. Képzeld kedves Lajos, mennyi öröm, s mennyi sokkal biztató kinézés vár reám, s mennyit reméllek ezen uttól! Én szerencsés vagyok, érdemem felett szerencsés!!

Bécsi utam nagyon kedves s hasznos volt, mind Magyarországon s mind Bécsben sokakkal ismerkedtem meg. Tokaj felé menve Gróf Desseöffit[2]) meglátogattam, kit a mint távolról nagynak hallottam, közelről is ugy találtam. Pesten a régen ohajtott Szemerét, Horváthot, Helmeczit, Kulcsárt, Kovachichot, Fejért, Vidát[3]), Szatmáriékot, s Kisfaludi Károlyt s több másokat.

O be szeretném tudni, hogy Döbrentei ott van e nállad? mert Pesten Teleky József azt beszélte, hogy ő irta volna Pestre, hogy mentől előbb ott leszen. S szeretném tudni, miben van az ő állapotja. O hányszor nem gondolom el, hogy mit vélhet ő rolam! Ő az egyetlen elöttem a világon, a ki előtt pirulok, s a kihez szégyellem többé ugy szollani, a mint egykor szoltam. — Ő látta, mit fogadoztam én hajdani hevemben s ő látta azt is, hogy szegtem meg megvetve szavam! Ha nálad van ő, mondjad neki, hogy az a hév, mely 1813-ban engem hozzá szerető enthusiasmussal jártatott, tisztábban most is lángol (bennem)... Ez ide zárt levelet Szemere[4]) küldi neki.

Remélhetem e kedves Lajos, hogy rolatok leveled által tudni fogok valamit? Ha Bécsbe hozzám dolgaidért irnál, mig ott leszek, in der Singerstrasse, nro 955 leszek szálva. Élj szerencsésen s ne felejtkezz arról, ki téged szivből szeret

Miklós csokol Titeket. Farkas Sándor

---

1) Báró Wesselényi Miklós.
2) Gróf Dessewffy József.
3) Vida László.
4) Szemere Pál.

III.

Tisztelt kedves barátom,

Rég ohajtott s örömmel vett leveledbe tett rendelésed szerént azonnal elmentem, 's Gr. Bánffi Josefiel magával találkozván, a Lólicitatio iránt ugy nyilatkoztatta magát ki, hogy Lovainak Licitatio által leendő eladásáról már lemondott, hanem a kinek közzülök akár maglovakot s akár anya-kanczákot venni kedve vagyon, azokból Bonczidán választhat s az alku minden orán ott helybe kész. Sajnálom, hogy a Licitatio elmult, mert ugy leveled szerént Te is feljösz vala, s láthattalak volna.

A mint a Grófné ő Nagyságának[1]) is megigértem, őszszel ha lehet s nagy akadály nem tartoztat, egy két hétre szüretkorra örömmel menyek hozzátok, hogy téged s Döbrenteit ölelhesselek, csak hogy egy jó alkalmatosságra találjak akkor.

Azt hiszem Döbrentei elbeszélette Neked az én politisch-sublunarisch-urbarialisch vándorlásomat. Legalább ezen vándorlásomban ujra meggyőződtem arról, hogy a máléval és hagymával élők is lehetnek boldogok, s boldogabbak, mint mü komlos czipóval élők. A Grófné ő Nagysága és a Comtessek kezeit tisztelettel csokolom, itt háznál minden jól van s semmi változás egyéb nincs, hanem hogy a Péter Gazda[2]) háznépe egygyel minél hamarább meg fog szaporodni. Ismét római névről kell gondolkoznotok!!

Tégedet és Döbrenteit szivesen ölellek
Kolozsvár 1820 Aug. 23-án

tisztelő barátod
Farkas Sándor

IV.

Kolozsvár 1821, Jun. 12-kén.

Szeretett Barátom,

Hiszem, hogy most Te a falusi levegőt szürcsölve, neki indultál a hizásnak; bár addig ne hagynál el a kövéredéssel, mig én is valahova kimehetek. Hogy a falusi élet örömei egészen teljesek legyenek rád nézve, ugy szándékoztam volt, hogy számodra a Hippel[1]) nap feljövetele szép leirását megküldjem, mert azt gondolom, hogy Némethiben csak ugyan elébb jöhet fel a nap hét oránál, s igy azt is profitirózhatnád.

---

[1]) Gróf Gyulay Lajos anya gróf Gyulay Ferenczné, sz. Kohányi Kacsándi Zsuzsánna.

[2]) Hegedüs Péter, Kolozsvárt, a piaczsori gróf Gyulay-féle ház egykori hü felügyelője.

[1]) Hippel (Theodor Gottlieb von) sz. 1741-ben, + 1796-ban 55 éves korában, bölcsész, jogász, költő, utazó, életében és irodalmi munkásságában igen sokban emlékeztet Farkas Sándorra, azzal a különbséggel, hogy kitüzött czéljait inkább közelité meg, mint Farkas.

Bár elmentem volna veled Némethibe, mert ugy is nagy hiába lön itt maradásom, s talám nem nyomna a levegő ott ugy, mint itt.

A mü Restaurationk megesett s engem kihagytak s a mellett még héttel praeterealtak.

— Lehetetlen volt egy ideig méjen ne éreznem becsületemnek s érzésemnek realis megsértődését. Minden meg valja azt, hogy jussom nekem volt legtöbb praetendalni előmenetelem, de én még is elmaradtam, mert Vallásom akadályozza, szegény vagyok, senkinek nem cammerdienerkedtem s nem casouliroztam.

Mit tehetek én arról, ha a sors engem nem Catholicusnak szült? Ezt nekem soha semmi ki nem potolja, ha már kétszer respectusokért praeterealva örökösen megsértettek, mert a hivatalban ugy szokott járni, hogy a kit egyszer elmellőznek, az örökösen sántikál.

Te nem érezheted egészen sorsom s megbántodásom, mert hivatalban nem voltál s arra nem szorultál, hanem még is jól esik Neked kiönthetnem magamat. — Én változhatlanul meghatároztam, hogy a civilis statusból kilépjek s a katonai statusba tegyem által magamat, mert itt nekem soha kinézésem nem lehet. Ezelőtt is sokan javalták nekem, hogy Auditorságra készitsem magam; sok időt eltöltöttem már, s bajos megint elől kezdenem, még is irék már tegnap Bécsbe s Buczynak, hogy én Auditorságra készülök; akár mi is érjen, megyek.[2]) Bécsben erre két esztendeig kell készülnöm, s ennyi időt vagyonomnak egész feláldozása nélkül bajosan állhatok ki, mert pénzem nincs, s ugy kölcsön vagy zállagra kell kapnom. Engedj meg, hogy panaszommal terhellek, de tudom, hogy Te is interessaltad magad értem, s azért közlöm veled, itt még nem tudják, mig bizonyos nem leszek dolgomról.

Miolta elmentél, a kolozsvári dolgok ugy állanak mint a Tóviz. Semmi különös nem történt, a mi tudásod érdekelné. Rhédei itt van s marjásozik Bethlen Károlylyal és Palival, a többiek már mind kitakarodtak, csak az itt lakók vannak még itt. A Grófné Ő Nagysága Comtesse Lottival tegnap Bonczhidára ment, Gr. Wassné már jól van s szabad kijárnia is.[3]) — Warga tisztel, ő most jött vissza Pestről, Döbrentei nincs ott, hanem B. Laczi már eddig megérkezett. Azt beszéli, hogy a Magyarországi Vármegyék egészen megtagadták ő Felségétől a katonaadást.

Élj boldogul, s ha jó vagy, irj vagy egyszer. Én már itt peshedek talám ezen holnap végeig. Szivből ölel

tisztelő barátod

Farkas Sándor

Még nem tettem vala fennebb irt levelemet Postára, s kapám ma a Grófné által hozzám irt kedves levélkédet. Hittem én azt, hogy Nálad mindég meleg barátságra számlálhatok, s ámbár a sors kü-

---

[2]) Buczy Emil piárista, gróf Kornis Mihály nevelője, sz. 1784-ben + 1839-ben, Platót forditotta, ódákat és aesthetikai értekezéseket irt.

[3]) Özvegy gróf Gyulay Ferenczné gróf Gyulay Lajos anya, testvérnénjei Károlina grófnő, a későbbi Frimont Péterné, s gróf Wass Györgyné.

lömbsége igen, igen sokszor falat von is a szivek közzé, én leomolva érzem azt közöttünk, s engedd, hogy soha ne is épüljön fel.

Mü együtt lépénk fel a Parnasusra az V-ik Tud. Gyüjt. Ajándékában s a münket körül veendő nimbusz felől azt gondolom Te is csak annyit tudtál, mint én. Nem is képzelem, hogy került ez a kezekbe, a mi alatt ott nevem parádiroztatják! Irásaim között meg kerestem, s az egyik Tanuló koromi Játékomnak egyik Jelenéséből van véve, kikurkászva az egész Jelenésből egy nehány sententiát consequentia nélkül. Vagy Döbrentei vagy Szemere tették, s szégyellem, hogy tették.

Rendelésed szerént a záras Thekába bekukucsáltam a Tud. Gyüjtemények iránt, vagyon egy csomó, de mivel más rend könyvvel el vagyon takarva, meg nem külömböztethettem, hogy hány és melyik esztendeiek. A mint irád, Lakatossal kinyitatom, s akkor megirom hány darab van. Hogy pedig a catalogizálást rám biztad, azzal mulatságot csinálsz Nekem, s mihelyt az ifju Grófnénak[1]) nem leszek alkalmatlan azon szobában, mindjárt is hozzá fogok.

Oeconomizálsz e sokat, és miket. Be óhajtanám Nálad lenni, s nem taposni többet ez előttem örökre meggyülölt kolozsvári Flastromot. Be erősen érzem most Barátom, hogy a szegénység mely terhes, nem mozdulhatok innen becsületem temető helyéről, mert nincs mivel. Det vitam, det opes. Élj boldogul s nyugodtabban, mint én most, oltalmazzon az ég.

örök barátod:
F. Sándor.

V.

Kolozsvár, 1821. junius 24-kén.

Kedves Lajosom!

— — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —

Mü itt különben mind jól vagyunk.[2]) A Grófné Julius elején fog innen elindulni. Wesselényi Miklós itt vala, Tégedet igen szivesen ölel. Itt csikorgó hidegek vannak.

Ha pedig engem kérdesz, hogy vagyok? gondold azt, a ki hoszszas bujdosása után, sok esztendőkig épitette házát, s midőn sétálásából hazatért, hamvában találja s a bánat helyéről elóhajtoz megint tovább bujdosni.

Mult postával irt levelem talám még nem kaptad. Élj boldogul, engedj meg rövidségemért. Szivből ölel Téged

örök barátod:
Farkas Sándor.

Közli **Gróf Kuun Géza**.

---

[1]) Gróf Wass Györgynének, sz. gróf Gyulay Fanninak.

[2]) Farkas Sándor ekkor már a gróf Gyulay házban lakott, s itt volt haláláig állandó szállása.

KŐLTEMÉNYEK.

Imám Feléd rebeg...

(Hymnus.)

I.

Én édes Istenem, én örző pásztorom,
Neved dicséretét ajkamon hordozom.
Magasztallak Uram a nap fölkeltével,
Magasztallak szivem hálás érzetével.
Te neked szentelem első gondolatom:
Hallgasd meg jó Atyám esdeklő sohajom!

Te örzöttél engem nyugvó nyoszolyámban,
Mig békén pihentem az éj fátyolában.
Szárnyával fedeztél gondviselésednek,
Hogy veszély ne ártson alvó gyermekednek.
Angyaliddal jártál tábort körülettem,
Mig az álom karján magam kipihentem.

Neked köszönhetem a reggel derüjét,
Testem ujulását, lelkemnek örömét.
Légy, jó Atyám, kérlek, e napnak folytában
Gyámolom, segitőm, én igaz munkámban.
Dicsőitsd meg Uram hatalmas erődet —
Erőtlenségemben, bizalommal kérlek.

II.

Ha hajnal szárnyon lángözönnel
Napod mosolygva fölragyog,
S a kis pacsirta dalt zenegve,
Fenn hirdeti: megviradott!..
Vagy éj borul sötét palásttal
Az ellankadt világ felett,

S az éj magánya, néma csöndje —
Szivet, lelket megilletett:
Imám feléd rebeg
Végetlen jóság, Szeretet!..

Te vagy, Te vagy, ki könynyited,
S a munka terhét elveszed;
Ki édessé teszed a nyugodalmat,
Midőn ellankadt pilláim lezárad...
S hogy óva legyen gyermeked:
Ott örködsz álmaim felett.
Éj és napon — lépésimen:
Kegyelmedet felismerem.
Imám feléd rebeg
Végetlen Jóság, Szeretet!..

Ha fönnragyog en életem egének
Mosolygó napja — az öröm,
S üdvtelt kebellel nem vágyok tullépni
A kisded családi körön;
Vagy a vihar kel ostromló csatára,
S sötét felhője elborit,
És szivem vérzik méltatlan keservtől,
S némán elrejtem nyilait . . .
Imám feléd rebeg
Végetlen Jóság, Szeretet! . . .

Te vagy, kinek köszönhetem:
Családom, éltem, örömem! . . .
Ki boldogságom uj kegygyel tetézed
— S hogy mentve legyen ez a kisded fészek —
Te a vihart elforditod,
Elüzöd a villámokat . . .
Éj és napon, lépésimen:
Kegyelmedet felismerem . . .
Imám feléd rebeg
Végetlen Jóság, Szeretet! . .

Rédiger Géza.

Tudás...

Tudás könyvéből olvasom:
Nincs trón az égben, nincsen Ur.
Mindent a „van“-ból okosan
Sok, bölcs esély alakba gyúr.

Hozsánna! apró kis betük,
Parányi, büszke lázadók!
A bölcs eset, hogy igy hozá
Ám rajta hát: tanitsatok.

Nem kérdem én, ki hát az ur?
Csak azt mondjátok meg nekem:
Hól itt e könyvnek kezdete?
Ama legelső lap: „legyen“.

A tudás hallgat, nem felel
S elmélyedés csöndjében itt
Nagy, Isten-sejtés engemet
Eláraszt hittel s boldogit.

Jékey Aladár.

Hymnus

a hódmezővásárhelyi unitárius imaház megnyitására.

Nagy Isten, kit dicsőitnek,
Az egeknek egei,
Kinek nagyságát hirdetik
A csillagok ezrei,
A föld minden népsége
Müveid ékessége,
Téged imádunk örökre
Oh szeretetnek Istene.

Hogy mi is egybe gyülhessünk
Imádni Felségedet,
Szent nevedben avatjuk fel
Szerény imatermünket;
Oh ki hiveidhez vagy
Kegyelemmel gazdag s nagy,
Szenteld meg ezt szentségeddel,
Töltsd be igaz szeretettel.

Emberi kéz nem épithet
Neked méltó hajlékot,
Falak közé nem fogható
Mérhetetlen jóságod:
De ha keresnek hiven
Jelen vagy ott oh Isten,
Hol hiveid egybegyülnek
S szeretetben egyesülnek.

Add, hogy lehessen e hajlék
Tiszta élet forrása,
Világosságnak kútfeje,
Utmutató a jóra.
Oh, ki nagy vagy fent és lent,
Egyetlen, örök és szent:
Hallgasd meg hő könyörgésünk,
Buzgó szivvel esedezünk.

Nagy Tamás.

HALOTTI KÖNYÖRGÉSEK.

1.

Anya felett.

(Gyakori temetés idején.)

Mindenható Isten! ki mindeneket szabad akaratod szerint teremtettél, de mindeneken is szabadon és végtelenül uralkodol: im e helyen egy feldult család gyászravatalánál, egy jó és hű nő s egy áldott anya korán elhült porainál lelkünkben szomorusággal, szivünkben mély bánattal gondolunk reád, s végtelenséged előtt leborulva az eltünt boldogság romjai között is áldozatot hozunk Tenéked!

Szép és magos az ég felettünk, s lehet hogy ott boldogság van; számtalanok a világok, s lehet, hogy azoknak lakói boldogabbak mint mi: de a mi földünk sötét, s kivált hazánk és földrészünk, melyen lakozunk, gyászos és mind csak siralom, mind csak vesztés és bánat minden nyomon, mindennap és minden pillanatban. A fák azért döntetnek ki, hogy a deszkákból koporsók készüljenek, a föld azért termett, a fák azért virágoztak és gyümölcsöztek, hogy mint egykor a kisértés és fenyités idején: *ha abból eszünk, halálnak halálával halunk meg!* Mintha egy nagy sir volna az egész űr az ég és a föld között, halálos a levegő, vészes minden pillanat, kárhozatos minden öröm és gyönyörüség. Temetés foly mindennap, mind csak koporsó és sirhalom mindenfelé. Ujabb sebek a föld nagy testén a kihányt sirhalmok, ujabb sebek az emberek szivén a folytonos és szünni nem akaró veszteségek. Oh kibékül-e már valaha az ég a földdel, — lesz-e valaha bár anynyi eső, a menynyi könycsepp elhullott, annyi balzsam, a mennyi sziv a sebektől megvérzett, s lesz-é bár annyi fű, hogy a kihányt göröngyök s a felszaggatott s most kopár sirhalmok bár bezöldüljenek?! .. *Uram! erőszakot szenvedünk, adj már békeséget földünkön, elég immár, küldj szabaditást és vigasztalást az egekből.*

Te a mint tengerrel a földet körülvetted, az emberek a mint

a várat ellenséggel bekeritik, — a mint véletlenül az ármány és árulás mindent kézre kerit és hatalmába ejt: ugy vett körül minket a halál sötét angyala, ugy rémit a családi boldogság vesztesége, ugy ejti zsákmányait az emberi élet legnagyobb ellensége!

Hová menjünk a te lelked előtt, és a te orczád előtt hova fussunk? Ha a mennybe megyünk ott vagy, ha a koporsóba vetjük ágyunkat, ott is jelen vagy, ha olyan szárnyaink volnának, minta hajnalnak, és a tengernek utolsó határán laknánk is, oda is a te kezed vinne és a te jobb kezed meg fogna bennünket!

Látjuk, oh látjuk, hatalmadat nagy Isten! s meg kell győződnünk arról, hogy sorsunkat s akaratodat ki nem kerülhetjük. Itt e helyen is végzésed nagy sulya azt tanitja, hogy nincs a ki hatalmadnak ellene álljon; itt e háznál is azt látjuk, hogy igyekezet és életküzdés, jóság és szeretet, hivség és erény, s legyen bármi, s nevezzék bármiként, nem képesek és nem elegendők viszszaverni a halál kegyetlen dulásait!

Egy család alakult ezelőtt csak nehány évvel; és a férfiu életegén a boldogság édes biztatása volt; de im a boldogságot elvetted, a nők javának egyike alig hagyta el az ifjuság napjait, s reája nézve lenni megszünt örökre! Három árva gyermek fogja érezni és siratni, hogy nem lesz többé édes anya, ki őket ápolja és nevelje s oly igaz szeretettel szeresse. Van nálad kegyelem és vigasztalás is: oh küldj abból a férjnek és apának, az árva gyermekeknek, kik bűntelenül szenvednek. És te Isten, ki sötét éjszakát boritasz a földre, de a reggel világával elüzöd a sötétséget, s nappallá derited az éjszakát: oszlasd el e háznál, e családban s másutt is a gyászos éjszakát, s küldj valaha vidám és tiszta napot, adj még vidámságot, örömöt és boldog szeretetet. Vigasztalj meg minden testvért, minden rokont és minden barátnőket, kik őt egykor szerették, most pediglen fájlalva siratják. S ha már siró szemeinkel alig látunk, s őt is látni többé nem fogjuk: biztass atyánk szent fiad beszédivel, hogy: boldogok, a kik sirnak, mert megvigasztaltatnak; erősitsd lelkünket igéretével: hogy örömünket senki el nem veheti mi tőlünk. Szent fiad nevében.

2.

Apa felett.

Végtelen hatalmu Isten! egy mély sohajtással szólitunk meg tégedet; mert sorsunkat, melyet sötét betükkel irtál meg, a csapást és

veszteséget, melyekkel e családot sujtád, akaratodat, melynek alatta vagyunk, megmérni és elbeszéleni nem tudjuk. S ha mély a mi bánatunk, mint a tenger, s ha a könyek alá folynak szemeinkből, mint a viz: boldogságunk romjaiból is áldozatot hozunk elődbe, mert érezzük, mily boldogok vagyunk, mikor imádkozunk, s mily nyugtató, ha atyai kebeledre hitünk édes vigasztalásával borulhatunk!

Isten, oh édes Atyánk Te nem változol, hozzád nem közelit az enyészetnek még csak árnyéka is, de mi az idő, a változás és a halál gyermekei vagyunk; sirva születtünk, sirva és megsiratva halunk meg; felettünk rombolva halad az idő, feldulja boldogságunkat, összetépi legerősebb kötésünket a szeretetet, megszaggatja a barátságot, mérget tölt az élet legédesebb poharába, vad kézzel nyul be családunk, érzéseink, örömeink szentélyébe, hogy özvegy és gyámoltalan legyen a nő és apa nélkül árvák a gyermekek! . . Nincs, oh nincs tartós örömünk semmiben, nincs állandó boldogság a nap alatt! A mit igérnek a tavasz szép virágai, összeégeti a nyár forró melege, megsárgitják az ősz hideg fuvalmai, összerombolják a tél fagylaló zivatarai. Az élet minden édes pillanatáért adósai vagyunk a halálnak, s a jelen boldog érzései a sir sötét éjjelébe merülnek. S mind e veszteségek között legkeservesebb, midőn árva lesz egy ház, gyászba öltözik egy nő és édes anya, árvák lesznek a gyermekek, játékai a sorsnak, mint ősszel a sárga levelek az enyészet pusztitó szelének!

Oh bevalljuk Atyánk itt e gyász és siralom helyén, hogy vannak napok, melyek gonoszok, éjszakák, melyek a mi bántásainkra rendeltettek; s értjük, miért mondotta a te szent fiad ama kesergő asszonyoknak: Szakadjatok reánk hegyek és halmok boritsatok el engemet. Itt győződünk meg arról is, hogy miért irtad az élet és kijelentés könyvébe: Jobb a halálnak napja a születésnek napjánál; miért kell minden göröngyön és porszemen olvasni ama nehéz végzésedet: por vagy és porrá kell lenned; itt olvassuk szeretteink emlékei között a természet tavaszán és őszén mit az emberi életről irva hagytál: életünk mint az elmulandó árnyék s az embernek minden dicsősége olyan, mint a mezőnek virága.

Im Atyánk földi viszontagságos sorsunkon elszomorodunk, mert e család oly nagy vesztésének könyei meginditanak minket is; együtt sirunk mi is a sirókkal, mert betöltve látjuk rettentő fenyegetésedet: elvészem Jérusalemből a támaszt; elvetted

e helyről, e gyermekekkel megáldott családtól a jó és igaz apát! . . .

Hogy meg kell halni mindennek, a mi született, azt tudjuk, de hogy ily meglepetve jött a te végzésed, erre nem számitottunk, s ezért vagyunk felindulva egy leveretett nőnek és anyának, s oly érzékenyül megsebzett gyermekeknek keservein és könyein. Ezelőtt 55 tavaszszal született a te szolgád, s im az 56-ik ősz mily sötét és romboló leve. Pályát küzdve magának helyet foglalt mint polgár és hazafi a társadalomban. A pályát hamarább futotta meg, mintsem eleget élhetett volna az övéinek, s illő jutalmat vehetett volna családi és polgári hiv és tiszta törekedéseiért. Egy szent vágynak hódolva 28 évvel ezelőtt a családi élet szent oltárához sietett, a melynél tiszta szeretettel áldozott. Jutalma lőn szerencse, megelégedés és családi boldogság. Tiz élő gyermekei azok az oszlopok, melyekről a világ olvashatja: ime igy áldatik meg, a ki szeret és féli az Urat! Csakhogy mégis hamarább hült meg a sziv, s korábban estek le a karok, mintsem azokat mind felnevelhette volna, kiket oly igazán szeretett.

Hozzád, mégis csak hozzád folyamodunk minden vigasztalás kutfeje oh végtelen hatalmu Isten! Szánd meg azokat, kiket oly vérzőn és leverőleg talált égi végzeted; s ha szeretet vagy: a tenger kinok, a szülés és nevelés folytonos gondjai, a virasztás álmatlan éjjelei, a haldokló ágy könytelt zokogásai nyomjanak valamit szereteted és irgalmaságod mérlegén! Tartsd fenn a jó anyát tengernyi bánatának hullámain, hogy elsülyedt kincse után el ne merüljön ő is. Adj erőt a sok gondra, értelmet a nevelésre, türést a bántalmakra, és sokasitsd meg tehetségeit, mint ama kegyes özvegynek táplálékát, mert ezekre mind szüksége leszen.

Győzd meg szeliden hánykodó érzelmeit, s hitesd el, hogy bármennyit békételenkednék is ellened, a megtörtént meg nem változik, mert végzéseid meg nem rendülnek soha. Legyen hite és békessége tebenned. A helyen, hol e házban ür támadott, teremjen égi vigasztalás, a szivekben, hol a fájdalom dul, buzogjon ki az enyhülés balzsama; s maradjon e bánat hajlékában vissza vigasztaló angyalul a remény, mely megőriz a kétségbeeséstől. Mutasd kegyelmedet a gyermekekhez. Jelelj ki pályát a nagyobbaknak, melynek kenyere a könyek keserüsége után legyen édes és boldogitó. Neveld fel a még neveletlen árvákat, neved dicsőségére, mely azt tanitja: ha elhagyná is a földi anya az ő gyermekeit, én el nem hagyom. Áld meg kedves halottunk minden rokonait, szeretteit és

és barátait, kikkel egy teren élt és egy sorson osztozott. Adj helyébe jó polgárokat s hiv hazafiakat a társaságba, kikre szükség van, ily buzgó hiveket az anyaszentegyházban, kik téged szeressenek, s szent házadat látogassák, — barátokat, hogy az életet megédesitsék; s minthogy közsorsunk a halál, tanits élni és meghalni. Ámen.

—

Vigasztalj meg oh vigasztalás Istene! Szomoruságunk napjai után. Adj nyugalmat a poroknak, idvességet a léleknek. Földi enyészetünk hervasztó ősze után adj boldog tavaszt.

3.

Ifju felett.

Isten! végtelen bölcseségü hatalom, mi édes Atyánk! im e koporsónál a csalódás és élettörödés eme kikötőjénél a fájdalom leverő érzetével borulunk le. Szemeink elsötétülnek a könyek miatt, lelkünk megrendül a bánat és a fájdalom sulya alatt, s hitünk világával keressük az Istent, tégedet oh láthatatlan hatalom, hogy vérző sebeink kinjai megenyhüljenek!...

Tudjuk oh végtelen hatalom, hogy akaratod és törvényeid nem változnak, mert rendületlenek és örökkévalók, — tudjuk hogy akaratod szerint forognak a menny csillagai és a megszámlálhatlan világok. Hideg és meleg küzdenek a természetben, esőt és zivatatart hoznak a fellegek, hideg szelek süvöltenek el az emberek reményei és sirhalmai felett; rombolással pusztit az idő, fenyegetve köszöntenek az évszakok, s mint a dér és fagy, semmivé teszen mindent a halál hideg keze!..

Lám most is, itt e háznál is a halál hideg lehelletére hirtelen hervadt el egy virág, a családi élet egy szép reménye, hogy az ő élete az övéire nézve már csak álom s emlékezet legyen! Tizenöt év szük határi közé mérted ki pályáját, melyet a szülők gondos szeretete meghosszabbitani nem tudott. Mint az ellőtt nyil vissza esik a földre, mint a hulló csillag sugarai elszikráznak, s a gyenge bimbó ki nem nyilhatik: igy hervadott el ennek a családnak egy szép virága, mielőtt még egy tavaszt láthatott volna, s eltünt ezzel a családi életből egy édes remény!.. Mint álmainkban megjelent angyal kevés ideig játszott és mosolygott, és aztán eltünt, hogy az ébredés legyen egy szomorn való.

Még is meghajlunk előtted oh Isten! S mint a gyermek visszatér az ő szülőihez, kiket elhagyott: vissza, visszavisznek vesztéseink tehozzád, hogy látogatásaid is javunkra szolgáljanak!

Elhisszük, mert el kell hinnünk, hogy mindeneket bölcsen cselekszel oh végnélküli hatalom, habár dolgaidat nem értjük s titkai-

dat meg sem közelithetjük; bár zokogva s könyhullatással áldozunk, mikor sebeink vérzenek, mikor még alig bezöldült sirhalmainkat felnyitjuk, mikor az egyik jaj alig mulik el, s a másik bekövetkezik, mikor az egyik köny alig száradott el, s mással kell a koporsót öntözni!...

Nem lehet a te hatalmadnak ellene állani oh Isten! nem kérdheti a vár az ő csinálójától mit csinálsz?! Te a mit adtál azt elvetted; a szülök édes örömét szomorusággá változtattad; édes álmukból felköltötted, hogy ezt a boldogságot tovább ne álmodják!..

De kérünk m. édes Atyánk, enyhitsd a hit által az ők méltó fájdalmát, hit által vigasztald meg, kik az elhunyt ifjut szerették s oly gondosan nevelték. S ha őt nem látják többé, s ha ártatlan örömeiben, játékiban és tanulásában nem gyönyörködhetnek: találjanak méltó kárpótlást azokban, kiket még birnak. Oh cselekedd, hogy legyen jutalma annak a fájdalomnak, a mely szült; annak a szeretetnek, a mely ápol és nevel. Elhunyt ifju szolgád minden barátai és tanulótársai, nevelői és tanitói érjenek hosszu, szabad és boldog időt, melyben a remények biztatásai, a törekvések küzdelmei már a valódiságot elérték. Oh cselekedd, hogy még a sirhalmok is, hol ifju szolgád porai nyugodni fognak, hirdessenek hitet és reményt, s őrizzenek halhatatlanságot az örökkévalóságnak! Ezekre kérünk Isten, ki vagy a magasságban. Hallgass meg. Ámen.

4.

Kis gyermek felett.

Változó sorsunk és életünk változhatatlan Istene, édes atyánk a Jézus által! ki élet és halál, idő és örökkévalóság ura vagy, ki szabadon és végtelen hatalommal igazgatsz és cselekszel mindeneket: im e kisded koporsónál is lelkünk tégedet keres, hogy megtaláljuk kegyelmed és vigasztalásod áldott világát.

Miután teremtetted a mennyet és földet, s elválasztottad a napot és éjszakát, teremtetted az embert is, hogy legyen mindeniknek részesse, egyiknek, mint a másiknak hivatalossa. Örök törvényeket állitottál fel, melyek változás nélkül hatnak és munkálnak, teremtenek és rombolnak, szülnek és megemésztenek.

És látjuk Atyánk, oh végtelen hatalom, hogy akaratod szerint forognak a menny csillagai és a világok, a föld és ezerei a napoknak!. Esőt sirnak a fellegek és ismét kiderülnek az egek, feltámad a hajnal s elborit az estvének alkonya. Igy köszönt a tavasz és az ősz, a nyár és a tél; — igy emelkednek a halmok és a hegyek, igy lesz a mélység és a magosság!

A te akaratod egy törvényt mondott ki kezdetben: por vagy és porrá kell lenned, mely alól nem oldoztál fel senkit, valaki csak a földből lett sem a trónon, sem a koldulás kenyerén. Ha születtünk csak az bizonyos, hogy meghalunk; de hogy mikor, ifjan-e avagy vénen, azt ki nem jelentetted; — hol fogunk meghalni, az anya édes emlőin-e vagy elvettetve idegen földön, itthon-e avagy bujdosva a számüzetésnek pusztáján, elrejtetted szemeink elől... Fogunk-e sokat élni itt alant, vagy az ember mikor születik, meg is hal, vagy tán az élet és a létel: a halál és az enyészet kezdete, te felelsz e kérdésekrek oh mindenható, oh mély bölcseségü hatalom, kegyelmes atyánk?!

Im itt e helyen egy ártatlan teremtés élete hamvadott el. Minden anya csak halandót szül e világnak, s hova beviszik a bölcsőt, elhozzák oda a koporsót is. Ez előtt nehánynyel hónappal egy angyali hang zendült meg a szülés renditő fájdalmai között és a szülők karjaikon tarták fel a szeretett magzatot, remény s bizalommal tekintve a jövő szép szinbe mosolygó határira; de im a pálya rövidre méretett, mert a ki csak most született, már meghalt, a ki csak remény vala, már bánatot hoza, s a virág nem földi lét határinak illatozék!..

Oh Atyánk sirva születünk, könyezve nevelünk, s könyhullatások közt halunk meg! Csak most alakult e család, csak most szült vala, s már a legnehezebb adót kell fizetnie. Meg kell izlelnünk a legkeserübb pohárnak méregcseppjeit, hogy érezzük és győződjünk meg, ez az élet mily csaló és háládatlan, a sors mennyire irigy és kegyetlen, a halálnál pedig nincsen irgalom!..

Hisszük oh végtelen bölcsességü hatalom, hogy nem gyönyörködöl gyermekeid vesztésein és fájdalmain, a bánatos édes apa és zokogó édes anya keserveiben, s nem czélod, hogy az ők élete és sorsuk elátkozott legyen. Vigasztald meg tehát őket, s ha nem látják többé az ártatlan angyal szép szemeit, engedd, hogy hitök édes álmaiban álmodjanak ama boldogságról, melyről biztosit minket hitünk fejedelme a Jézus, az élő Istennek szent fia. Mindenkit győzz meg arról, hogy a menny számára is virágok kellenek, s amaz örök tavasz szépségei ott is, mint itt e földön az ily ártatlan lelkek, ama sirontuli angyalok. Szent fiad nevében. Ámen.

Isten hozzád ártatlan lélek. Portested, mint a pehely vissza hull a földre, lelked felszállott az angyalok közé az egekbe. Aludj édes álmot édes anyádnak, a földnek kebelén. Isten hozzád!

ALBERT JÁNOS.

AMERIKAI CSALÁDI ÈLET S TÁRSADALMI SZOKÁSOK.

Az amerikai családi életről s társadalmi szokásokról az európaiaknak igen felületes fogalmok és ferde nézetök van. Ennek oka az, hogy az utazóknak nagyobb része a nélkül, hogy a valódi tényállást tekintetbe venné, némelykor egyoldalulag itél, máskor pedig tulzásokba esik. Könyvekben, hirlapokban lépten-nyomon olvassuk az ilyen kifejezéseket: „Amerikában nincs is családi élet, a családok többnyire vendéglőben laknak, a szülők és gyermekek között nem létezik gyöngéd viszony, a nők dologtalanok s csak ringó székekben hintáztatják magukat; csak gyülésekbe járnak s felolvasásokat tartanak; arsenicumot szednek be, hogy arczbőrük halvány s finom legyen; belladonnát, hogy szemeik fényesebben ragyogjanak. A leányok vendégeket fogadnak és estélyeket adnak, sőt férjhez is mennek szülőik megkérdezése s beleegyezése nélkül. A házasságok mind érdekből köttetnek. A családi élet zilált állapotban van. Továbbá, hogy az amerikaiak durvák s udvariatlanok; finomabb modor nem létezik stb." Még több ilyszerü véleményt hozhatnék fel, de elhagyom, mert czélom nem e valótlanságok elősorolása, hanem azoknak a megczáfolása.

Amerikában tartózkodásom alatt kedvező alkalom nyilt, különböző családoknál hónapokat, heteket tölteni és pedig a legnevezetesebb városokban és falukban. A mit elmondok, személyes tapasztalat és elfogulatlan itélet eredménye.

Legelőször a Saratogában tartott nemzeti értekezleten láttam az amerikai nők szine-javát. Minthogy Saratoga fürdőhelység, az értekezletre küldött képviselők (mintegy 2000) családjukat is magokkal hozták. A nők is részt vettek a gyülésekben; hallgatták a felolvasásokat, vitatkozásokat, de nem beszéltek s nem szavaztak, mint én is vártam. Hanem nekik is volt külön gyülésök, hol a saját körökbe tartozó ügyeiket intézték. Az értekezlet utolsó napján társas összejövetel volt, hol ugy az öltözetök egyszerüsége, mint finom társalgási modoruk és szerénységök egészen más fogalmat nyujtottak nekem, mint a minőt az amerikai nőkről olvastam. A gyülés után Péterboró-ba mentem Morison barátomhoz, ki, mint olvasóink közül többen emlékezhetnek — 1873-ban hazánkban is járt. Itt idő-

zésem alatt megismerkedtem a falusi családi élettel; mert Peterborót — ottan falunak nevezik — ámbár nálunk szép város számába jöne. Összehasonlitgattuk az amerikai családi életet, s egyes szokásokat az európaival, s az eredmény a volt, hogy a különbség végtelen nagy, s minthogy egészen más szellem lengi át az uj világot, mint a vén Európát: igy a társadalmi szokásokat is bajos az idegennek megérteni, ha közvetlen tapasztalatot nem szerezhet. Morison nejével s két kis gyermekével a falutól félórányira lakott egy szép villában; szintén ettől nehány percznyire szülői és leány testvére egy másikban. Bensőbb családi viszonyt, s meghatóbb családi jeleneteket, miknek tanuja voltam, még csak képzelni sem lehet. Az angol puritán erkölcs, vallásosság, szokás stb. a demokratikus államban egészen más formába öltözött, mint a milyen a ködös Angliában volt.

Reggelizés előtt 7—8 között a nappaliba gyültünk össze isteni tiszteletre. Ebben a cselédség is részt veszen. A bibliából egy részt olvastunk el; a házi gazda kezdi rendesen és sorra mindenki egy verset olvas el, azután egy rövid alkalmi könyörgés. Ez minden reggel igy van többnyire minden családnál. S e szép szokásban van is valami felemelő. Megvallom, reám kellemesen hatott mindig e házi isteni tisztelet, hol szülők és gyermekek s a cselédség együttesen adnak hálát az élet urának a naponkénti gondviselésért. Egy órakor van az ugynevezett l u n c h e o n (villás reggeli) s 6 órakor az ebéd. Ez étrend azért van igy beosztva, hogy a férfiak foglalatosságaikból rendesen 6 órára mennek haza, s akkor az egész család együtt lehet; s az apa az estvét családjának szentelheti. Kávéházakba, vendéglőkbe családos emberek nem járnak. A nők az estvét kötéssel vagy egyéb női munkával, s gyermekeik oktatásával töltik el. A látogatásokat is estve teszik 8—10 között, hogy nappali munkáikat ne szakaszszák félbe.

Az amerikaiak lakásai nagyon kényelmesek. Rendesen 5—6 szobából állanak; azokban rend, tisztaság uralkodik. Minden családnál könyvtár található, s különböző lapok. A vasárnapot szigoruan megtartják. Az egész család templomba megy a felnőtt fiuk és leányok a vasárnapi iskolában oktatják a kisebbeket vallásra, s erkölcsi szabályokra, mert ezeket az iskolákban nem tanitják; a vallásos nevelésről a különböző felekezetek magok gondoskodnak.

Boston mellett Cambridgeben A l l e n tanárnál voltam egy hónapig, s a miket fennebb a Morison családról mondottam, azt mondhatom erről is. A l l e n n é mivelt asszony, de nem veszen részt nő-

egyleti dolgokban. Minden idejét kizárólag a családjának szenteli. Leánya, ki a classikus nyelvekben is jártas, a főzés mesterségét és a gazdasszonyi teendőket kitünően érti, s az olyan dolgokat, miket nálunk a szobaleány szokott teljesiteni, azokat ő végezte. E mellett időt talált festésre s emberbaráti gyülésekbe való menetelre is. Ugyane jellemző tulajdonságokat láttam a Longfellow s Emerson költők leányainál és számtalan más családnál, kiknek vendégszeretetét szerencsém volt élvezhetni.

Bostonban, melyet értelmi s miveltségi tekintetben, Amerika fővárosának neveznek, egy hónapig Wellsné asszonynál voltam szállásban. Itt bő alkalom nyilt megismerni egy olyan nőt, ki irónő s mindenféle női kérdésben, mely Amerikában szőnyegre került, tevékeny részt vett s veszen. Férje ügyvéd, két fiok s egy kis leányok van. Azt képzelné az ember, hogy a Wellsné háza a legnagyobb rendetlenségben van, s kötelességét elhanyagolja. Ellenkezőleg: hü feleség, gondos család anya s jó gazdasszony. Idejét ugy be tudja osztani, hogy mindent elvégez s mindenüvé elérkezik. Reggelenként ő maga teritette meg az asztalt; gyermekeit iskolába inditotta, s mindig pontosan. Estve (ebéd után) valamelyik gyermeke ruháját igazitotta s ugyanakkor őket másnapi leczkéjökre előkészitette; német s latin gyakorlataikat megcorrigálta; azután számos levelezéseit végezte. Hogy minő szellemben neveli gyermekeit, megitélhetjük abból, hogy egy jeles kis kézi könyvet irt ily czim alatt: „Erkölcstani leczkék vagy a helyes magaviselet szabályai." Házában — vagy mint Európában mondanák — salonjában gyakran van estély, melyen hirneves tudósok, irók s müvészek jelennek meg. Arra, hogy irónők is lehetnek derék család anyák, még számtalan példát hozhatnék fel, de ezúttal csak egyet emlitek meg. Dr. Hale-nek az anyósa beszélte egy ebéd alkalmával, hogy a testvére Stowe-né asszony a „Tamás bátya kunyhója" szerzője mily terhes körülmények között irogatta müveit. Férje tanár volt, de kevés fizetéssel; s igy Stowené is kénytelen volt szerezni valamit a házfentartására. Leányok oktatása mellett, elkezdett czikkeket irni a lapokba. Egyszer (1851) Washingtonból egy kiadó 100 dollárról szóló utalványt küld, hogy irjon lapja számára; s ez összegért irta fennebb emlitett hirneves müvét, melyből még most is 4000 példány kél el évenként. De hányszor kellett gyermek sirás miatt a gondolat fonalát abban hagyni; vagy házi teendők miatt befejezetlen czikkét félre tenni. Igen, mert sok gyermeke volt, s csak egy cselédje s mégis minden nehézségen diadalmaskodott. Ez az igazi amerikai jellem!

Amerikában a szabadságot, s függetlenséget mindennél többre becsülik; s épen ezért, gyermekeiket (fiukat és leányokat) olyan nevelésben részesitik, hogy a magok erején éljenek meg, s ne szoruljanak kegyelem kenyérre. Másfelől a nőket is erkölcsileg s értelmileg a férfiakkal egy szinvonalra igyekeznek emelni. Ez az oka, hogy a nőnevelés oly bámulatos haladást tett náluk. A nők a fiukkal együtt járnak iskolákba, egyetemekre; együtt végzik el a tanfolyamokat. De ennek a világért sem az a czélja, hogy a nőt elvonja természetes rendeltetésétől, — vagy kivetkeztesse nőiességéből — hanem csak az, hogy annyi ismeretet juttasson a nőnek, mikép az (ha hajlama van hozzá, vagy szükség kényszeriti reá) a saját erején is megélhessen. A végzett kisasszonyokból nem is lesznek ám mindnyájan tanárok, orvosok, vagy ügyvédek, hanem lesznek értelmes mivelt család anyák s gyermekeiknek valódi nevelői, vagy könyvvezetők apjok üzletében. Nehogy azt vélje valaki, hogy Amerikában is a józan gondolkozásuak óhajtják a teljes női emancipatiot; épen nem. Sőt magok a nők sem; hanem, természetesen vannak ez áramlatnak is némely államokban pártolói.

A nők Amerikában nagyobb szabadságot élveznek, mint Európában. Ők Goldsmith-el tartanak, ki azt mondja, hogy: „Az olyan erény, melyet mindig őrizni kell, nem méltó az őrizetre.“ A nők szabadon járhatnak — kelhetnek anyjok vagy felügyelőjük nélkül; utazhatnak magokra egyik államból a másikba, a nélkül, hogy valami bántalomnak lennének kitéve; mert: „az amerikai előtt nincs semmi becsesebb a női erénynél, s tiszteletreméltóbb a női függetlenségnél“ — mondja Tocqueville. Amerikában a nőket a férfiak igyekeznek kényelemben tartani; durva munkára még alsóbb s szegényebb sorsu osztályuak sem alkalmazzák nejeiket. A férfiak többnyire csak akkor nősülnek meg, ha nejeiket tisztességesen eltarthatják. Az amerikaiak nem complimentiroznak a nőknek oly szépen, mint az európaiak, de mindennap kimutatják, hogy mennyire becsülik őket; mennyire megbiznak bennük, s hogy mennyire tisztelik szabadságukat. Az ők egyszerü, őszinte kézszoritások többet jelent a férfihoz nem illő kézcsóknál.

Amerikában nem mulatnak annyit, mint nálunk. Sok mulatságra nincs idejök, ámbár több pénzök van, mint nekünk. Fiatal emberek csak akkor kezdenek leányos házhoz járni, mikor már állomásban vannak. Az ilyeneket elfogadják a leányok anyjok felügyelete nélkül is, s ha a szülők látják, hogy az illető tisztességes ember, a leányra bizzák a választást; de nagyon ritkán történik, hogy valaki a szülők jóváhagyása nélkül válassz zon magának férjet.

A leányok 18 éves korukban szülői engedély nélkül is férjhez mehetnek; a fiuk pedig 21 éves korukban nősülhetnek. Hogy Amerikában csak csupa érdekből kötnének házassági frigyet, ez nem való. Egy positiv esetet hozok fel erre. Bizonyos H. nevü tekintélyes polgárnak a leánya jegyben járt egy fiatal emberrel. Egy alkalommal kikocsiznak a szabadba, s a leendő vő ama kérdésére, hogy mit szándékszik adni hozományul, az após rögtön megállitja a kocsit s a kiváncsi vőnek kikellett szállnia s a házasság abban maradt.

Az amerikai nő a reá váró kötelességek teljes tudatával megy férjhez, s értelmi fejlettsége is magasabb, mint más országokban ily korbeli nőké. S azért, ha valami balsors éri, egész elszántsággal türi, annyival is inkább, mert szabad akaratból ment férjhez. Bámulatos az a kitartás, melyet az amerikai nő ki bir fejteni. Saint-Louisban a Missisippy folyó mellett, Udell nevü családnál ennek szép példáját láttam. Udell több évvel ezelőtt sulyosan megbetegedett. Életben maradásához alig volt remény. Korlátolt anyagi viszonyok között levén, az asszony kétségbe volt esve, hogy mi lesz belőle s két kis koru gyermekéből, ha férje meghal. Életfentartó eszközről kezdett gondolkozni. S megtalálta. A gyorsirászat tanulásához fogott s azt oly nagy tökélyre vitte, hogy ma a törvényszékeknél s minden nevezetes felolvasásnál ő a legkeresettebb gyorsiró; s mivel azt a lapok számára is ügyesen fel tudja dolgozni igen szép kereset forrása van. Férje szerencsére felgyógyult. Tekintélyes kereskedő. Udellné nincs rászorulva a gyorsirászatra, de, mint mondá, már nem tudja elhagyni, akkora élvezetet talál benne s igy a női kötelességek teljesitése mellett szép jövedelmet is szerez a házhoz.

Az amerikai nőknek a szerénység s természetes egyszerüség egyik főjellemvonások. Soha sem voltam életemben annyira megilletődve, mint a mikor Clevelandban a meggyilkolt Garfield elnöknek gyászba öltözött édes anyját s özvegyét meglátogattam. Arczukon a mély bánat kifejezései voltak láthatók. A tiszteletet gerjesztő öreg asszony egy székben ülve kötött, de nem igen beszélt, Mikor fia nevét hallotta emlittetni, szemei megteltek könynyel. Az amerikaiak által annyira szeretett Garfield jelleme fejlesztésére e nemes keblü anyának bizonyára nagy befolyása lehetett. Hiszen Lincoln Ábrahám elnök anyja csak egyszerü munkás asszony volt, s még is igy nyilatkozott egy barátjának róla: „Mindazt a mi vagyok s a mi leszek, angyali anyámnak köszönöm — áldás emlékére.“

Garfieldnénak a férje a világ leghatalmasabb köztársaságának élén állott, ötven millió nép felett kormányzott, s ő mégis olyan mint

egy szerény ibolya, egy egyszerü „első polgárnő az egyenlők között.“ Épen e szerénységben s egyszerüségben áll felemelkedett szelleme s magas miveltsége. Minő végtelen a különbség közte s az európai fejedelmi nők között! . . . Ha nemes egyszerüséggel berendezett házában vagy egy hiu nő ékszereit óhajtaná látni, ő is bizonyára árván maradott gyermekeit mutatná meg, mint a nemes Cornelia, a Grachusok anyja. S Garfieldné, mint emlitém, csak első a hasonlók között, mert a nagy köztársaság sok ily jellemü nőt tud felmutatni. S ez természetes is, mert a történelem tanusága szerént még egy nemzet se lett nagygyá jeles és erényes nők nélkül. Nincsen egy ország is, hol az erkölcsök szigorubbak volnának, s a családi élet magasabb szinvonalon állana, mint Amerikában. Amerikának bámulatos felvirágzását és növekedő hatalmát a nők szellemi felsőbbségének lehet tulajdonitani; mert ők teremtik meg az igazi családi életet, mely a társadalom fentartója. A társadalom védangyalai a szabadság, miveltség, s az erkölcs. Az elsőt minden amerikai egyén birja, a két utóbbi birtokosai pedig teljes erejökből arra törekednek, hogy azok is közkincscsé váljanak.

Ami az amerikai nép átalános jellegét illeti, az természetes, őszinte, nyilt s önérzetes. A formaságokra nem sokat adnak. S talán ezért tartják az európaiak az amerikaiak modorát szögletesnek. Az igaz, hogy nem tudnak ugy hajlongani, oly szépen gesztikulálni, s oly kimérten társalogni, mintegy párisi dandy, de az ők természetes, mesterkéletlen modoruk s őszinte kézszoritásaik többet érnek minden betanult fogásnál vagy illemszabálynál. Az amerikai tiszteli a mások szabadságát s jogait, de az a határtalan engedelmesség és szolgai meghunyászkodás, a mi a monarchicus államokban napirenden van, nem sajátja.

A fennebbiekben igyekeztem kimutatni, hogy Amerikában is van igazi és egészséges társadalmi élet; s nem a humbug hazája, a mint Európában közönségesen czimezni szokták. Én is elismerem, hogy ott is vannak kivetni való dolgok, kifogásolható egyének, de nem oly nagy mértékben, mint azokat rendesen előadni szokták. Azok a kalandvágyók, s szerepelni akarók, kik Európába jőnek, többnyire hirtelen meggazdagodott müveletlen egyének; olyanok, kik az amerikai előkelő társaságba nem juthatnak bé, mert ott is megvan a szellemi aristokratia. Tehát az „amerikai“ név alatt botrány-krónikát csinálók tetteiből még nem lehet egy egész nemzet társadalmi életéről itéletet mondani. Amerikának a savát, a lelkét Új-Anglia lakósai alkotják. Ezeknek miveltsége, puritán erkölcse, mély vallásos-

sága, kovászként hat nyugatra s a naponként oda béözönlő miveletlen tömeget átidomitja, megnemesiti s a szabadság és a köztársaság előnyeinek élvezetére alkalmassá teszi. Bizony óriási az a munka, a melyet a civilizátió érdekében az amerikai társadalom humánus gondolkozói — férfiak és nők egyaránt — kifejtenek. Az általános miveltség elterjesztésére minden kigondolható eszközt felhasználnak, mert nézetök szerént, a köztársasági kormány formát csakis a miveltségnek bizonyos szinvonalára felemelkedett nép tarthatja fenn.

KOVÁCS JÁNOS.

PÁRISI LEVÉL.

(A Nîmesben tartott szabadelvü értekezlet. — Ismét a protestans theologiai facultas s a budget. — A párisi theologiai facultas megnyitó előadása. — A theologiai társaság.)

Szerkesztő úr!

A szabadelvü protestántismusnak, mint minden évben, ugy ez évben is meg volt a maga gyülése, melyen számos pap és világi ember volt jelen; csak pap 54 volt. A mult évben, midőn az ily gyülekezetről értesitettem, a mely St. Hippolythben tartatott, azt mondottam volt, hogy az 1884-ben tartandó értekezlet helyéül Monpelliert tüzték ki s még is ez évben az értekezlet Nimes városában tartatott. Ezt az áttételt az indokolta, mert az orthodoxok, a kiknek csakugyan vannak ily értekezleteik, legutóbbi időben Montpelliert tüzték ki értekezletök helyéül. Miért tették ezt? Talán daczolni akartak a közvéleménynyel. Mindenesetre botránynyal végezték volna. Szeretem hinni, hogy nem ez volt czéljok.

Bár miként történt is, midőn a szabadelvüek az utolsó pillanatban bizonyosan megtudták, hogy az orthodoxok éppen abba a városba és abban az időben akarnak öszszegyülni, elhatározták, hogy értekezletőket Nimes városában tartják meg. Ott nyilt meg tehát oktober 29-én Gachon montpellieri egyik papnak elnöklete alatt.

A két tárgy — vagy jobban mondva — a két különböző szempontból fel vett egy tárgy, mely napi renden volt, a következő volt: „A kibékülés theologiai szempontból“ és „a kibékülés, egyházi szempontból.“ Az elsőt mélységgel tárgyalta Campredon pap. Tárgyát három részre osztotta, ily formán: 1. A kibékülés minden esetre kötelességünk, az esetben, ha nem ró reánk oly áldozatokat, melyeket lelkiismeretünk visszautasit; de ily kibékülés hasznosan és sikerrel csak a gyakorlati téren eszközölhető, mert a dogmatikai téren nem lehet oly engedményeket tenni, mint az egyházi téren. 2. Nincs oly egyház, a melynek ne lenne vallási közös alapja egy más egyházzal. A szabadelvü pártból ezt soha senki sem tette kérdésessé. Ne vádoljanak tehát minket ugynevezett határtalan szabadsággal, a mely minden hivatalos és kötelező symbolumok mellőzésével állana. Ez méltatlan ráfogás, s nincs semmi való alapja. Ha valamely egyház nem confessionalis, azért nem mulhatlanul hitetlen. 3. Campredon ur eléadja egyéni nézeteit arról, hogy szerinte mi lehet a Francziaországi reformalt egyház közös hite. „Pressensé ur folytatja a szónok“ — a megváltást tette határvonalul a kereszténység és a között,

a mi azonkivül esik; de tétele nem állja ki a birálatot." És az előadó kérlelhetetlen logikával bebizonyitja, hogy Pressensé ur fáradozása kárba ment." Egyetlen oly tanról sem állithatjuk, hogy a kereszténység alapja s annak lényegét teszi; a melyet Krisztus tisztán és világosan nem tanitott. Ámde Krisztus tanitásában a fő, nyilván kifejezett eszme, a mely Krisztus egész tanitását inspirálja, az Isten eszméje: különösen az Isten a mint az emberrel való viszonyában tanittatik. Tehát csak azon a rendületlen alapon, hogy Isten van s ő a mi atyánk, lehetséges a kibékülés." Campredon ur e dolgozatát széles látkörrel, bámulandólag mély gondolatokkal irta; nagy érdekeltséget keltett a gyülésben; hoszszas és érdekes vitát idézett elé, melyben a résztvett szónokok nagy nyugalmat, élénk vallásos érzelmeket tanusitottak. Azok közül az eszmék közül, melyek az előadást követő vitában felmerültek csak azt az egyet emelem ki, mely szeréntem helyes, s a kérdést valódi térre állitja: azt az eszmét, hogy az orthodoxok és szabadelvüek csak a módszerben különböznek. Az orthodoxok több félénkséggel és kevesebb logikával birálják a bibliát, mint a szabadelvüek; de idővel ugyanazon eredményre jutnak. Nagy tévedésök abban áll, hogy ez idő szerént, a részletes, a viszonylagos igazságot, melyet felfedeztek, absolut igazságnak tartják és ez ugynevezett absolut igazság nevében megtagadják, kizárják a szabadelvüeket. És mivel gondolatok haladását nem tudják és nem is akarják megakadályozni, mihelyt valamely uj viszonylagos igazságot felismernek, kénytelenek elismerni, hogy a szabadelvüeknek e pontban is igazuk volt, de ekkor az elválasztó határt kissé tovább teszik, s éppen abban hibáznak, hogy az elválasztó tért egyre tágitják, a helyett hogy keskenyitnék.

A kapcsolatos tárgyban „A kibékülés egyházi tekintetben" — nem volt irott eléterjesztés, mivel az előadó monobleti pap Bentkovszki ur hónapok óta betegeskedik. A kérdést azonban megvitatták szóbeli előadás után. Az eléadó, a ki beteges állapota mellett is jelen volt, oly nyilatkozatott tett, mely elég hiven festi az orthodoxok gondolkodás módját.

Midőn a jelentéséhez szükséges adatokat kérte, a hozzá érkezett közleményekből és nyilatkozatokból kitünt, hogy a vitézkedő orthodoxok ellenzik a kibékülést. Jó volna megtudni, hogy a protestans nép, ha komolyan megkérdeznék, osztaná-é nehány kardoskodó vezetőnek a nézetét.

Mindenesetre az ily értekezletek azt mutatják, hogy a franczia szabadelvü protestantizmus élő és tevékeny. A mult évben az értekezlet elhatározta egy vallási Szemle alapitását. A Nimesi értekezleten már nemcsak azt lehetett bejelenteni, hogy a Szemle meg van alapitva és hat hónap óta megjelenik, hanem azt is hogy kellő számu előfizetője van s hogy a protestans irodalomban kitünő irók közremunkálásáról biztositva van. Azok mellett az irodalmi és birálati jeles dolgozatok mellett, melyek a „Revue de Strasbourg" „Le

disciple de Jesus Christ, és a „Libre recherche“ czimü folyóiratokban megszoktak jelenni, a szabadelvüek az oktató elemet is felvetették. Az uj Szemle, melynek czime: „La vie chrétienne“ (keresztény élet) kizárólag vallásos épületi vállalat.

Mint minden évben, ez évben is esténként egyházi szónoklatok tartattak nagyszámu hallgatóság előtt: az első este Viguié tanár, a másodikon Mouchon lyoni pap urak prédikáltak.

Az elnök a Párisi Szabadelvü bizottmány egy fontos határozatát jelentette bé: A bizottmány elhatározta ugyanis, hogy Nimesben egy intézetet állit, melybe oly szabadelvü ifjak fognak felvétetni, kik a theologiai tudományokra szándékoznak előre készülni, hogy később papok legyenek. A párisi bizottmány ezzel nagy szolgálatot teszen a protestantizmusnak. Eddig csak az orthodoxoknak volt a papi hivatalra előkészitő ily intézetők. A ki igen szabadelvünek látszott, megfosztatott a módoktól, hogy tanulását folytathassa, tehát mindnyájan felvették az igát, bármily nehéz volt. Csak később, midőn papi hivatalba léptek, nyerte vissza némelyiknek a lelkiismerete a maga ruganyosságát, s lett függetlenné; de ily eset kevés volt.

Kénytelen vagyok ismét a protestans theologiai fakultásokról beszélni, a melyeknek létezése komolyan fenyegetve van. A költségvetési bizottmány egyszerüen törölte azt a fedezetet, melyet eddig minden évben megszavaztak ezeknek a tanintézeteknek a fenntartására. A párisi bizottmány egy küldöttsége a francziaországi összes consistoriumok nevében kihallgatást kér a költségvetési bizottmánynál, hogy vonassa vissza határozatát. Nem tudom sikerül-e, mindenesetre különös lenne, ha a képviselőház meg a senatus vita nélkül, a fedezet egyszerü törlésével megakarja szüntetni a concordatumot; páratlan eset lenne. Örvendek, hogy ez ügyben idézhetem egy nagy tekintélyü embernek, a ki szeptemberben halt meg, a vélekedését. Dumont ur a felsőbb és katholikus oktatás igazgatója a Londonban augustus 9-én tartott nevelési congressuson a protestans theologia fakultásokról, miután a katholikus theologiai fakultásokat, melyeknek canonicus értékét az állam nem akarja elismerni, megemlékezett, igy szólott: „A protestansok száma 800,000, kik közül 80,000 lutheranus. A párisi fakultás vegyes, a montaubani kizárólag calvinista. Ebben a két intézetben a tanitás felekezeti jellegü, oly növendékeknek adatik, kik közül többen valamely seminarium tagjai. A fakultasok a papi hivatal folytására szükséges képesitési okmányokat állitanak ki. Ezen intézetek eltörlését, a melyek a protestans egyház nélkülözhetetlen organumai, nem abból a szempontból kell elbirálni, melyből a katholikusokét. Arról beszélnek, hogy a cultus ministeriumhoz csatolják. A német birodalomnak 17 protestans fakultása van, melyek az egyetemi életben tisztes helyet foglalnak el és a vizsgálódás szellemének fejlődését éppen nem gátolják. Azokban 3,600 növendéknél több van. Francziaországban két rendszer áll szembe. A fakultások ellenzői azt mondják, hogy az államnak nem kell theologiai

véleményének lenni: következőleg egyik tant sem szabad pártfogolni. Erre azt felelik, hogy az oktatás magasabb fokán az államnak átalán nincs véleménye; a tanároktól csak azt követeli, hogy határozottak és komolyak legyenek s oly szabadságot enged nekiek, — a melynek csak magok vethetnek határt. A theologiai tanokat, melyek sokakat érdekelnek, melyek sokak lelkiismeretét illetik, éppen ugy lehet tanitani, mint egyebeket. A tudományyokkal és irodalmakkal ugyanazon universitásokba helyeztetve a tanulás és birálat nyomán a kölcsönös hatás törvényeinek lesznek alávetve. Való, hogy azoknak a rendszereknek, eszméknek és könyveknek, a melyeket a protestans fakultásokon való tanitás naponként eléállit, az eltörlése nem lenne közönbös a gondolkozás előhaladására."

Ez igen helyes gondolat, s igen jól van eléadva; a mi annyival feltünőbb, mert katholikus ember irta. De egy felvilágosodott, tanult katholikus, a ki érti a miről beszél. Sok képviselőre nézve szükséges volna, hogy kissé béhatoljanak Dumont eszméibe s különösen, hogy tanulmányozzák azokat a kérdéseket, a melyekről gyakran olyan radikalisan s egyszersmind oly kevés illetőséggel nyilatkoznak. Reméljük azonban, hogy most is tekintetbe veszik a törvényt s hogy a franczia protestantizmus kebelében a papság fentartására szükséges tanitást fenfogják tartani.*) Január 1-éig megtudjuk, hogy mihez tartsuk magunkat.

A párisi theologiai fakultas november 4-én kezdette meg az előadásokat, a melyeket miként minden évben egy ünnepélyes üléssel nyitott meg, melyben a Dekan bészámol a mult évi munkálkodásról. Lichtenberg ur beszédéből csak azt emelhetjük ki, hogy nagy méltánylással emlékezett meg Berger urnak a biblia franczia forditásának történelme körül szerzett érdemeiről, a miről egyik utóbbi levelemben én is szólottam.

Stapfer ur, ki a mult évben a tanulók közt hirdetett pályakérdés eredményéről tett jelentést, egy nagyon jó dolgozatot ismertetett meg a közönséggel. „Máté evangeliumában az ó szövetségből való idézetekről." Ennek a valóban tudományos dolgozatnak a szerzője egy oly fiatal ember, a ki jövőre igen szép reményt kelt. Nagyon bajos ily koru embernél oly biztos szakembert, s oly szilárd biráló szellemet találni. Massebian urból — igy hivják — jeles tanár lesz. Az ülést Massebian tanár ur (a fennebb emlitett tanuló közel rokona) fejezte be egy szép előadással, e tárgyról: a „szent atyák tanulmányozása a franczia egyházban." Ezuttal nem ismertetem, később visszatérek reá, valamint az ó szövetségből való idézetekre. Ez utóbbi tanulmányt ki fogja adni a tanulásnak a theologiai fakultásban való ébresztésére alakult társulat.

*) A X. évi germinal 18-án (1802. évi április 8-án) hozott törvény azt mondja szóról-szóra: „Senki sem folytathat papi hivatalt, ha magát nem igazolja képesitési okmánynyal." De ily képesitési okmányt csak theologiai fakultás állithat ki.

Mivel Stapfer urat említém jelezni sietek egy nagy becsü munkáját, a melyet nem rég adott ki, és a melynek czime: Palestina a J. K. korában, az uj testamentum, Josephus Flavius, és a Talmud szerint. Ez a munka egy előbbi munkának a folytatása, mely munkát az iró 1876-ban adott ki s a melynek czime: „A vallási eszmék Palestinában a J. Kr. korában.“ Előbeszédének kezdetén Stapfer ur ezt mondja: „nem ismerek oly franczia könyvet, mely azt tartalmazná, a mit a németek die neutestamentliche Zeitgeschichte neven neveznek, theologiai irodalmunkban levő e hézagot ki akarom tölteni.

Meg kell vallanunk, hogy Stapfer urnak teljesen sikerült a kitöltés.

A párisi theologiai társulat megkezdette üléseit november 18-án. A napi rendre tüzött tárgy: a supranaturalizmus kérdése jelenben, volt. Pressensé ur tárgyalta. Nem levén magam jelen a gyülésen, csak néhány barátom rövid jegyzései után irok. Pressensé ur bevezetésül feltüntette, hogy minő változásokon ment át a supranaturalizmus eszméje. Feltüntette, hogy azok a protestansok is, a kik a supranaturalizmust mai napig megtartották, szakitottak a régi orthodox felfogással. Ma a supranaturalizmus csak a Jézusban s az ő megváltási munkájában öszpontosul, szakitottak a közönséges csodákkal; az Isten szabadon rendelkezik az erkölcsi és vallásos világban. (Nekem ugy tetszik, hogy Pressensé ur kitért a kérdés elől, a helyett, hogy egyik vagy másik értelemben megoldotta volna.) Elmélkedését azzal végezte, hogy a supranaturalizmus a kereszténységre nézve a létel vagy nem létel kérdése. Ezt oly tulságosnak találták, hogy a reá következett vitában Sabatier ur hatalmas érveléssel kikelt az ellen, hogy a kereszténységet azonositsák a supranaturalizmussal. „A felállitott szövegezés igen tágas s egyszersmind igen szük. Igen tágas, mert a supernaturalizmus másban van, mint a kereszténységben; igen szük, mert sok oly dolgot kivül hagy, a melyek a kereszténységben lényegesek, és a melyeket nem lehet a supranaturalizmussal egy rovatba sorozni. Végül is ez a supranaturalizmus értelmetlen; először is meg kellene állitani, hogy mit értünk ezalatt: természet. Bersier ur is, a ki Sabatier után felszólalt, ugy találja, hogy a supernaturalis szó szerencsétlen s nem vallásos; helyesebbnek találja ezt a kifejezést: az Isten uralkodása. Igaz, hogy Bersier ur más név alatt körülbelől azt érti, a mit Pressensé. Egészben véve ugy látszik, hogy ez az ülés nagyon érdekes volt, inkább a vitáért mintsem az eléadó dolgozatáért.

CHARRUAUD.

NYUGDIJINTÉZETEINK.

A mult egyházi főtanács ülésein a vallásközönség belső embereinek nyugdijazásáról szóló egyházi törvény életbe léptetése bejelentetvén, a 8. §. alapján kitüzött nyugdij-egység, több afia előtt csekélynek tünt fel.

Ezek közül némelyek szükségesnek látták egy olyan terv feltüntetését, melynek alapján az egység felemelése és ez által nagyobb nyugdij- és segély-adás válnék lehetővé. E közleményben a jelzett óhajoknak kisértem meg eleget tenni. De, hogy felmutatandó terveim áttekinthetőbbek legyenek, előlegesen ismertetem az erd. ág. hitv. vallásközönség és a magyar államvasutak alkalmazottjai nyugdijintézetének alapszabályait, s a magyar államtisztviselői részére tervezett hasonló törvényjavaslatot.

Az erd. ág. vallásközönség tanárai, papjai és tanitói részére alapitott nyugdijintézet 1865-ben kiadott szabályai szerint, a nyugdij legkisebb összege, a fizetés fele; egész összege a fizetés, de 2000 frton tul nem emelhető. Az intézet mindenkire kötelező, s belépéskor a biztositani kivánt összegnek 10 százalékát fizetik „belépti dij"-ul, a 25 éves kort meghaladott belépők, a hány „öt évvel" idősebbek korpótlék" fejében 10, 10 százalékát, tagságuk egész ideje alatt pedig évenként két százalékát.

Nyugdijul az első öt évre nem, a következő 10, tehát 15 évre 30 százalékot kapnak; öt évenként 10 százalék emelkedéssel a papok és tanitók 45, a tanárok 35 évi szolgálatra a biztositott összeget nyerik.

Az özvegyek és árvák részére külön alap létesitetett, felosztatván az özvegyi segély öt osztályra. Az I-ső osztály 150 frtig, a II-ik 300 frtig, a III-ik 500 frtig, a IV-ik 800 frtig, az V-ik 800 frton felül emelkedvén.

Ez öt osztály szerint történik a befizetés osztályonként 10-10 frtjával „belépti dij" fejében és évenkénti járadékul 1—1 frtjával. E mellett a 25 éves kort tulhaladott beállók, „korpótlék" fejében, az évi 1 frt járadékot kamatjaival együtt annyiszor fizetik be, a hány évvel 25 életévőket tulhaladták, sokszorozva a feleség része a biztositott összeg osztályszámával. Ha a belépő és felesége élet-éve közt 15 évnél nagyobb korkülönbség van, minden öt évért, az előbb emlitett korpótlék egy negyede jár „házassági korpótlék" fejében.

Az özvegy abban az esetben kapja meg a részére biztositott segélyt, ha férje öt éven át az alapba adózott. Az az árva, kinek anyja él, az az anyai segélynek $^2/_{10}$-dét, a teljesen árva $^4/_{10}$-dét kapja.

Ugy a belépő maga, mint utódai, jogositva vannak abban az esetben is, ha öt év előtt a belépő elhal vagy szolgálatra alkalmatlan lenne, az illetékek fizetését folytatni s ez által a nyugdijt és segélyt biztositani. Ha valaki a már biztositott összegeket időközben felakarná emelni, azt a magasabb összegek után járó illetékek kamataival való utánfizetése mellett, megteheti.

Az előadottak szerint egy 35 éves, nős beálló, kinek neje férjénél 16 évvel ifjabb, ha mind a maga, mind a felesége részére 300 frtot biztosit, magáért „belépti dijul" 10 százalékkal 30 frtot, „korpótlék" fejében kétszer öt évért 10—10 százalékkal 60 frtot; feleségéért „beléptidijul" a II-ik sztály szerint 10—10 frtjával 20 frtot, „korpótlék" fejében 10 évre egy frtjával kamatjaival 12 frt 75 krt szorozva a II-ik osztály számával = 25 frt 50 krt, a felesége 16 évvel fiatalabb levén, házassági korpótlék fejében, a korpótlék egy negyedét a II-ik osztály szerint kétszer véve, 6 frt $37^1/_2$ krt, tehát egyszer mindenkorra összesen 141 frt $87^1/_2$ krt köteles fizetni. Évi járadékul 2 százalékkal 6 frttal, a feleségéért 1 frtjával, a II-ik osztály szerint 2 frttal, együtt 8 frttal adózik. A nyugdijak és segélyek a tőke kamataiból és az évi járadékokból fizettetnek ki s ha azokból nem telnék, aránylagosan leszállitják.

Az államvasútak hivatalnokai és szolgáinak nyugdijai nem vétetnek fel az államköltségvetésbe. Részökre egy önálló intézet és alap létesitetett, a mely alaphoz minden belépő a fizetés 22 százalékával „belépti dijul", előléptetéskor a régi és uj fizetés közti különbségnek 50 százalékával „előléptetési dijul" adózik, illetve annak levonásába beleegyezni köteles. E mellett évenként, a köteles szolgálat egész tartama alatt 3 százalékkal, a vonatvezetők és kisérők $4^5/_{10}$ százalékkal adóznak s ennyivel járul hozzá az állam is. A 35 évesnél idősebb beálló „korpótlék" fejében 2 százalékot fizet.

A szolgálati idő 36 évben, a nyugdij minimuma 100 frt, maximuma, magasabb fizetés esetében is, 6000 frtban van meghatározva.

Nyugdijul a betöltött 8 évre 35 százalék jár, mely évenként meghatározott százalékokban emelkedik. A ki a 36 évet kiszolgálja, vagy élte 60-ik évét betölti, önként nyugalomba mehet.

Az özvegyek ellátásul férjök nyugdijának $^2/_3$-dát kapják, de ez férjök fizetésének egyharmadánál kevesebb nem lehet. A legkisebb ellátás 100 frt. Az az özvegy, ki 50 évesnél idősebb férjhez ment nőül, ellátást akkor nyer, ha a kor különbség 15 éven belől van, ellenkező esetben, ha férje a fizetésnek 6 százalékát „korpótlék" fejében után fizeti. Az árvák 18 éves koruk betöltéséig részesülnek ellátásban és pedig az atyátlanok atyjok nyugdijának 10 százalékát nyerik, de az özvegy és árvák ellátása a férj nyugdijának 90 százalékát felül nem mulhatja. A teljesen árvák 15 százalékot kapnak, s ez atyjuk nyugdijának 75 százalékáig emelkedhetik. A testi vagy szellemi fogyatkozásban szenvedőknek a segély egész éltökben adatik.

Az állami tisztviselők és szolgák nyugdijazásáról szóló törvényjavaslatban, a nyugdijalaphoz befizetendő dijakról, nem foglaltatik

intézkedés. Az érvényben álló szabályok szerint a fizetésnek 300 frtja dijmentes, az azontul menő résznek $^1/_3$-da vonatik be a nyugdijak alapjául, mely a javadalmnak magasságához arányositva 15-tól 32 százalékig emelkedik fel. A levonás egy év alatt eszközöltetik.

Minden tisztviselő élvezett utolsó fizetésének, a betöltött 10 évre 40 százalékát nyeri nyugdijul, mely a tanároknál minden további évre 3 százalékkal, a többi tisztviselőknél 2 százalékkal emelkedik, az elsők 30, az utóbbiak 40 évig köteleztetvén szolgálni.

Az özvegyek akkor részesülnek ellátásban, ha férjök öt éven át szolgált. Az ellátás a férj beszámitható 600 frt fizettésének 50 százalékából áll, magasabb javadalmazás esetében az első 600 frt 50 százalékából, azon felül pedig 20 százalékából.

Az árvák, ha legalább három van, fejenként az anyai ellátásnak $^1/_6$-dát kapják, de ez együtt az anyai ellátás összegét, s ha a férj nyugdijazva volt, az anyai ellátás és nevelési pótlék, a férj nyugdiját felül nem mulhatja. A teljesen árvák, tekintet nélkül számukra: egy és félszer annyit kapnak. A segélyezés a leányoknál 18, a fiuknál 20 éves korukig tart.

Mindkét alapszabályban arra az időre, melyre nyugdij ellátás vagy segély nem adatik, az eltöltött időhöz arányositott kielégités van rendelve.

Vallásközönségünk kebelében a hatvanas évek első felében tünedeznek fel némi szerény nyomai azoknak az intézkedéseknek, melyek által az özvegy tanárnék, papnék és tanitónék s árváik szorongatott helyzetén törekedtek segiteni. E fáradozásoknak azonban csekély sikere vala, mivel parányi eszközöket hoztak mozgásba s főképen és kiválólag azért, mivel minden esperesi kerület külön és önállóan igyekezett czélhoz jutni, nem tartva szem előtt a régi közmondást, hogy: „sok porszem halmot alkot“, „egyesitett erővel nagyobb siker érhető el“, melynek a biztositás terén szembetünő előnye van. Intéző férfiaink ezt belátva 1875-ben meginditották azt a mozgalmat, melynek eredménye a tanári és papi s mesteri nyugdij- és segély-intézetek megalapitása lett. Kezdetben a volt a terv, hogy ugy a tanárokat, mint a papokat és mestereket egy intézetben egyesitnék, de a rendelkezésre álló eszközök oda utalták, hogy a tanárok részére külön és a papok és mesterek részére is külön intézeteket és alapot teremtsenek.

A tanárok nyugdij- és segély-intézete 1882-ben nyilt meg s minden beálló javadalmazásának 25 százalékát fizeti be hatvan hónap alatt. A nyugdij összeg 600 frtban állapitatott meg, melyből a belépés napjára következő 10 évre 33 százalék s igy emelkedőleg 35 évre az egész összeg jár nyugdijul. Az özvegyek egyharmadban, az atyátlan árvák, fejenként az anyai segély egy negyede, a teljes árvák egy ötödében részesülnek 20 éves korukig. A szellemi vagy testi fogyatkozásban szenvedők, a segélyt, egész éltökben kapják.

A papok és mesterek nyugdij és segély intézetének alapjához minden tag a 20—30 évesek 3 frt, a 30—40 évesek 4 frt, a 40—50 évesek 5 frt, az 50 éven felüliek 10 frttal járulnak. Az ekklézsiák

együtt 535 frt, 1891-től 330 frttal. A szabályokban ide utalt másféle jövedelmek 550 frtra mennek. Már az 1876-ban megállitott szabályokban kimondatván az az elv, hogy minden tag egyenlő mértékben járul az alaphoz és ily mértékben is részesül élvezetében, a nyugdijak és segélyek kiszolgáltatása czéljából időről-időre egy e g y s é g állittatik meg, melyből mindenkinek a beállás napjára következő tiz évre 40 százalék, azontul a 40 év lejártáig minden évre 2 százalék jár. Az özvegyek, tekintet nélkül férjök szolgálati idejére 40, az atyátlan árvák 10 a teljesen árvák 20 százalék segélyben részesülnek 18 éves korukig. Az árvák segélye együtt az anyjokénál, az özvegy és árvák segélye atyjok nyugdijánál nagyobb nem lehet. A szellemi vagy testi fogyatkozásban szenvedők, a segélyt, egész éltökben huzzák. A szolgálati idő 40 évben van megállitva, de a ki 70-ik életévét betöltötte, nyugalomba mehet.

Az elésorolt öt intézet szabályaiban való eltérések, feltüntetését mellőzve, megemlitjük, hogy a mi intézeteink a nyugdijakat és segélyeket a beállás napjától teszik folyóvá, mig a három első 5, 8, és 10 év mulva. Egyedüli hiánya az alapok csekély voltában áll. A tanári intézet tisztességes összeget igér, de azt is a jobb jövő reményében tette. A papok és tanitóké még abban sem teheté. S valóban a nyugdij egység felemelése, a jelenlegi járulékok mellett, csak a távol jövőben válik lehetővé. Lássuk meg azonban, hogy e távol jövő mikép lenne közelebb hozható.

A papi fizetések és járandoságok értéke alig határozható meg szabatosan, mely okból azokat a nyugdijak és segélyek alapjául felállitani sem lehet — szükséges — tehát a nyugdijak összegét megállapitani, s minthogy az alaphoz az ekklésiák is hozzá járulnak, azokat anyagi erejökhez mérten osztályozni és a tagokat kötelezni, a megfelelő összegü nyugdijak biztositására.

Vallásközönségünknek 107 ekklézsiája levén, azok négy osztályban, a nyugdijösszegek 300 frt, 400 frt, 500 frt és 600 frtban állapittatnának meg.

Minden tag után, az intézetbe való beálláskor „belépti dijul" a biztositandó nyugdij összeg 25 százaléka; évi járadék fejében nyugdijba lépésökig, halálokig vagy 40 évi szolgálatuk lejártáig 5 százaléka fizettetnék be. E dijak egyharmadát a testületek, a szabályok 40. §-ában megállitott elvek szerint, a szolgálatukban álló egyének számához mérten hordoznák. Minthogy pedig a belépés, valamennyi ekklézsiában, nem egyenlő időközökben történik, egyes ekklézsiáknak e miatt való tulterheltetése kikerülése végett, tekintettel arra, hogy évenként átlag 3 egyén nyer elhelyezést, az ekklézsiák, a belépti dijakat, a mennyiben az őket terheli, minden 35 évben egyszer fizetnék bé. Alsóbb osztályból felsőbbre való átlépés, a dijaknak kamattal együtt való utánfizetése mellett, megengedhető.

Egy másik terv szerint a nyugdij legkisebb összege, mindenkire kötelezőleg, 300 frtban állapittatnék meg, melynek 25 százaléka „belépti dijul", 5 százaléka „évi járadék fejében" az előbbi terv módozatai szerint, részben a tagok, részben a testületek által hordoztat-

nék. E mellett meg lenne engedendő, hogy a tagok, a saját terhökre, a kötelező 300 frton felül, százzal osztható, magasabb összegeket is biztosithassanak, de a legmagasabb összeg hat-hét száz forintot ne haladjon meg.

A belépti dijakat a testületek egy, a tagok két év alatt szolgáltatnák be. A ki a kötelező 300 frtnál magasabb összeget időközben biztositja, az a nagyobb öszszeg utánjáró dijakat kamatjaival együtt köteles utánfizetni.

Az intézet szabályaiban az alap gyarapitására, a nyugdijak és segélyek fedezésére rendelt többi jövedelmek biztositanák a tovább fejlődést, s lehetővé tennék a 300 frt időnkénti emelhetését.

Azoknak meggyőzésére, kik a fenjavasolt befizetéseket sokallanák, ide iktatom, hogy a 300 frt után hordozandó 25 százalék, 40 év alatt, $4^{5}/_{10}$ százalék kamatozással csak 444 frt 75 krra, az 5 százalék járadék, 40 év alatt $4^{5}/_{10}$ százalék kamatozással 1679 frt 90 kr, együtt 2124 frt 65 krra megy.

Az előadott tervek egyikének keresztülvitele mellett a két nyugdijintézet ismét egyesithető lenne, ha a tanárok a mostani 25 százalékon felül az 5 százalék évi járadékot is hordoznák.

E közleményben már emlitve vala, hogy az egység felemelése, a jelenlegi befizetések mellett, soká huzódhatik, különösen azért, mivel a testületek járulékai, az 1876-ban kitüzött 15 év utánra, leszállittattak. Abban az esetben tehát, ha a nyugdij egységnek egy határozott összegre való felemelésére, az előadott, vagy hasonló tervek keresztülvitele által, hathatósabb intézkedések nem tétetnek, — mulhatatlanul szükséges lesz az ekklézsiák által hordozandó járadékok eredeti összegét visszaállitani, az 1884. év előtt beállott tagokét a 15 év lejárta utánra is fentartani, az 1884. év jannárius elseje után beálltakét és beállókét 10 frtra felemelni. Ez által a 300 frt összeg után tervezett 5 százalék járadék be lenne állitva s az alapba rendelt többi jövedelmekkel 6 százalékra lenne felemelve. Ugy a két tervben a 25%-ék belépti dijakat mint a jelenlegi illetékek felemelését czélzó 10 frt járadékokat azok fizetnék, kik 35 éves korukig lépnének be, a később beállók korukhoz viszonyitva azokat magasabb százalékokban hordoznák.

Felhozhatják, hogy e tervek egyikét vagy másikát már a szabályok meghozatalakor foganatositani lehetett volna, azonban mindenki előtt tudva van, hogy a jelenlegi illetékek sem folynak be pontosan. De jövőben a Baldácsi és Dávid Ferencz alapokból a kevésbé javadalmazott állomások rendszeres segélyben levén részesithetők, remélhető a magasabb dijak elhordozhatása és pontos befizetése.

Szabó Mózes.

AZ ELHUNYTAK EMLÉKEZETE.

Péterfi Sámuel.

(1821—1884.)

A szent-ábrahámi unitárius egyházat ez évben kétszer érte nem várt érzékeny csapás. Ugyanis márt. 17-én fájó szivvel kisérte Darkó Dénes iskola-mestert, ki szeretetét hivatala pontos teljesitésével s emberséges magaviseletével nyerte meg, alig 24 éves korában csendes nyughelyére.

October 29-én pedig a szeretve tisztelt lelki pásztort kelle megkönnyeznie, kinek hoszszas betegeskedése után meg szünt munkás élete.

Mennyire szerette mindenki Péterfi Sámuel elhunyt szent-ábrahámi lelkészt, bizonyságot tett arról az az 1200-on felüli számból álló szép gyülekezet, kik fájó szivvel a vidék különböző részeiből, a hová csak elhathatott a hiv lelki pásztor elhalálozásának hire, siettek megjelenni az elhunyt gyászinnepélyére. Valóban ritka jó természetü ember is volt a megboldogult. Nem volt ő nyughatatlan, ki sorsával, helyzetével soha sincs megelégedve, s következőleg körének nem is kiván betöltője lenni soha. Nem tartozott azok közé sem, kik, ha a tettek mezején, hol bővebben kenyérért kivánnak csak tenni, valamicskét tesznek, azt kürtöléssel adják tudtul a világnak. De igen azok közé, kik hivatalok pontos teljesitéséből származó tiszta öntudatban szeretik elvenni fáradságok legszebb fizetését. Ő, a hol megfordult, mindenütt emlékezetes maradt jó tetteiben.

Péterfi Sámuel törzsökileg a régi Kibédi Péterfi székely családhoz tartozott, a hová tartoznak a Kobátfalvi Péterfiek és a Nagy-Ajtaiak is. Péterfi Sámuel a Nagy-Ajtai Péterfiekhez tartozott, szülői oda való birtokosok voltak, nem régiben haltak el. Testvérei, kik ugy tudom fiakul ötön élnek Nagy- és Közép-Ajtán első emberek, s a községben a mivelt osztályhoz tartoznak. Sámuel született 1821 Nagy-Ajtán. Tanulását a székely-kereszturi unitar. collegiumban kezdette 1833/34-ben, s Kolozsvárt végezte 1847-ben csakugyan az unitariusok főcollegiumában, hol mint segéd pap lépett legelsőbben hivatalba. Ekkor kiütvén a nemzet szabadságharcza, őt is, mint más fiait a hazának, a kötelesség zászló alá szólitotta. Bem táborában szolgált, mint tüzértiszt. Bemmel közvetlen ismeretségben volt. Lecsillapulván a forradalom, a Hunyadmegyében lakó Kénosi Sándor Gergely családjánál vállalt nevelői állást s hogy ennek mikép felelt meg, mutatja az, hogy tanitványai: Kénosi Sándor Lajos, Miklós és József ma Hunyadmegében előkelő állásokat foglalnak el. Majd Szászvárosra hivatott tanitónak a reformatusok collegiumához. 1857-ben pedig székely-kereszturi collegiumunknál nyert tanári széket.

Hogyan felelt meg itten hivatásának, jól tudják azt akkori, s még életben levő kortársai s különösösön tanitványai, kik abban az időben nem mint tanitványai hanem mint gyermekei csüngtek szeretett tanárokon.

Alig rendelkezhetik egy tanár az ismeret közlés nagyobb hatalmával, mint a milyennel ő rendelkezett ; s a siker, a melyet ő tanitványaival, elért, valóban meglepő volt.

Sok száz tanitvány emliti hálával az ő nevét.

Székelykereszturi collegiumunk körül más érdemei is vannak. Az uj tanári lak sokat köszönhet neki. Péterfi messze falvákra ment megkeresni a tanügy barátait, s igénybe venni áldozataikat annak érdekében. Saját maga oltotta be az almásiak, karácsonfalviak, oklándiak és vargyasiak által hozott nagy mennyiségü meszet ; ő maga tanitványyival égette meg az uj épülethez megkivántató sok ezer téglát. Buzditotta őket „Dolgozzanak kérem alásan, mert én nem magamnak épitem ezt a házat jól tudom, de reméllem, hogy önök közül még ebben lakni fog valamelyik.“ Reményében nem csalatkozott, saját szemeivel láthatta azt meg. Péterfi neve élni fog e collegiumnál az által is, hogy a terménytárnak nagybecsü ásványgyüjteményt hagyott, melynek egyes darabjait az ország különböző részeiből szerzette és vásárolta össze.

1863-ban Szt.-Ábrahám ifju papja, Kozma Károly, halálával papnak hivatván meg ez ekklézsiába, e meghivást elfogadta, s ott müködött aztán egész haláláig. 21 évig hirdette a Krisztus evangeliumát beszédben és cselekedetekben, s nevét itt is anélkül, hogy arról a világ tudna, felirta az emlékezet könyvébe. Az ekklézsiai magtár, melynek kamatja egy részéből ma már meg van váltva a papi és mesteri zab kepe, lételét neki köszönheti. Ő juhainak nemcsak gyapjáért, hanem jóllétéért is kivánt szolgálni. A diszes községi iskola, melynél a Szt.-Ábrahámi unitár ekklézsia mestere is, mint segédtanitó mindig alkalmazást nyerhet, s igy csekély fizetése 200 forinttal neveltetett, egyrészt az ő buzgóságának köszönhette megteremtését. A papi telken levő számtalan válogatott fajta gyümölcsfák az utánna következőpapoknak és azok gyermekeinek áldását fogják kiérdemelni.

A jó pásztor életét adja az ő juhaiért, urunk mondása betelt rajta. Betegségét is közvetlenül az okozta, hogy egy halgatójának végóhaját teljesitni, hogy őt eltemesse, Kis-Mödre ment csúf, zord időben. Ez időtől fogva mindig betegeskedett. Végül betegsége vizkorsággá változván, bármily erőteljes vala is f. évi oct. 27-én megszünt élni. Felette gyász istenitiszteletet e sorok irója tartott egy egyszerü imában és alkalmi beszédben, Róm. XV. 19. vers alapján. Ravatalát hü özvegye, kivel Szászvároson kelt egybe, veje, egyetlen leánya, s számos unokája, testvérei, rokonai s a kereszturi collegium tanári kara, paptársai és más résztvevők állották körül, kikkel együttesen kivánom : Nyugodjanak békén porai, a mig hitünk szerint viszont meglátandjuk egymást.

Péterfi Mihály,
egykori tanitványa s kedei unitár. pap.

IRODALMI ERTESITŐ.

Okmányok az 1638-iki dézsi complanatio és a szombatosok elitéltetéséhez. A Magyar Tud. Akademia történelmi bizottsága megbizásából a nagytudományu történelemiró Szilágyi Sándor által szerkesztett „Erdélyi országgyülési emlékek“ X. kötete 1637—1648 közti időt tárgyalván, a dézsi complanatiót s a szombatosok elitéltetését is tárgyalás alá veszi, s bár nem sok uj adatot mutat fel, de van az okmányok közt egy pár, mely a szombatosok ügyét okmányilag állitja elénkbe, s mint ilyen egyháztörténelmünk szempontjából figyelmet érdemel.

Miután a szerkesztő a kötet bevezetésében e kort s annak folytán a complanatió és a szombatosok elitéltetése történetét tárgyalja, a kötet további részében a következő okmányokat hozza:

I. A gyulafejérvári 1638, apr. 23 és 16-án tartott országgyülés törvényeit, melynek I. articulusának rubruma: Az judaizansok ad diem 1 Juli Deésen evocaltassanak és ott finaliter dolgok decidaltassék, végeztetik. (135—149 l.)

II. 1638 máj. 23-ról: Az unitárius könyvek elkobzása czim alatt közöltetik 33 elkobzott könyv czime. (165—167 l.)

III. 1638. jul. 1—16-ról közöltetik:

a) A deési complanatió, egyházi tanácsunk levéltárábani eredeti szerint. (174—181 l.)

b) Pécsi Simon notapere. (182—190 l.)

c) Vallon Borbára és Pécsi Judit notapere (190—191 l.)

d) Pécsi Zsuzsánna és Kristina notapere. (191 l.)

e) A szombatosok notaperében itélet jul 15-éről. (191—195 l.)

f) Egy más itélet jul. 16-ról. (195—199 l.)

ff) Testimonium super executione dotis et persolutione gen. Anae Sophiae Kendeffi Keresztessianae. (200—201 l.)

g) A formula administrandi elkobzása. (201—202 l.)

IV. 1638. nov. 2—9-ről szombatos perek a beszterczei terminuson:

a) Az unitárius zsinat itélete. (208—210).

b) Paczolayné pere (210—212.)

c) Pécsy Margit téritvénye. (210—213 l.)

d) Pécsy Simonért való kezességlevél (212—216 l.)

V. A Pécsy-örökösök folyamodása a Balázsfalvát illető iromány ügyében. (460—461 l.)

Királyi telepitvényesek-é a székelyek? Dr. Szabó Károly a kolozsvári magy. kir. tud. egyetem nyilvános rendes tanára, a „székely mivelődési és közgazdasági egylet“ f. évi közgyülésén Marosvásárhelyt a fennebbi czim alatt egy felolvasást tartott, mit külön is kiadott. A felolvasás a tudós tanár reputatiójának teljesen megfelel. Historiai adatokkal dönti meg Hunfalvi Pál hires nyelvészünk ama hypothesisét, hogy a székelyeket a XII. században Magyarországból tetepitették jelenlegi lakhelyükre. „Hogy a székelyek nem lehettek királyok

által telepitett határőrök, hanem valamint személyökre nézve teljesen szabadok voltak, ugy földjüket örökség (haereditas) jogán tökéletes tulajdonul birták, a régi székely jog történelme a napnál fényesebben bizonyitja. Törvényeink a törzsökös székelyeket, bármelyikhez tartoztak a három rend közül, egyiránt nemeseknek ismerik ... A székely-örökségben, mint mindenki tudja, királyi jog nem létezett; székely földön a király, az 1562-ki székely lázadás leverése után Segesvárt kelt országgyülési végzés előtt, senkinek egy talpalatnyi földet sem adományozhatott. A székely örökség még hütlenség esetében sem szállhatott a a királyi kincstárra, mert székely ember, kivéve a hűtlenség esetét s a bűnügyeket, fejét sem, jószágait pedig soha el nem vesztheti." (18.19 l.) Ezek után elégségesnek tartjuk még közölni a kitünő értekezés zárószavait: „Az én meggyőződésem szerint, melyet adatokkal, oklevelekkel, jogtörténelmi tényekkel igazoltam, a magyar tudományosság a székelyek Hunfalvy által hirdetett eredetének kérdése fölött bizvást napirendre térhet. Az igazságnak döntő ereje van, az kivivja és föntartja magát, mert szilárd alapon, a történelmi tények bizonyságán nyugszik; ellenben a legelmésebben kigondolt hypothesisek mulékony szivárvány gyanánt elenyésznek. Opinionum commenta delet dies." Ehez mi csak annyit teszünk még, hogy a ki akár a székelyek eredetével, akár a történelmi igazság keresésének módjával meg akar ismerkedni, szerezze meg e kis füzetet, mert ez mindkettőben kitünő szolgálatot nyujt. Ára?

Ezzel kapcsolatban megemlitjük, hogy a Székely-egylet ez évi nagygyüléséről Emlékkönyvet adott ki, mely a Szabó Károly értekezésén kivül Nagy Gyula kir. erdésztől „a székelyföld közgazdasági szerepéről és hivatásáról" tartalmaz egy terjedelmes értekezést és a közgyülés jegyzőkönyvét, Hajós János elnök szép megnyitó beszédével.

Unitárius kis könyvtár. Szerk. Derzsi Károly. Budap. II. ker. főutcz. 8 sz. XIV. szám tartalma: Imaházat megnyitó ima és beszéd a szerkesztőtől.

Hódmezővásárhelyen már több év óta tartatott isteni tisztelet az ottani hiveknek a városi leányiskola termében és más helyen. A f. év nyarán a hivek saját maguknak nagy buzgósággal szereztek egy házat és azt imaházzá alakitották át. A jelen füzetben közölt ima és beszéd éppen ez imaház megnyitása alkalmával tartatott. Szerző a beszédben kimutatja, hogy az ember vallásos lény, s mint ilyen kereste és ezután is keresni fogja Istent. E keresés közben ujabb igazságokra jut s ez igazságok legnagyobbika az, hogy a világon semmi emberi mű s igy a dogmák sem állandók, ugyanazért azokat, a kik igyekeznek a lehető legtisztább formához jutni minden haladó embernek kötelessége biztatni és bátoritni. A befejező részben lelkesülten inti hiveit a testvéri türelemre és egyetértésre s erre hivja fel Hódmezővásárhely közönségét is. A füzet jövdelme ugy hiszszük, a fiókegyház javára fog forditattni s már csak azért is melegen tudjuk ajánlani.

Éppen a fennebbi sorok irásakor érkezett az Unitárius kis könyvtár XI—XIII. sz. füzetének külön kiadása e czim alatt: Jézus élete. (Hopps P. János után angolból.) Forditotta s részben átdolgozta Derzsi Károly budapesti unitárius lelkész. (Kiadatott a „Dávid Ferencz-alap" irodalmi czélra rendelt jövedelméből. 8 r. 1—28 l. Ára 5 kr.) A szöveget a forditó több helyt módositotta, hogy annál könnyebben olvasható legyen. Szebb és magasztosabb tárgyu könyv alig kinálkozhatnék ily olcsó áron a megszerzésre. Minthogy annak ide-

jében a tartalomra megtettük volt ismertetésünket, most csak annyit jegyzünk meg, hogy e kis könyvből, a ki csak valamennyire tud olvasni, könnyen megismerheti Jézus vonzó életét és felséges tanitásait. Lelkészeinknek különösen figyelmébe ajánljuk a nép közt terjesztés végett. S maguk is igen jó hasznát vehetik a vasárnap délutáni tanitásoknál. A könyv betüi jó nagyok, kiállitása diszes. Bs.

Modern beszédek czim alatt az angol unitárius lelkészek egy füzetes vállalatot inditottak meg oly czélból, hogy a mindennapi vallásos, dogmai és társadalmi kérdéseket a legkitünőbb papok és irók által tárgyalva, az olvasó közönség elébe terjeszszék. A beszédeket a szabad vizsgálódás, a tudományos készültség és mély vallásos szellem jellemzik. Az eddig megjelent 32 számban a legjelesebb irók nevei fordulnak elő s dolgozataik elég biztositékot nyujtanak arra, hogy a vállalkozók czélja: hogy a vakhitü bigottság és a zabolátlan hitetlenségnek a mai társadalom kebelében tátongó üre áthidaltassék s a tiszta vallás-erkölcsi élet helyre álljon — nagy mértékben el is fog éretni. A vállalkozók a füzeteket ingyen s legfennebb egy pennyért (5 kr.) adják. Bs.

Kis világ legujabb Flori könyve. Irta Eötvös Károly Lajos, Gyulai és Tahy Antal rajzaival. A kis gyermekek világából szép képekben és csinos versekben kevés könyv foglal többet és szebbet magában, mint ez. A kiállitás csinos, a képek tiszták és jók, a tartalom találó versekbe van foglalva. Kedves ajandék. Ajánlhatjuk.

Pár őszinte szó czim alatt Göndöcs Benedek apát és gyulai lelkész egy füzetet adott ki, melynek az a fontos czélja van, hogy hazánkban a méhészet, gyümölcsészet és selymészet általánosan elterjedjen. A czélnak megfelelőleg érdemes tapasztalati oktatásokat nyujt, s azokat ábrákkal is illustrálja. — Ugyancsak Göndöcs Benedek kiadta Fekete Pál szőlőszeti vándortanár előadását a szőlőszetről. Egy külön füzetben részletesen megirta Göndöcs Benedek a selymészet kátéját ily czim alatt: „Hogyan lehet az országban mielőbb általánosan elterjeszteni a selymészetet és hogyan kell tenyészteni a selyemhernyót?“ Árai 20 kr. — Mindhárom munkát ajánljuk lelkészeinknek.

Magyar Paedagogiai Szemle tanügyi havi közlöny, szerkeszti: Rill József. A novemberi füzet is változatos tartalommal jelent meg a szerkesztő, s mások tollából. Pozsonyi Béla figyelemreméltó közleményt ad „Vallásos nevelés az iskolában“ czim alatt. Az utolsó iv tanügyi élettel és irodalommal foglalkozik. A jövő évben már VI-ik évfolyamába lép. Megemlitjük itt a Kolozsvárt megjelenő „Család és Iskola“ czimü tanügyi lapott is. Szerk. Rieger J. E lap már régi harczossa a tanügynek, munkatársai között Dr. Brassai, Dr. Felméri Lajos, Váradi Károly s más jeles irók vannak. A külföldi tanügyi mozgalmakra gondot fordit. Ára egy évre 3 frt.

Nemzeti Nőnevelés. Havi folyóirat. Szerk. a budapesti sugárúti állami tanitónő képző intézet tanitói. Jelesen szerkesztett havi folyóirat. Ára 5 frt.

Protestans lapok: Az uj év alkalmából idejegyezzük a magyar prot. egyh. lapok és folyóiratok névsorát: Heti lapok: Prot. Egyh. és Isk. Lap. Szerk. Dr. Ballagi Mór. Budapest IX. ker. Kinizsy u. 29. sz. 1. em. Ára egész évre 9 frt. Prot. Közlöny. Szerk. Sándor József, Kolozsvár. Ára 6 frt. Debreczeni Prot. Lap. Szerk. Tóth Sámuel. Debreczen. N. Péterfia u. 348. sz. (Uj évtől kezdve ez is heti lap lesz.) Ára 5 frt. Sárospataki La-

pok. Szerk. Mitrovics Gyula. Sárospatak. Ára 5 frt. Evangelikus Egyház és Iskola. Szerk. Trsztyénszky Ferencz. Pozsony. Ára 6 frt. Vasárnapi Prot néplap. Szerk. Czelder Márton. Ára 2 frt.

Füzetes vállalatok: Evangeliomi Lelkészi Tár. Ára 3 frt. Evangeliomi Lelk. Tár gyászesetekre. Ára 1 frt 50 kr. Mindkettőt Szerk. Czelder Márton. Unitárius kiskönyvtár. Szerk. Derzsi Károly. Budapest. II. ker, Főutcza 8 sz. Minden egyes füzet ára: 5 kr.

Folyóiratok: Magyar Prot. Egyh. és Isk. Figyelő. Szerk. Czelder Márton, Kecskeméten. Megjelenik minden hónapban egyszer. Ára 4 frt. Protestans Pap. Szerk. Lágler Sándor és Kálmán Dezső. (Kölesd. Tolnam) Gyakorlati szakközlöny. Megjelenik havonként egyszer. Ára 4 frt. Gyakorlati biblia magyarázatok. Szakfolyóirat Szerk. Garzó Gyula. Békés-Gyomán. Megjelenik két hóban egyszer Ára 4 frt.

Ker. Magvető.

KÜLÖNFÉLÉK.

Nyilatkozatok a Jézus személyiségéről. A különös véletlen ugy hozta, hogy a f. évben a világ három egymástól messze távol eső részében három nevezetes egyházi alkalomból a szónokok ugyanarról az egy tárgyról: a Jézus Krisztus személyiségéről tartották beszédeiket. Amerikában az unitárius és más szabad keresztények saratogai nagy conferentiáján dr. Stebbins, Magyarországon a dunamelléki ev. ref. egyh. kerület püspöke Szász Károly budapesti lelkészszé avatásakor, és Angliában a brit és külföldi unitárius társulat évi gyülésén Brooke Stopford. A beszédekben tett főbb nyilatkozatokat érdekesnek tartjuk közölni.

Dr. Stebbins Horatio Amerikában ezeket mondotta: „A Jézus lénye nem összetett, hanem egyszerü, s mint ilyen mintája minden istenes emberi lénynek; ki üdvözitő, hatalmat és megváltást az által gyakorol, hogy minden okos lélek előtt megismerhetővé teszi önmagát az által, hogy kiváló szeretetreméltóságával buzditani, tekintélyével bátoritani tud arra, hogy nyerjünk önbizalmat s igyekezzünk olyanná lenni, a milyen ő volt az okosságban és szeretetben. Az kétségbe vonhatatlan tény, hogy az emberiség hovatovább mind kevesebb hajlandóságot kezd mutatni ama nézet elfogadása iránt, melyet a régi egyházi irók tanitottak Jézusról. Én megvagyok győződve, hogy ha a Jézus emberi voltának felismerésénél és megdicsőitésénél minden dogmai formula mellőztetni fog, ha megengedik, hogy az emberi értelem maga ismerje fel s a sziv maga szeresse meg őt, ez a vallásos életre nézve sokkal áldásosabb lesz.“

Szász Károly beszédében ezeket olvassuk: „Mivel mi az Istent még hit által sem láthatjuk és hozzá csak a Krisztus által közelithetünk a ki ember levén, nekünk is felfogható — s Isten levén, benne az istenséget ismerhetjük meg — azért csak egy a közbenjáró Isten és emberek között t. i. az ember Krisztus Jézus (1. Tim. II. 5.) a kire mint alapra a mi templomainkat épitettük, s a

kinél más alapot senki nem is vethet (1. Kor. III. 11.)... Fényes gloriával áll előttünk az Isten-Jézus magasztos, ember feletti, mennyei alakja ... Mi azért gyermeteg hittel fogadjuk és hirdetjük a Krisztus szeplőtlen fogantatásának, szűztől való születésének, csodatételeinek, feltámadásának és mennybemenetelének tényeit s hittel és buzgósággal üljük meg az e tények emlékére rendelt ünnepeket. De nem tagadom, atyámfiai, hogy én a Jézus istenségének e bizonyitványait egy sokkal fontosabb, bár a felületes szemlélő előtt kevésbé feltünő tényben látom megerősitve, melyet azért a Krisztus istensége csodájának legerősebb bizonyitékául szoritok szivemre. S e tény: hogy ő benne nem volt bűn. Minden ember Ádám óta bünben született, egyedül ő volt kivéve az eredendő bűn köztörvénye alól ...

Az isten Krisztus elérhetlen magasságban áll felettünk, a kit csak imádat illet tőlünk, de a kit nem követhetünk ... Az Isten emberré lett a Krisztusban s ezzel — megtartva isteni természetét, melynél fogva példányunkká válhatott — oly közel lépett hozzánk, hogy követhetjük, ha utól nem érhetjük is. Hasonló lett hozzánk mindenekben a bűnön kivül (Zsid. IV. 15)."

Brooke Stopford londoni lelkész igy nyilatkozott: „A mikor Jézusra ugy gondolok, mint a József és Mária fiára, ki semmi csodálatos módon nincs elszakitva tőlem, midőn meggondolom, hogy ő nem valami csodálatos módon, hanem a mindnyájunkban élő és ható szellemnek hódolva, az önfeláldozás és szentség magaslatára jutott, ugy, hogy ellenségeit bátran kihivhatta, hogy találjanak benne bünt; midőn meggondolom, hogy mint ember, miképpen győzött le minden bünt, s hitével miképpen diadalmaskodott a világ minden hatalmán — akkor oly szeretet és öröm szállja meg lelkemet iránta, a lélek emberi ura iránt a mely nagyobb és erősebb bármely érzületnél és gerjedelemnél, mely valaha emberi szivben lehetett. De ez az érzület mégis teljesen különbözik attól, a melyet én Isten, az atya iránt érzek ... Azt mondják, hogy egy ember sem lehet bün nélkül, s következőleg, hogy ha Jézus büntelen volt, tehát isten volt, s ő büntelenséget követelt magának éppen azért, mivel isten volt.

Én ellenkezőleg azt mondom, hogy ő semmi oly értelemben nem követelt büntelenséget magának, a hogy az lehetetlen volna nekünk, az ő testvéreinek; ő éppen olyan természettel született és ugy nőtt fel minden tekintetben mint mi; ő nem volt természetfelettileg tökéletes ugy, hogy hibázni ne tudott volna, hanem ő is megkisértetett és ellenállott a kisértésnek, mint a hogy mi is tehetjük; ő ugy jutott szellemi tökéletességre, mint bárki más eljuthat, t. i. hogy küzdött a tökéletlenség elemei ellen, megharczolta a hit és szeretet nemes harczát s napról-napra legyőzte a rosszat, igy bizonyitván be saját személyében, hogy az embernek el lehet jutni a szentségre. Jézus, miután saját tapasztalatából meggyőződött felőle, kijelentette azt is, hogy az ember végül oly jó is lehet, hogy hozzá nem férhet bün. Igen, az ember lehet büntelenné, mondá Jézus, ha hite lesz Istenben és szereti őt. És mi erről a kijelentésről csaknem elfeledkeztünk, ezt a tudósok theoriái egészen elrejtették volt az ember szeme elől."

Az Észak-Ámerikai Egyesült-Államok elnöki széke betöltése alkalmából a Londonban megjelenő „Christian Life" a következőt irja: „Az első elnök Washington deistának tartatott, de az unitarismus iránt nagy rokonszenvvel viseltetett s sokan azok közé is sorolják; rajta kivül Adams János a második elnök, Jefferson Tamás, Adams Quincy János és Fillmore Millard határozottan unitárius hitet vallottak. Lincoln is nagyon hajlott az unitárismushoz. A jelen évben lefolyt választásból az eddig republikánus unitáriusok moralis kérdést csináltak s csaknem félévig folytatott szószéki és hirlapi küzdelmöknek nem kis befolyása volt arra nézve, hogy a democrata párti de kifogástalan jellemü Cleveland választassék meg".

Az unitáriusok legnagyobb számban vannak az Ámerikai Egyesült Államokban, aztán Angliában és hazánkban. Egyházaik a következő arányban oszolnak meg. Amerikában van 340, melyek közül 176 esik Massachusets államra; Angliában 283, Skociában 9, Walesben 32, Irlandban 41, az Ember-Szigeten 1; Magyarországon anya-egyház: 107, leány-egyház 96, vagyis az öszszes unitárius egyházak száma 909. Az ámerikai unitáriusoknak van 5 egyházi lapjok; az angoloknak 10, a magyaroknak 1 s igy összesen: 16.

A szétszórtan élő hivek gondozása. Észak-Ámerikában az utóbbi években különös figyelmet kezdenek hitrokonaink forditani azok lelki gondozására, a kik az anyaegyházaktól messze elszakadtak. Illinois államban ezelőtt egy évvel állitottak be ily missionariust, ki tiz hónap alatt meglátogatott huszonegy oly helyet, a hol csak egy vagy két hive volt, ez idő alatt beutazott 4132 mértföldet, prédikált vagy felolvasott 65-ször, temetett ötöt, esketett hármat, volt e helyekről 510 frt (202 dollár) bevétele, 440 forint kiadása; irt 202 levelet, szétosztott 461 beszédet vagy pamphtettet, és elterjesztett számos példányt az „Unity" és Christian Register" czimü lapokból, a meglátogatott helyekről egyharmadától kapott meghivást ujból is. Ugyane czél elérésére alakult 1881-ben Az unitárius nők társulata. E társulat tagjai nagy mérvü összeköttetést szereztek magoknak, hol magán levelek, hol pedig hirlapi felszólitások utján oly unitárius egyháztagokkal, a kik régi idő óta el vannak szakasztva az egyháztól. Ennek az az eredménye lön, hogy nemcsak unitáriusok, hanem más vallásuak is, közöttük több lelkész kért és nyert felvilágositást tőlük az unitarismusról. A társulat nagymennyiségü unitárius nyomtatványt küldött szét az Államok minden részébe. Közelebbről a társulat titkára felhivást intézett minden unitárius nőhöz oly czélból, hogy gyüjtsenek pénzt unitárius czélokra; terjeszszék az unitárius irodalmat, és alakitsanak társaságokat az unitárius müvek tanulmányozására. E lelkes munkásságnak már eddig is meg volt a hatása Ámerikában, s azt hisszük, hogy ha nem is oly mérvben, de nálunk is bizonnyal többet lehetne tenni távol élő hiveinkért.

Szalacsy Farkas végrendelete. F. évi október 27. Budapesten elhalt Szalacsy Farkas, a nagyemlékü néhai Kovács Sebestyén orvostudor veje, 1881. márt. 8-án Budapesten kelt végrendeletében a mi unitárius egyházunkról is megemlékezett, a mint a végrendelet ide vo-

natkozó része szól: „e vallásfelekezet iránti különös tisztelete és nagyrabecsülése jeléül 5000 azaz ötezer forintot“ hagyományozván egyházunk számára. Midőn e becses hagyományt az elhunyt nemes férfiu iránti legmélyebb kegyelet érzésével itten feljegyezzük, nem titkolhatjuk el azt, hogy reánk nézve e hagyományt kétszeresen becsessé teszi az a rokonszenv és méltányló elismerés vallásfelekezetünk iránt, mely annak, a mint a végrendeletben ki van fejezve, indokául szolgált.

Lelkészi nyugdijalap. Angol hitfeleink már jó ideje, hogy gondoskodni kezdettek a szolgálatra alkalmatlanná vált lelkészek, s a lelkészek özvegyeinek és gyermekeinek gondozásáról. 1855-ben alakult egy társaság, mely az ügyet magáévá tette, s már abban az évben oly összeget gyüjtött össze, hogy egy tagot 200 forint segélyben részesitett. Azóta a társulat iránti érdeklődés oly fokozatosan növekedett, hogy tiz év mulva (1865) tiz egyén összesen 3300 frt, 1875-ben huszonegy egyén 8000 frt s 1883-ban harminczkilencz egyén 15,300 állandó évi segélyben részesült, mig azonkivül 900 forint osztatott ki rendkivüli segélyezésre. — Az alap eme rohamos növekedését az magyarázza meg, hogy ahoz nemcsak a segélyzendő lelkészek s ekklézsiáik, hanem egyes buzgó adakozók is hozzájárultak, ugy hogy a mult évben négyen — köztük egy nő — járultak az alaphoz 1000—1000 frt összeggel.

A keresztturköri közgyülés néhai id. Pálffy Dénes 1000 frt urb. kötv. alapitványának eddig központártárunkban kamathalmazással felgyült összes kamatait = 938 frt., a belső emberek nyugdijintézete alaptőkéje gyarapitására határozta forditani. E. K. Tanácsunk e határozatot helyben hagyta és a f. év végeig járó öszszes kamatnak központártárunkból a nyugdijintézet pénztárába való áttételét megrendelte.

Domestika. A magyar ref. egyházak domestikája, melynek alapját 1881-ben az egyesüléskor vetették meg, az idén már szép öszszegeket oszthatott ki. A Budapesten nov. hóban tartott Conventen tett bejelentés szerint domestikájok évi öszszege 72,118 frt 96 kr. Ebből 6072 frt 17 kr. az alapszabályok értelmében a tőkéhez csatoltatott. A többiből szegényebb egyházak nyertek nagyobb öszszegèket. A tiszántuli kerület illető egyházai összesen 10,260 frt, az erdélyiek 9050 frt, a dunamellékiek 2570, a tiszáninneniek 3550, a dunántuliak 5050 frt. A lelkészek közül is számosan részesültek segélyben. Hátraléka is van igaz bőven a ref. közalapnak, de a fennebbi siker kiindulásnak igen szép.

A kecskeméti nagy ref. egyházközség elhunyt jeles papja Fördös Lajos helyébe Czelder Márton, felsőbányai lelkészt, a Magyar Prot. egyh. és isk. Figyelő és társlapjai szerkesztőjét választotta meg, ki állását nem régibben el is foglalta a kecskemétiek általános lelkesedése között. Szerencsét kivánunk a nagybuzgalmu munkás férfinak megérdemelt uj állomásán!

Dr. Sweitzer Sándor, theol. tanárnak 50 éves tanárságát szép ünnepélylyel ülték meg Zürichben f. évi oct. 29-én. Zürich polgármestere Roemer, továbbá Biederman theol. tanár tartottak alkalmi beszédeket s többen mások. Dr. Sweitzer a szabadelvüekhez tarto-

zik, de magok az orthodoxok is kénytelenek elismerni, hogy ő, mint a vallásos eszmék történelmének irója, nagy szolgálatot tett a theologiai tudománynak.

Vallásszabadság Japánban. A japánok császára folyó évi aug. 11-ről egy határozatot adott ki, mely szerint a buddhismus és a Shinto-cultus megszünnek államvallásnak tekintetni s jövőben semmi segélyben nem részesülnek. A japániaknak most már jogukban van azt a vallást követni, a melyiket tetszik. Nincs kétségünk benne, hogy választásuk a kereszténységre fog esni, és pedig az angolok- és amerikaiakkal való öszszeköttetésük utján a kereszténység eléhaladottabb formáira.

Gyászhirek. Agh József tordai polgár élte 52-ik, boldog házassága 28-ik évében, f. évi nov. hó 7-ikén nehány órai halálküzdelem után, tüdőszélhüdésben hirtelen kimult. A megboldogultat gyászolják neje s fogadott gyermekei; testvérei Agh Ferencz egyh. tanácsos, Agh Zsigmond, Agh Zsuzsánna. Béke porainak! — Sárdi Simén Zoltán VI. gymn. oszt. tanuló, élete 18-ik évében, f. évi nov. hó 13-án Marosvásárhelyt, hoszszas szenvedés után jobblétre szenderült. A szülők, testvérek s rokonok mély bánatában osztozik a tanári kar s főtanodánk ifjusága, mert a korán elhunyt szeretett tanitvány, tanulótárs s szép reményü ifju volt. Legyen álma édes! — Dr. Felméri Lajos kolozsvári egyetemi tanárt, folyóiratunk kitünő dolgozótársát ujabb csapás érte legkisebb fia Miklós halálában († dec. 26), ki a roncsoló toroklobnak lett áldozata. Igaz részvéttel osztozunk mély bánatában.

Hibaigazitás. Folyóiratunk mult számának „Különfélék“ rovatában a „Kiváló unitárius jelenségek“ 3. pontja alatt hibásan volt P. H. Wicksteed nevezve a Modern Review alapitójának R. A. Armstrong helyett. Wicksteed a lapnak elsőrendü munkatársa s megalapitásában is kiváló része volt, de azt az első három évben Armstrong szerkesztette.

☞ **Minthogy előfizetőink és pártolóink között vannak hátralékosak is, kérjük szépen hátralékaikat beküldeni, hogy . . . hogy ne legyenek hátralékosaink!**

A szerkesztőség postája.

Kis Mihály, Lőfi Áron, Kelemen Albert esperes, Pálfy János igazgató-tanitó, Varga Dénes tanár és Barabás Ábel lelkész uraknak őszinte köszönetét nyilvánitja a szerkesztőség azért a nagybuzgalomért, melyet vállalatunk iránt annak anyagi oldalát illetőleg körükben tanusitottak. — Pálfy János urnak. Toroczkó. Küldeményét köszönettel vettük s alkalmilag felhasználjuk. — E. F. urnak. Ön többek nevében azt kérdi tőlünk, hogy a Képv. Tanácsnak 1846-ban 69. sz. f. pont alatt hozott határozata áll-e még ma is? A mi tudtunk szerint az illető határozat ma is érvényben van.

Olvasóinkhoz.

Jövő évben éppen 25 esztendeje lesz annak, hogy a Ker. Magvető megindult. 1861-ben alapittatott, a mikor a nemzeti élet egén a sötétemlékü elnyomatás után egy jobb korszak hajnala kezdett derengeni, s a mikor már a vallási liberalismus is addigi tartózkodó helyzetéből szabadabban léphetett a nyilvánosság elé. És a Keresztény Magvető azóta mindig hüséggel igyekezett szolgálni ugy érdemes elődeink szerkesztésében, mint a mienkben azokat az eszméket és szent ügyeket, melyek a szabadelvü kereszténységéi. S ezek szolgálatában elérte, ha nem is a jubileumi 25-ik évet, mert eleintén könyv alakjában jelenvén meg, nem minden évben adatott; de elérte azt, hogy a jövő évben már 20-ik évfolyamot irhat. S ezt a szerkesztők fáradozása és ama kiváló dolgozótársaink szives közremunkálása mellett — kik iránt a legnagyobb elköteleztetést érezzük — t. olvasóink évről-évre megujuló pártfogásának köszönhetni. Azért a midőn örömmel jelezzük a fennebbieket, köszönetet mondunk egyszersmind t. olvasóinknak becses támogatásukért.

És már hogy folyóiratunk továbbra is teljesithesse feladatát, az eddigi szives pártfogást kérjük a jövőre is. Ugy hiszszük, nem szükség t. olvasóinknak felemliteni, hogy a sajtó mily elismerésben részesiti vállalatunkat. Olvasóink itélhetnek maguk is. Részünkről ezután is arra fogunk törekedni, hogy a Ker. Magvető változatos tartalmával méltó legyen az olvasók nagybecsü párfogására és az elismerést ezután is kiérdemelje.

Igen örvendenénk, ha az uj évben, — mint máskor is történt — nemcsak régi pártolóinkat lenne szerencsénk előfizetőink sorában üdvözölhetni, hanem több ujakat is. S ezért szépen kérjük folyóiratunk barátait s különösen lelkésztársainkat arra is, hogy sziveskedjenek annak terjesztését minél szélesebb körben eszközleni.

Folyóiratunkat ismételten jóindulatukba ajánlva s a pártoló és előfizetési dijjak beküldését legkésőbb január végére kérve, fogadják az uj esztendőre szives üdvözletünket és szerencsekivánatainkat!

A szerkesztőség.

ARANYKÖNYV.

Adakozás a martonosi Unitárius Ekklézsiában.

Az igen t. szerkesztőség szives engedelméből a „Keresztény Magvető"-nek „Aranykönyv" czimü rovatát igénybe kivánnám venni a következő közleménynyel:

1. A martonosi unitárius szent ekklézsiában Gáspár Ferencz és neje Lukátsi Juliánna áldozatkész, buzgó hitrokonaink az ekklézsia orgonáját saját költségükön megfestették és meg is aranyoztatták, a mi összesen 80 o. ért. frtba került. E figyelemre méltó kegyes adományaikért fogadják a nemes lelkü adakozók az ekklézsia nevében e helyen is hálás köszönetemet.

2. Nevezett szent ekklézsiában a templombeli székeket a hivek közadakozás folytán ujra festették. A mely adakozásban résztvettek: Pálfi Sándor 2 frt. Gálfi Ferencz 2 frt. Gáspár Zsigmond 2 frt. Datki Sámuel 1 frt. Gálfi Pál 1 frt. Sebestyén Mihály 1 frt. Gálfi Lajos 1 frt. Jakabfi Sándor 1 frt. Gáspár János 1 frt. Gálfi Domokos 1 frt. Gáspár Gergely 1 frt. Vári Mózes 1 frt. Gálfi László 1 frt. Gálfi György 1 frt. Sipos András 1 frt. Vas Sándor alsó 1 frt. Id. Vas Zsigmond 1 frt. Vas Mihály 1 frt. Vas András 1 frt. Iff. Vas Zsigmond 1 frt. Gáspár András 1 frt. Szentpáli Ferencz 1 frt. Kis Mózes 1 frt. Balogh Ferencz 1 frt. Jakabfi Mózes 1 frt. Simon Lajosné 1 frt 50 kr. Demeter János 20 kr. Szilágyi János 20 kr. Vajda Imre 20 kr. Nagy Dénes 40 kr. Szilágyi Pál 20 kr. Demeter László 20 kr. Péterfi Ferencz 30 kr. Nagy Ferenczné 40 kr. Sófalvi Mihály 40 kr. Ifj. András József 20 kr. Benczédi Zsigmond 50 kr. Szilágyi Márton kr. Bálint György 50 kr. Kovács János 20 kr. Fülöp Albert 20 kr. András Mihály 20 kr. Blotár Sándor 40 kr. Fekete Mihály 30 kr. Pálfi József 20 kr. Szabó János 20 kr. Szabó Zsuzsa 20 kr. Id. András József 40 kr. Jánosi Mihály 30 kr. Csobó Ferencz 20 kr. Sófalvi Márton 30 kr. Nagy Pál 15 kr. Kövecsi János 10 kr. Vas Gergely 50 kr. Köz. Gálfi Ferencz 50 kr. Ifj. András Ferencz 50 kr. Patakfalvi Zsigmond 40 kr. Diós Sándor 30 kr. Klistein Hirsch 20 kr. András György 1 frt. Ifj. Demeter József 50 kr. Gáspár József 60 kr. Vas Miklós 50 kr. Id. Vas Mózes 70 kr. Vas Sámuelné 20 kr. Id. Gáspár Mózesné 10 kr. Gáspár István 50 kr. Miklós Sándor 30 kr. Sebe János 50 kr. Nagy Sándor 50 kr. Nagy József 50 kr. Kuti Ferencz 50 kr. Vas Ferencz 1 frt. Demeter Ferencz 33 kr. Ifj. Vas Mózes 40 kr. Gáspár Sándor alsó 50 kr. Miklós Gergely 50 kr. Id. András Ferencz 20 kr. Silvester Mihály 10 kr. felső Vas Mózes 30 kr. Gáspár György 50 kr. Gáspár Sándor felső 50 kr. Bálint Judith 20 kr. Miklós Mihályné 10 kr. Derzsi Rózsi 10 kr. Szentpáli Mózes 50 kr. Szeutpáli Mózesné 60 kr. Ifj. Balog János 50 kr. Csiki Mózesné 10 kr. Bakaló Györgyné 10 kr. Kibédi János 20 kr. Id. Balog János 30 kr. Szentpáli József 50 kr. Kibédi György 10 kr. Vajda Ferencz 20 kr. Kovács Mihály 20 kr. Máthé Sára 50 kr. Gálfi Károly 10 kr. Geréb György 50 kr. Geréb Mihály 40 kr. Balog Zsuzsa 10 kr. Máthé János 40 kr. Vajda Sándor 20 kr. Molnár János 30 kr. Vas Sándor 10 kr. Vas István 10 kr. Major Mihály 10 kr. Lajos Gergely 10 kr. Szőcs István 20 kr. Ifj. Vas Ferencz 10 kr. Kovács Imre 10 kr. Derzsi Mózes 40 kr. András Zsigmond 30 kr. Kálmán Ferencz 20 kr. Vas László 30 kr. Benczédi Ferencz 50 kr. Kádár Mózes 30 kr. Jakabfi Mária 2 frt. Derzsi István 50 kr. Kővecsi Anna 10 kr. Sófalvi Mária és fia Mihály 20 kr. Összesen **63 frt 48 kr**.

Simon Ilona és Simon Zsuzsa kisasszonyok a kathedrára egy értékes takarót varrtak, a mihez csak az anyag 25 frtba jött.

Fogadják a nemes lelkü adakozók a közügy érdekében tanusitott ezen áldozatkészségükért e helyen is hálás köszönetemet.

Nevezett ekklézsia szintén ez évben meszeltette ki saját templomát, épitett diszes papi lakot.

Martonos, 1884. nov. 28. Gábor Albert, lelkész.

Nyilvános köszönet.

Dr. Gálffy Endre, honvéd törzs-orvos, nemcsak egész odaadással gyógyitja kolozsvári főiskolánk beteg tanulóit, hanem más uton is kimutatja emberbaráti szeretetét. Ugyanis az isk. kórház részére egy 52 frt értékü sodronyvaságyat s 8 pár papucsot ajándékozott, ezenfelül 10 frtot borra, elgyengült betegek részére. Török Áron f.-rákosi lelkész szintén 2 frt 62 krt küldött nevezett kórház javára. A jótett önmagában hordja a jutalmat, de az igazgatóság kedves kötelességének ismeri szives köszönetet mondani a nyilvánosság előtt is.

Az igazgatóság nevében:

Kovács János, igazg. tanár.

A Budapesten alapitandó unitárius rendes lelkészi állomásra és állandó imaházra tett kegyes adományok.

XXIV. Közlemény.

Dr. Székely Ferencz főgyüjtőnél adakozott a 38. számu könyvecskére Pécsett Zsolnay György közvetitése mellett: Zsolnay György 50 kr. Dr. Illés Károly 2 frt. Szikszay János 1 frt. Pécs sz. kir. város 5 frt. Koszér János 50 kr. Verner Ferencz 50 kr. Bolgár Kálmán 50 kr. Zsolnay Miklós 2 frt. Zsolnay Erzsébet 1 frt. Rosenfeld Mór 1 frt. Asztalos János 50 kr. Szibert Nándor 50 kr. Erdősi Lajos 50 kr. Dr. Vissy István 50 kr. SternKároly 50 kr. Dr. Koharics Károly 50 kr. Gadácsy Antal 50 kr. Ifj. Závodi Albin 50 kr. Összesen: **18 frt**.

A 11. sz. gyüjtőkönyvecskére Kuthy István közvetitése mellett adakoztak Jászberényben: Platta Antal 10 kr. Aray Károly 40 kr. Pethes Pál 30 kr. Takátsy Endre 20 kr. Kuthy István 5 frt. Lakatos Imre 1 frt. Vágó Gellért 50 kr. Sziklafi Pál 10 kr. Kléger József 20 kr. Tarnay Alajos 20 kr. Becsei Gyula 1 frt. Klignon N. 30 kr. Lippe Vilmos 20 kr. Haasz Sámuel 30 kr. Vargha Román 20 kr. Buck Gábor 5 frt. Moskovics Jónás 1 frt. Schwartz Hermann 1 frt. Sismis József 50 kr. Tarnay Károly 30 kr. Hegyi József 20 kr. Vogronics Kálmán 30 kr. Grünhut Kálmán 20 kr. Holtzer testvérek 20 kr. Lippe N. 10kr. Berger L. s fia 40 kr. Brünauer N. 20 kr. Hochäuser Emán 40 kr. Leitner Kálmán 70 kr· Czehenter M. 50 kr. Ifj. Koháry József 10 kr. Vargha Béla 40 kr. Lusztig testvérek 80 kr. Mellinger Hermann 20 kr. Pecsenyánszki István 10 kr. Neuhauser G. 20 kr. Közlaki Alajos 30 kr. Jászkerületi népbank 50 kr. Moller N. 20 kr. Szilvásy Gyula 1 frt. Buxbaum N. 10 kr. Mátrai László 50 kr. Ehrlich N. 20 kr. Donáth Jakab 20 kr. Buck Dávid 30 kr. Mandel N. 20 kr. Klein Markusz 20 kr. Grün Jakab 1 frt. Eördögh András 70 kr. Bathó Arisztid 10 kr. Dr· Lővy Adolf 20 kr. Mallár József 50 kr. Pintér Mihály 1 frt. Burus József 1 frt. Kántor Imre 10 kr. Rigó János 20 kr. Vékony Sándor 20 kr. Fridvalszky János 10 kr. Liptay László, Horti János 20 kr. Váczi Péter 10 kr. Veres József, Petrik Ferencz 20 kr. Farkas Péter, Csik Péter 20 kr. Horti Mihály, Somai Mihály 20 kr. Gerőcs István 10 kr. Csányi István, Kónya Lajos 20 kr. Darázs István, Gerőcs József 20 kr. Muharay Sándor 50 kr. Öszszesen: **33 forint 50 kr**.

A 36. sz. gyüjtőkönyvecskére adakoztak Cserna Vincze közvetitése mellett Veszprémben: Cserna Vincze 2 frt. Cserna Vinczéné 2 frt. Cserna Károlin 1 frt. Pongrácz Jenő 1 frt. Véghelyi Dezső 1 frt. Galamb József 50 kr. Laky Kristóf 2 frt. Köves János 1 frt. Kenessey Károly 50 kr. Horváth Kálmán 50 kr. Berky Károly 50 kr. Mikoványi Ödön 50 kr. Valaki 30 kr. N. N. 20 kr. Devics József kanonok 1 frt. Ifj. Simor János 50 kr. Id. Gaal Lajos 1 frt. Keglovics Mátyás 50 kr. Vargha Lajos 1 frt. Zsoldos Ignácz 1 frt. Kleszár Ferencz 50 kr. Pap Gyula 50 kr. Rikósy Ede 50 kr. Bossányi József 50 kr. Kopácsy Árpád 2 frt. Körössy Antal 1 frt. Kenessy Móricz 1 frt. N. N. 1 frt. M. K. 1 frt. Horváth Lajos 1 frt. Antal Gábor 50 kr. Vikár 30 kr. Sebestyén Dávid 20 kr. Jády József 30 kr. Dr. Kaposi G. 20 kr. Kis Ernő 30 kr. Dr. Fischer Lajos 20 kr. M. L. 30 kr. L. K. 20 kr. H. L. 30 kr. B. J. 30 kr. Saáry Lajos 50 kr. Ihász Sándor 50 kr. Pintér Mihály 50 kr. Manovill Samu 50 kr. Neu Mór 10 kr. Ney József 20 kr. Weisz Jakab 20 kr. Kubai 30 kr. Kélc János 20 kr.

N. N. 10 kr. Rothauser Rudolf 20 kr. Weisz Elek 20 kr. Weisz Ede 50 kr. Vizner 10 kr. Rausburger 20 kr. Manovil Malvin 20 kr. Becske 10 kr. Manovill Miksa 20 kr. Manovill Aladár 20 kr. Wizner 10 kr. Aschberger 20 kr. Manovíll Kata 20 kr. Tóth László 50 kr. Dr. Csolnoky Ferencz 1 frt. Ifj. Gaal Lajos 1 frt. Öszszesen: **38 frt.**

A 43-dik sz. könyvecskére folytatólagosan adakoztak Budapesten: Devecsics Mihály 1 frt. Horváth István 1 frt. Sandroschitz István 1 frt. Plundrich Ferencz 3 frt 60 kr. Gerlovits János 15 frt. Öszszesen: **21 frt 60 kr.**

A 45-dik sz. könyvecskére folytatólagosan adakoztak Budapesten: Rerrich Ferencz 1 frt. Kosután József 1 frt. Schember C. és fia 1 frt 60. Székely Aladár 1 frt 90 kr. Kristóffy és Nemeth 1 frt 50 kr. Blazek Adolf 1 frt. Mehringer Lipót 2 frt. — Továbbá Dr. Laban Lajos közvetitése mellett Pozsonyban: Grigár Róbert 30 kr. Takács 20 kr. Mladoniczky Sándor 30 kr. Zsitvay Leo 20 kr. Sendlein Antal főmérnök 1 frt. Laban Antal 1 frt. Dr. Laban Lajos 1 frt. Dr. Vida Géza 50 kr. Hölgyek 50 kr. Udvardy István 30 kr. Bauer N. 20 kr. Fekete Jenő 50 kr. Zsaborszky Ferencz 1 frt. Morauchek Gyula 10 kr. Weiland N. 20 kr. Dankovszky Sándor 20 kr. Tomka Lajos 10 kr. Orosz László 20 kr. Csörgey Titus 20 kr. Öszszesen: **18 frt.**

A 44. sz. könyvecskére adakoztak Csiki László közvetitése mellett Lugoson: Csiki László 5 frt. Athanaszievits Sándor 5 frt. Rezey Fabius 2 frt. Nagy Elek 1 frt. Popp Lajos 1 frt. Ostrubay József 1 frt. Estvenyanczu N. 1 frt. Dr. Fischer Benő 1 frt. Stern Ferencz 1 frt. Dr. Kókay Károly 1 frt. Brediceanu Coriolan 1 frt. Fényesi Zsigmond 1 frt. Simon Endre 1 frt. Kanitsár Károly 50 kr. Biró Béla 50 kr. Kerkota József 50 kr. Szögyényi László 50 kr. Kiss Ferencz 50 kr. Inándy György 50 kr. Popovits Gyula 50 kr. Varasdy Károly 50 kr. Budintianu N. 50 kr. Kovács N. 40 kr. Gyöngyösi N. 10 kr. Öszszesen: **27 frt.**

(A fennebbiek mind Dr. Székely Ferencz főgyüjtőnél adakoztak.)

Méltóságos Bedő Albert ministeri tanácsos s országos főerdőmester urhoz a 4-ik számu gyüjtőkönyvecskére adakoztak: Gróf Zichy Jenő, országos Iparegyesületi elnök, országgyülési képviselő, valóságos belső titkos tanácsos, 20 frt. Burchart Conrad, gőzmalmi igazgató és brasiliai főconsul 10 frt. Rónai Antal m. kir. főerdőtanácsos 5 frt. Rutska Tivadar kir. főerdőfelügyelő 5 frt. Dobl Miklós m. kir. erdőszámvevőségi igazgató 5 frt. Belházi Emil m. kir. főerdőtanácsos 5 frt. Garlathy Kálmán m. kir. főerdőrendező 5 frt. Horváth Sándor kir. erdőfelügyelő 5 frt. Almásy Andor m. kir. főerdőmester 5 frt. Havas József kir. erdőfelügyelő 5 frt. Várjon Géza m. kir. főerdőmester 5 frt. Törzs Kálmán kir. erdőfelügyelő 5 frt. Tomcsányi Gusztáv m. kir. erdőmérnök 5 frt. Földi János m. kir. erdész 5 frt. Schnierer Gyula m. kir. ministeri tanácsos 5 frt. Illés Nándor m. kir. főerdőtanácsos 5 frt. Öszszesen: **100 frt.**

Kovács Antal kir. törvényszéki biró urhoz a 75. sz. könyvecskére adakoztak: Menner Gyula, Krovanopolszky Ferencz, Barna Bertalan, Kulin Ödön, Olvashatatlan, Dr. Komethal Sándor, Székely Elek, Juhász Jenő, Szépy István, Szendi Károly, Ambrosy 1—1 frt. Bapisz József 5 frt. Kovács Antal 5 frt. Feuerer Antal 50 kr. Egy valaki 50 kr. Öszszesen: **22 frt.**

Gál Kálmánhoz a 64. szá. könyvre ujból adakoztak: Untermüller Alajos, Abaffy József, Kovács Dávid és Gál Kálmánné együtt **1 frtot.**

Dénes Mihály urhoz a 244. számu gyüjtőivén: Dénes Mihály 2 forint. Késmárky Ákos Besztercze 1 frt. Együtt **3 frt.**

Hédervàry Ernőtől **5** frt. K. Nagy Sándortól Küsmöd **3** frt. Antal Páltól 52. sz. könyvre **1** frt **20** kr.

T. Molnár Sándor ügyvéd urtól Kolozsvártt 10—14-szer 10 forintjával **50 frt**

Lőrinczy Dezső urhoz Fogaras a 148. számu könyvecskére adakoztak: Varga Zsigmond 30 kr. Lőrinczy Gyula 20 kr. Váró Béni ev. ref. 30 kr. Orlovszky István róm. kath. 20 kr. Özv. Ilniczky Erzsébet 1 frt. Dr. Kiss István 2 frt. Gara János ágostai 10 kr. Thierfeld Dávid izraelita 20 kr. Egy valaki 2 frt. N. N. 20 kr. Grünfeld Sámuel izraelita 30 kr, Horváth Miklós 40 kr. Istvánfi Péter 20 kr. Gáspár János 20 kr. Dr. Friedrich Alajos r. kath. 20 kr. Öszszesen **7 frt 80 kr.**

Főtisztelendő Ferencz József püspök urnál a 146. számu gyüjtőkönyvecskére adakoztak: Sigmond Dezső és Ákos **100 frtot**.

Kozma Elek csendőrőrmester 155. számu könyvecskéjére: Rank Herlány, Kozma Elek másodszor 50 kr. Halmi Károly, Pap István, reformátusok, egyenként 50—50 kr. Goldstein Sámuel izr. 10 kr. Váradi Pál refor. 1 frt 10 kr. Zsarnay Albert ref. 60 kr. Kosnyitzki István r. kath. 1 frt. Szakál Kálmán ref. 40 kr. Megyaszai Pál sepsi ref. lelkész 30 kr. Pap János ref. 1 frt. Öszszesen: **6 frt**.

Dr. Nagy Károly urhoz Abrudbányán: Barta András, Boér Béla, Moldován Lajos, Dregán János, Candrea Geraszim, Pálffi József, Klein Tinka, özv. Rákosy Józsefné, Stein Gábor, Dr. Szilágyi Ete, Boros József egyenként 1—1 frt. Képes Lászlóné 1 frt 20 kr. Képes Ferencz 90 kr. Dr. Biró János 70 kr. Varjasi Sándor, dr. Hőgyes Endre, Boros Józsefné egyenként 50—50 kr. Ikrich Arnold, Képes László, Bróz Alajos, Oelberg Gusztáv, Diószeghi Lajos, Makavéj Jonutz, Zöldi Mihály egyenként 40—40 kr. Fülep Sándor, Tóbiás Sándor, Knöphler Károlyné egyenként 30—30 kr. Gallu János, Dáncs Sándor, Ebergényi Soma, Telegdi Márton, Dáncs Sándor ujból, Elekes Eliz, Elekes Jozéfa, Elekes Lina, Knöphler Károly, Dávid Kándin, Damó Vilmos, Zsurkeszku Lánesz, Bavicz Győző, Loboncz Miklós, Somkereky Gusztáv, Széki Miklós, Dr. Nagy Károlyné, Rartalics Mihály egyenként 20—20 kr. Ajtai János, Váncza József, Miski József, Pap Emil, Tabakovics János, Szabó György, Ebergényi Sománé, Albert Iván, Gelei Kálmán egyenként 10—10 krt; özsszesen 24 frt 50 kr. Dr. Nagy Károly a maga részéről 5 frt. Összesen: **29 frt 50 kr.**

Id. Zsakó János Toroczkó, Kovács János tanár ur közvetitésével, **5 frt.**

Molnár Sándor ügyvéd ur 115. sz. könyvecskéjére adakoztak Kolozsvárt: Kirmayer Károly 5 frt 10 kr. Szenkovich Márton, Bartha Lajos, Csurku Miklós egyenként 1—1 frt. Dr. Bartha János 1 frt 10 kr. Vörös Sándor, Nagy Mór, Szathmáry Elek, Ditrói József 50—50 kr. Mihály László, Ozovay Árpád 40—40 kr. Névtelen 10 kr. Benel Ferencz ügyvéd 20 frt. Molnár Sándor 67 frt 90 kr. Összesen: **100 frt**.

E közlemény összege **589** frt **60** kr. Ehez adva a 23-ik közlemény öszszegét 14,519 frt 32 krt, az alap teszen **15,108 frt 92 krt**.

Fogadják a kegyes adakozók és gyüjtők egyházunk iránt tanusitott buzgó fáradozásaikért az egyház-község nevében hálás köszönetünket.

Budapest 1884.

Hajós János,
egyh. gondnok.

Végh József,
pénztárnok.
